

The Project Gutenberg eBook of Candide; Eli, Avosydämisen ja vilpittömän nuoren miehen ihmeelliset seikkailut, by Voltaire

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Candide; Eli, Avosydämisen ja vilpittömän nuoren miehen ihmeelliset seikkailut

Author: Voltaire

Translator: L. Onerva

Release date: June 15, 2016 [EBook #52336]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK CANDIDE; ELI, AVOSYDÄMISEN JA VILPITTÖMÄN NUOREN MIEHEN IHMEELLISET SEIKKAILUT ***

Produced by Juhani Kärkkäinen and Tapio Riikonen

CANDIDE

Eli

Avosydämisen ja vilpittömän nuoren miehen ihmeelliset seikkailut

Kirj.

VOLTAIRE

Suom. L. Onerva

Helsingissä, Kustannusosakeyhtiö Kirja, 1914.

Oy Weilin & Göös kirjapainossa.

VOLTAIRE.

Vanhan asianajajan Francois Arouet'n molemmat pojat tekivät isänsä suunnitelmiin monta harmillista muutosta. Toisesta tuli vanhuksen suureksi suruksi kirjailija, toisesta taas liaksi porvarillisen arkipäiväisyyden mies.

Kirjailija-pojasta tuli kuitenkin 18:nneen vuosisadan kuuluisimpia miehiä, sillä hän juuri oli Voltaire, oikealta nimeltään Francois Marie Arouet.

Tullessaan tähän maailmaan marraskuun 21 p. 1694 oli hän niin laiha, pieni ja heikko, ettei hänestä luultu tulevan eläjää minkäänlaista. Mutta jo tässä sai hän ensimmäisen tilaisuuden saattaa profeetta häpeään, sillä aivan kuin harmiksi heille jäikin hän elämään, pitäen sitten uljaasti kuolemaa loitolla kokonaista 84 vuotta.

Voltaire halasi ylhäisten seuraa, ja kumminsa, apotti Chateauneuf'in avulla pääsikin hän hienoston seurapiiriin. Selvän päänsä ja pelottavan terävän kielensä avulla hankki hän siellä itselleen kaiken sen menestyksen, minkä aateliton ja ulkomuodoltaan vaatimaton porvarinuorukainen silloisten Ranskan ylimysten keskuudessa hankkia saattoi. Se ei ollut suinkaan helppoa. Kun Voltaire ei voinut alistua kumartelemaan erästä ylhäistä nuorta ylimystä, annatti tämä hänelle lakeijoillaan selkään. Kun hän selkäsaunan johdosta vaati ylimyksen kaksintaisteluun, pääsi hän täten tekemästään "häväistyksestä" Bastiljiin. Vaikka se olikin hänelle jo tuttu paikka hän oli vähää ennen ollut siellä liki vuoden erään Ludvig XIV:stä kirjoitetun pilkkalaulun johdosta, jota hän ei tosin ollut kirjoittanut —, katsoi hän tämän tapahtumasarjan kuitenkin niin kuvaavaksi, että hän sai siitä herätyksen koko elämän ajaksi. Hän huomasi, ettei se, joka oli oikeassa, saanut tässä maailmassa aina tuota oikeuttaan tunnustetuksi.

Hänen tuotantonsa pirtein osa kietoutuu tämän "yleisesti tunnetun ja surullisen tosiasian" ympärille; pienissä pilkkahenkisissä romaaneissa, joista tämä nyt suomeksi käännetty "Candide", (1758) on yksi, heiluttaa hän terävän satiirin ruoskaa kaikkia ennakkoluuloja vastaan. "Candide"ssä hän nimenomaan panee vastalauseen sitä filosofi Leibnitzin hyväntahtoista ja edistysvihollista väitettä vastaan, että tämä meidän maailmamme on parhain kaikista mahdollisista. Ylimyksen ruoska oli iskenyt kipinän, toisellaisen kuin tarkoitus oli.

Muutamien kuukausien kuluttua pääsi hän Bastiljista ehdolla, että menisi maanpakoon. Hän matkusti silloin Englantiin. Hän oli näihin aikoihin vähän yli kolmenkymmenen, tunsu perinpohjin maansa ja sen pääkaupungin, sen turmeltuneet elämäntavat, huonon hallituksen ja kurjan oikeuslaitoksen. Englannissa sai hän nähdä lujan ja järjestetyn kansanvaltaisen hallituksen, lujan yleisen oikeudentunnon, suuremman yksilöllisen, jopa aatelittomallekin suodun vapauden. Oleskelu siellä tuli hänelle toiseksi herätykseksi, se kun johti hänet toimimaan ajan yhteiskunnallisia ja henkisiä kysymyksiä pohtivana filosofisena kirjailijana, historioitsijana ja ihmisoikeuksien puoltajana.

Hänellä olikin nyt hyvä tilaisuus työskennellä rauhassa. Englannista palattuaan oli hän asettunut asumaan maaseudulle erään ystävättärensä luo, jossa hän huolista vapaana saattoi kokonaan antautua kirjailijatyöhönsä. Nidos ja lentolehtinen toisensa jälkeen sinkosi hänen kynästään. Neron ja ennakkoluulottoman arvostelun lahjomaton ja näinä aikoina oudolla viehätöksellä vaikuttava voima ihastutti lukijat, ja pian oli Voltaire aikansa ja maansa kuuluisimpia ja pelätyimpiä henkilöitä. Hän seurasi nykyaikaisen sanomalehden valppaudella kaikkea, ja lausui melkein kaikista aikansa periaatteellisesti tärkeämmistä ilmiöistä mielipiteensä, ollen yksinään niinä vuosina samaa kuin nykyään joku johtava maailmanlehti. Historiallisilla teoksillaan, näytelmillään ja romaaneillaan, eepoksillaan ja saduillaan, nimettömillä pikkukirjasillaan, joita levisi suunnattoman suurina painoksina, tavattoman laajalla kirjevaihdoillaan, sukkeluuksillaan ja terävillä vastauksillaan, ohjasi hän aikansa mielipiteitä sekä ylimystön että porvariston piireissä. Hän oli suorastaan aikansa henkinen keskus; hänen toimintansa tavaton monipuolisuus ja laajuus hämmästytti niin Fredrik II:sta, että hänen lausuntonsa mukaan olisi voinut luulla kokonaisen oppineen seuran toimivan Voltaire-nimellä.

Vuonna 1749 kuoli Voltairen ystävätär. Silloin matkusti hän Fredrik II:n kutsusta Berliiniin, mutta ei viihtynyt siellä kauan; ystävyksille tuli riita ja v. 1753 matkusti Voltaire tiehensä.

Sweitsin rajalta osti hän nyt pienen maatilan sekä myöhemmin aivan sen läheltä, mutta Sweitsin alueelta, toisen, kuuluisan Ferney'n. Täällä naureskeli hän vain Ranskan hallituksen yrityksille saada hänet vangituksi, milloin hän vain sattui kirjoittamaan hallituksesta jotakin loukkaavaa, ja sellaista tapahtui hallituksen mielestä valitettavan usein. Vahingoniloisella nopeudella kannatti ukko itsensä aina, kun tällaisesta tuli kysymys, tilalleen Sweitsin puolelle, iloitellen sieltä vastustajansa pettyykselle.

Tilallaan piti hän loistavaa hovia; vierainaan hänellä oli ruhtinaita, jotka kohtelivat häntä kuin vertaistaan. Alustalaistensa taloudellisen aseman paransi hän viisailloin uudistuksilla. Hänen maineensa ja osaksensa saamansa kansan suosio kohosi korkeimmilleen, kun hän nyt, sotahuutonaan kuuluisa lause: "hävittää se kurja", alotti loistavan taistelun eräitten syyttömästi tuomittujen "kerettiläisten" muiston puhdistamiseksi. Hän oli yksin toisella puolella, ja vastustajana oli ajan mahtavin voima,

katolinen kirkko ja sen jesuiittavalta, mutta silti Voltaire hehkuvalla innollaan ja leimuavalla rohkeudellaan vei asiansa voittoon sitkeän ja monivuotisen taistelun jälkeen. Sisällöltään oli tämä taistelu kahden aikakauden, kahden maailmankatsomuksen, edistyksen ja vanhoillisuuden taistelua, jonka merkitys on katoamaton.

Kun hän 84-vuotiaana teki vaivaloisen matkan Pariisiin, ollakseen vielä kerran läsnä erään näytelmänsä esityksessä, muodostui matka hänelle suoranaiseksi riemukuluksi. Kunnianosoitukset saavuttivat huippunsa siinä "runoilijan kruunauksessa", joka yleisön riemuitessa tapahtui Parisin oopperassa maaliskuussa 1778. Ilo ja mielenliikutus mursi hänen voimansa ja hän kuoli vähän jälkeenpäin.

Tässä nyt suomalaiselle yleisölle tarjona olevassa teoksessa esiintyvät Voltairen parhaat kirjailijaominaisuudet: viehättävän kertojan lahja, terävä, mutta ei katkera ironia, "kansantajuinen aatteellisuus", humoristinen, keveän hilpeä ja koseeraava, yllättävillä vastakohtilla, käännteillä ja väitteillä mielenkiintoa hereilläpitävä tyyli. Se on ihmeellinen sekoitus pilaa ja totta, pilkkaa ja salattua itkua ihmiskunnan pahuuden tähden.

Ja maailma on sadan vuoden perästä yhäkin niin paljon entinen ja sama kuin Voltairen aikana, että hänen suolansa ei ole käynyt vähääkään mauttomaksi.

ENSIMÄINEN LUKU.

Kuinka Candide kasvatettiin eräässä kauniissa linnassa ja kuinka hän siitä samaisesta tuli poisajetuksi.

Westfalissa, herra parooni Thunder-ten-Tronckhin linnassa eli kerran nuori poika, jolle luonto oli lahjoittanut mitä lempeimmän mielenlaadun. Hänen kasvonsa olivat hänen sielunsa kuvastin. Hänen arvostelutapansa oli yhtä suora kuin hänen sydämensä oli yksinkertainen; tämä, luullakseni, oli juuri syynä siihen, että häntä nimitettiin Candide'ksi. [Ranskalainen sana *candide* merkitsee: avosydäminen.] Talon vanhat palvelijat epäilivät, että hän oli herra paroonin sisaren ja erään naapurissa asuvan, hyvän ja kunniallisen aatelismiehen poika, miehen, jonka kanssa tämä neiti ei koskaan ollut tahtonut mennä naimisiin, sentähden ettei hän ollut voinut todistaa omistavansa enempää kuin seitsemänkymmentäyksi sukupolvea esi-isiä, koska muu osa hänen sukupuustaan oli kadonnut aikojen hämärään.

Herra parooni oli Westfalin kaikkein mahtavimpia ylimyksiä, sillä hänen linnassaan oli oikea portti ja ikkunat; hänen ritarisalinan oli lisäksi seinäverhoilla koristettu. Kaikki alipihojen koirat voitiin tarpeen tullen yhdistää jahtiparveksi; tallirengit olivat hänen esiratsastajiaan; kylän pappi oli hänen hovisaarnaajansa. Kaikki nimittivät häntä armolliseksi herraksi ja nauroivat, kun hän kertoi kaskuja.

Rouva paroonitar, joka painoi noin sataviisikymmentä naulaa, nautti tältä pohjalta erittäin suurta kunnioitusta ja hoiti emännänvelvollisuutensa aivan erityisellä arvokkaisuudella, joka seikka teki hänet vieläkin kunnioitettavammaksi. Hänen tyttärensä Kunigunda, joka oli seitsemäntoistavuotias, oli verevä, tuores, lihava, ruokahalua herättävä. Paroonin poika taas tuntui kaikessa olevan isänsä arvoinen. Kotiopettaja Pangloss oli talon oraakkeli ja pieni Candide kuunteli hänen opetuksiaan koko sillä luottamuksella, joka oli ominaista hänen ijälleen ja luonteelleen.

Pangloss opetti metafysiko-teologo-kosmologian. Hän todisti ihailtavan selvästi, ettei ole olemassa mitään seurausta ilman syytä ja että tässä parhaimmassa kaikista mahdollisista maailmoista hänen ylhäisyytensä herra paroonin linna oli kaunein kaikista mahdollisista linnoista ja rouva paroonitar paras kaikista mahdollisista paroonittarista.

"On tieteellisesti todistettu", sanoi hän, "että asiat eivät voi olla toisin kuin mitä ne ovat; sillä koska kaikki on luotu jotakin tarkoitusta varten, niin on kaikki luonnollisesti luotu parasta mahdollista tarkoituspäätä silmällä pitäen. Pankaa tarkasti merkille, kuinka nenät ovat luodut varta vasten kannattamaan silmälasia, ja sentähden onkin meillä silmälasit; jalat ovat ilmeisesti rakennetut sukkaa ja jalkineita varten, sentähden onkin meillä sukat ja jalkineet; kivet ovat tehdyt lohkomista ja linnojen rakentamista varten, sentähden onkin armollisella paroonilla erittäin kaunis linna; maakuntamme mahtavimman paroonin täytyy luonnollisesti myös asua parhaiten. Ja koska siat ovat tehdyt tullakseen syödyiksi, syömme me sikoja vuodet umpeensa. Tästä seuraa, että ne, jotka ovat tuoneet esille sen väitteen, että kaikki on hyvin, ovat sanoneet tyhmyyden; pitäisi sanoa, että kaikki on järjestetty parhain päin."

Candide kuunteli tarkkaavaisesti ja uskoi viattomasti kaikki; sillä hänen mielestään nti Kunigunda oli erinomaisen kaunis, vaikkei hänellä koskaan ollut tarpeeksi rohkeutta sanoa sitä hänelle. Hän tuli siihen johtopäätökseen, että onnen jälkeen olla syntynyt parooni von Thunder-ten-Tronckhiksi toinen onnen aste oli olla nti Kunigunda, kolmas nähdä hänet joka päivä ja neljäs kuunnella mestari Panglossia, maakunnan ja niinmuodoin myös koko maapallon suurinta filosofia.

Eräänä päivänä Kunigunda kävellessään linnan lähellä olevassa pienessä metsässä, jota nimitettiin puistoksi, näki pensastojen lomitse, miten tohtori Pangloss antoi opetusta kokemukseräisessä fysiikassa hänen äitinsä kamarineitsyeelle, joka oli hyvin sievä ja hyvin oppivainen ruskeasilmäinen impi. Koska nti Kunigundalla oli suuret taipumukset tieteisiin, tarkkasi hän henkeä vetämättä niitä useasti toistuvia kokeita, joiden todistajaksi hän oli joutunut; hän näki selvästi tohtorin riittävän aiheen syyt ja seuraukset, ja hän palasi sieltä kiihottuneessa mielentilassa, hyvin mietteissään, palaen opinhalusta ja päätellen itsekseen, että hän erittäin hyvin soveltuisi riittäväksi aiheeksi nuorelle Candidelle, samoin kuin tämä hänelle itselleen.

Linnaan palaillessaan hän kohtasi Candiden ja punastui; Candide punastui myöskin. Kunigunda sanoi hyväpäivää vavahtelevalla äänellä, ja Candide sanoi hänelle jotakin, tietämättä mitä hän sanoi.

Seuraavana päivänä päivällisen jälkeen, kun oli noustu pöydästä, joutuivat Kunigunda ja Candide sattumalta erään varjostimen taa. Kunigunda pudotti nenäliinansa. Candide nosti sen lattialta; Kunigunda tarttui kaikessa viattomuudessaan hänen käteensä, nuorukainen suuteli kaikessa viattomuudessaan nuoren neidin kättä aivan erikoisen kiihkeästi, hellästi ja armaasti; heidän huulensa yhtyivät, heidän silmänsä alkoivat hehkua, heidän polvensa vapisivat, heidän kätensä eksyivät harhateille.

Herra parooni von Thunder-ten-Tronckh sattui samassa kulkemaan varjostimen ohitse ja nähdessään tämän syyn ja tämän seurauksen, ajoi hän Candiden pois linnasta antaen hänelle muutamia vahvoja potkuja takapuoleen.

Kunigunda pyörtyi; ja rouva paroonitar löi häntä korvalle heti kun hän jälleen heräsi tietoisuuteen; ja mitä suurin sekasorto vallitsi tässä kauneimmassa ja miellyttävimmässä kaikista mahdollisista linnoista.

TOINEN LUKU.

Mitä Candidelle tapahtui bulgariaalaisten keskuudessa.

Kun Candide näin oli tullut poisajetuksi tästä maallisesta paratiisista, kulki hän kauan aikaa tietämättä minne, itkien, kohottaen tuon tuostakin silmänsä taivasta kohden ja kääntäen ne myös usein takaisin tuon maailman kauneimman linnan puoleen, jossa oli tuo maailman kaunein vapaaherrallinen neiti. Hän nukkui illallista syömättä keskellä peltoja kahden vaon välissä. Lumi putoili suurina hiutaleina, aivan jähmettyneenä alkoi Candide seuraavana päivänä laahautua lähintä kaupunkia kohti, jonka nimi oli Waldberghoff-trarbk-dik-dorff, aivan rahatta ja puolikuolleena nälästä ja väsymyksestä. Hän pysähtyi surullisena erään kapakan ovelle. Kaksi siniseen puettua miestä huomasi hänet.

— Toveri, sanoi toinen, kas tuossapa on pulska nuorukainen, joka täyttää mitat.

He tulivat Candiden luo ja pyysivät häntä hyvin kohteliaasti päivällistä syömään.

— Hyvät herrat, sanoi heille Candide miellyttävällä vaatimattomuudella, teette minulle suuren kunnian, mutta minulla ei ole millä maksaa puolestani.

— Oh, herraseni, sanoi hänelle toinen sinisistä, henkilöt, joilla on sellaiset edellytykset ja ansiot kuin teillä, eivät koskaan maksa mitään. Ettekö ole viisi jalkaa ja viisi tuumaa pitkä?

— Kyllä, se on juuri pituuteni, hyvät herrat, vastasi hän kumartaen.

— Siispä, herraseni, käykää pöytään, emme ainoastaan maksa edestänne, vaan vielä lisäksi pidämme huolta siitä, että mieheltä sellaiselta kuin te, ei tästä lähin koskaan ole puuttuva rahaa; ihmiset ovat luodut ainoastaan auttamaan toisiaan.

— Olette oikeassa, sanoi Candide, sitä juuri on herra Pangloss minulle aina sanonut; huomaan kyllä, että kaikki on järjestetty maailmassa parhain päin.

Häntä pyydettiin ottamaan vastaan muutamia kultarahoja; hän otti ne ja tahtoi antaa niistä velkakirjan; sitä hänen ei kuitenkaan sallittu tehdä. Ja niinpä istuttiin pöytään.

— Rakastatte varmaankin suuresti?... alkoi toinen.

— Oi kyllä, vastasi Candide, rakastan suuresti neiti Kunigundaa.

— Ei, sanoi toinen herroista, me kysymme teiltä, ettekö rakasta suuresti bulgarien kuningasta.

— En ollenkaan, sanoi hän, sillä en ole häntä koskaan nähnyt.

— Kuinka? hän on ihanin kaikista kuninkaista ja meidän täytyy juoda hänen maljansa.

— Kovin kernaasti, hyvät herrat, sanoi Candide ja joi.

— Se riittää, sanottiin hänelle, nyt olette te bulgarien tuki ja turva, puoltaja ja sankari; teidän onnenne on taattu ja kunnian tie viittaa teille.

Hänelle pantiin sitten heti raudat jalkoihin ja hänet vietiin rykmenttiin.

Täällä häntä komennettiin kääntymään oikeaan ja vasempaan, nostamaan kivääriä olalle ja laskemaan jalalle, tähtäämään, ampumaan, kulkemaan juoksumarssissa; ja hänelle annettiin kolmekymmentä kepinlyöntiä. Seuraavana päivänä hän teki harjoitukset jo vähän vähemmän huonosti ja sai ainoastaan kaksi kymmentä lyöntiä; sitä seuraavana päivänä hänelle annettiin ainoastaan kymmenen ja toverit katsovat häntä kuin ihme-eläintä.

Candide oli itse vielä aivan hämmästyksissään eikä lainkaan selvillä omasta sankaruudestaan. Eräänä kauniina kevätpäivänä pisti hänen päähänsä lähteä kävelylle ja hän alkoi kulkea suoraan eteenpäin ollen siinä uskossa, että ihmisillä samoin kuin eläimilläkin oli täysi oikeus mielin määrin käyttää jalkojaan. Hän ei ollut vielä kävellyt kahta peninkulmaakaan, kun jo neljä muuta kuusi jalkaa pitkää sankaria saavutti hänet, sitoi hänet ja vei hänet tyrmään.

Häneltä kysyttiin lain mukaisessa järjestyksessä, mistä hän piti enemmän: juosta kolmekymmentä kuusi kertaa kujaa koko rykmentin läpi tai saada yht'aikaa kaksitoista lyijykuulaa aivoihinsa. Turhaan vetosi hän ihmisen vapaaseen tahtoon, selittäen, ettei hän tahtonut kumpaakaan. Hänen täytyi tehdä valintansa; ja sen Jumalan lahjan voimalla, jota nimitetään vapaudeksi, hän vihdoin päätti juosta kujaa kolmekymmentäkuusi kertaa; hän teki sen kaksi kertaa. Rykmentissä oli kaksi tuhatta miestä, joten hän siis silloin yhteensä jo oli saanut neljä tuhatta raipan iskua, jotka niskasta peräpakaroihin asti raatelivat hänen hermojaan ja lihaksiaan. Kun kolmannen kujanjuoksun piti alkaa, niin Candide, joka ei enää kestänyt enempää, pyysi sitä armoa, että häneltä hyväntahtoisesti suvaittaisiin katkaista kaula. Hänelle myönnettiinkin tämä suosionsoitus, hänen silmänsä sidottiin ja hänen käskettiin laskeutua polvilleen.

Tällä hetkellä juuri sattui bulgarien kuningas kulkemaan siitä ohitse; hän kyseli rikoksen laatua ja kun tällä kuninkaalla oli suuret älyn lahjat, — ymmärsi hän siitä kaikesta, mitä hän sai kuulla, että Candide oli nuori metafysikko, joka ei juuri mitään tiennyt maailman menosta, ja hän armahti hänet jalomielisesti, joka teko ansaitsee tulla ylistetyksi kaikissa sanomalehdissä ja kaikkina aikoina.

Eräs kelpo haavalääkäri paransi Candiden kolmessa viikossa Dioskorideen keksimillä lievikkeillä.

Hänellä oli jo vähän nahkaa ja hän osasi kävellä, kun sota syttyi bulgarialaisten ja arabialaisten kuninkaiden välillä.

KOLMAS LUKU.

Kuinka Candide pelastautui bulgarialaisten käsistä ja mitä hänelle sitten tapahtui.

On mahdotonta kuvitellakaan mitään sen kauniimpaa, sorjempaa, loistavampaa ja paremmin järjestettyä kuin nuo molemmat sotajoukot, joiden torvet, pillit, oboet, rummut, kanuunat saivat aikaan sellaisen yhteissoinnun, että sen vertaista ei ole kuultu ikinä edes helvetissäkään. Kanuunat kaatoivat ensin noin kuusi tuhatta miestä kummaltakin puolen; senjälkeen riisti muskettituli noin yhdeksän tai kymmenen tuhatta veijaria pois tästä maailmasta, joka on parhain kaikista ja jonka pintaa he olivat olemuksellaan saastuttaneet; pistin muodosti myöskin riittävän syyn muutamien tuhansien ihmisten

kuolemaan. Koko saavutus saattoi nousta noin kolmeenkymmeneen tuhanteen sieluun.

Candide, joka vapisi niinkuin filosofi, pidättelihe parhaimpansa mukaan piilossa tämän sankarillisen teurastuksen aikana.

Vihdoin kun molemmat kuninkaat paraikaa laulattivat *Te Deumia* leirissään, päätti hän valita toisen paikan syitten ja seurausten mietiskelylle.

Hän raivasi itselleen tien kuolleiden ja kuolevien ylitse ja pääsi täten ensiksi erääseen naapurikylään; se oli tuhkana. Se oli arabialais-kylä, jonka bulgarialaiset olivat polttaneet kansan parasta valvovien lakien mukaisesti. Täällä makasi joka paikassa pistimien ja luotien lävistämiä vanhuksia sekä heidän vierellään kuolevia vaimoja, jotka puhkaistuivat kurkuun pitelivät lapsiaan rinnoillaan, tyttöjä, joilta oli vatsat halaistu ja jotka viruivat henkitoreissaan tyydyttyään ensin muutamien sankarien luonnollisia tarpeita; toiset rukoilivat puolipalaneina, että heidät lopetettaisiin kokonaan. Ulos valuneita aivoja näkyi maassa katkottujen käsien ja jalkojen seassa.

Candide pakeni kiireimmän kautta toiseen kylään: se kuului bulgarialaisille ja arabialaiset sankarit olivat menetelleet siellä aivan samoin. Candide jatkoi yhä matkaansa kuolonkampailussa nytkähtelevien jäsenten ja suitsevien raunioiden poikki ja saapui siten vihdoin sotanäyttämön ulkopuolelle kantaen haarapussissaan vähäisiä eväitään ja muistellen lakkaamatta Kunigundaa.

Kun hän saapui Hollantiin, olivat hänen ruokavaransa lopussa, mutta koska hän oli kuullut kerrottavan, että kaikki ihmiset olivat rikkaita tässä maassa ja lisäksi vielä kristittyjä, ei hän ollenkaan epäillyt, etteikö häntä kohdeltaisi täällä yhtä hyvin kuin häntä oli kohdeltu herra paroonin linnassa, ennenkuin hän siellä oli tullut poisajetuksi neiti Kunigundan kauniiden silmien takia.

Hän anoi almua useilta arvokkailta ja vakavilta henkilöiltä, jotka vastasivat hänelle, että jos hän vielä edelleen jatkaisi tämän elinkeinon harjoittamista, suljettaisiin hänet kuritushuoneeseen oppimaan elämisen taitoa.

Hän kääntyi sitten erään miehen puoleen, joka juuri oli kokonaisen tunnin yhtämittaa suuren kuulijakunnan edessä puhunut hyväntekeväisyydestä. Tämä saarnaaja katsoi häneen ja sanoi:

— Mistä syystä te täällä olette? Oletteko kenties hyvän asian vuoksi?

Ei ole mitään seurausta ilman syytä, vastasi Candide vaatimattomasti; kaikki on välttämättömyyden ketjussa ja parhain päin järjestetty; on ollut välttämätöntä, että olen tullut poisajetuksi neiti Kunigundan luota, että olen suorittanut kujanjuoksun, ja on välttämätöntä, että kerjään leipäni siihen asti, kunnes voin sitä ansaita; kaikki tämä ei voisi olla toisin.

— Ystäväni, sanoi puhuja, uskotteko, että paavi on antikristus?

— En ole ennen kuullut sitä, vastasi Candide; mutta oli hän sitä tai tätä, niin pääasia on, että olen leivän puutteessa.

— Et ansaitse saadakaan leipää, sanoi puhuja; mene tiehesi lurjus, äläkä ikinä enää tule silmiäni eteen!

Puhujan vaimo oli tällä välin pistänyt päänsä ulos ikkunasta ja saatuaan selville, että siellä oli mies, joka epäili, olikohan paavi antikristus, kumosi hän hänen päähänsä täysinäisen... Oi taivas, kuinka korkealle naisten uskonnollinen innostus voikaan kohota!

Eräs mies, jota ei koskaan oltu kastettu, eräs kunnan anabaptisti, nimeltä Jacques, näki tämän julman ja arvottoman tavan, jolla yhtä hänen veljeään kohdeltiin, olentoa, jolla kuitenkin oli kaksi höyhenetöntä jalkaa ja kuolematon sielu ja hän vei hänet kotiinsa, puhdisti hänet, antoi hänelle leipää ja olutta, lahjoitti hänelle kaksi floriinia ja tahtoi vielä lisäksi opettaa häntä valmistamaan persialaisia kankaitakin, jotka kuuluivat hänen erikoisalaansa ja jotka, kuten tunnettua, tehdään kaikki Hollannissa.

Candide, joka melkein olisi tahtonut langeta polvilleen hänen eteensä, huudahti:

— Mestari Pangloss oli totta tosiaan oikeassa sanoessaan, että kaikki tässä maailmassa on mahdollisimman hyvin; sillä minua liikuttaa äärettömän paljon enemmän teidän erinomainen jalomielisyytenne, kuin se kovuus, joka tuli minun osakseni tuon mustamekkoisen herran ja hänen rouva puolisonsa puolelta.

Seuraavana päivänä hän kävelyllään kohtasi erään kerjäläisen, joka ylt'yleensä oli paiseiden peitossa. Hänen silmänsä olivat elottomat, nenänpää pois tipahtanut, suu vinossa, hampaat mustat, hän puhui käheästi korahdellen ja sai tavantakaa ankaria yskäkohtauksia ja joka kohtauksella sylkäisi hän suustaan hampaan.

NELJÄS LUKU.

Kuinka Candide tapasi vanhan filosofian opettajansa, tohtori Panglossin ja mitä sitten tapahtui.

Candide, joka tunsikin vielä enemmän sääliä kuin inhoa tuota kauhistuttavaa kerjäläistä kohtaan, — antoi hänelle ne kaksi floriinia, jotka hän oli saanut tuolta kunnon Jacques-anabaptistilta. Aave tuijotti häneen kiinteästi, purskahti itkuun ja lankesi hänen kaulaansa.

Candide peräytyi pelästyneenä.

— Voi, sanoit tuo kurja raukka toiselle kurjalle, ettekö enää tunne rakasta Panglossianne?

— Mitä kuulemme, tekö se olettekin, rakas mestarini, ja tässä surkuteltavassa tilassa! Mikä onnettomuus onkaan teitä kohdannut? Minkätähden ette enää ole tuossa kauneimmassa kaikista linnoista? Ja miten on käynyt neiti Kunigundan, tuon helmen neitsyeitten joukossa, tuon luonnon mestariteoksen?

— Menehdyn tähän paikkaan, huokasi Pangloss.

Heti vei Candide hänet anabaptistin talliin, jossa hän antoi hänelle vähän leipää ja kun Pangloss hiukan oli tointunut, kysyi hän tältä uudestaan:

— Entä Kunigunda, miten on hänen laitansa?

— Hän on kuollut, vastasi toinen.

Tämän kuullessaan Candide pyörtyi: hänen ystävänsä virvoitteli häntä huonolla etikalla, jota sattumalta löytyi tilkkanen tallissa; vihdoinkin avasi Candide jälleen silmänsä.

— Kunigunda on kuollut! Voi sinua, sinä paras kaikista maailmoista, minne häivytkään silmistäni! Mihin tautiin hän kuoli? Tai kenties hän kuolikin sen johdosta, että hän näki, miten hänen herra isänsä ankarilla potkuilla ajoi minut pois kauniista linnastaan?

— Ei, sanoi Pangloss, bulgarialaiset sotilaat, halkaisivat hänen vatsansa tehtyään hänelle ensin väkivaltaa niin paljon kuin yleensä naiselle voi tehdä. He löivät myöskin kallon puhki herra paroonilta, joka tahtoi häntä suojella. Rouva paroonitar silvottiin palasiksi, ja minun holhokkiraukkani joutui aivan saman kohtelun alaiseksi kuin hänen sisarensakin, ja mitä itse linnaan tulee, niin siitä ei jäänyt kiveä kiven päälle, ei ainoatakaan latoa, ei lammasta, ankkaa eikä puuta; mutta meidät on hyvin kostettu, sillä arabialaiset menettelivät aivan samoin eräässä naapuri-linnassa, joka kuului muutamalle bulgarialaiselle paroonille.

Tämän selostuksen aikana Candide pyörtyi uudestaan, mutta tultuaan jälleen tajuihinsa ja sanottuaan kaikki, mitä hänen tässä tapauksessa tuli sanoa, alkoi hän pohtia syytä ja seurausta ja sitä riittävää aihetta, joka oli saattanut Panglossin noin surkuteltavaan tilaan.

— Voi, sanoi Pangloss, se on rakkaus, rakkaus, tuo ihmissuvun lohduttaja, maailmojen ylläpitäjä, kaikkien tuntevien olentojen sielu, hellä rakkaus.

— Voi, niin, sanoi Candide, myöskin minä olen tuntenut tämän rakkauden, tuon sydänten hallitsijan, tuon sielun meidän sielussamme; se ei ole tosin minulle koskaan tuottanut muuta kuin yhden suudelman ja parikymmentä potkua takapuoleen. Kuinka on tämä kaunis syy voinut aiheuttaa niin kammottavan seurauksen?

Pangloss vastasi seuraavasti:

— Oi rakas Candideni, tähän tunsitte Paquetten, tuon kunnianarvoisen paroonittaremme soman seuranaisen; hänen sylissään olen saanut maistaa niitä paratiisin iloja, jotka ovat aiheuttaneet nämä helvetin vaivat, jotka nyt minua jäytävät; hän oli tuon sairauden saastuttama, ja on ehkä nyt jo kuollutkin siihen. Paquette oli saanut tämän lahjan eräältä hyvin oppineelta fransiskaani-munkilta, joka oli sen ammentanut suoraan alkulähteestä, sillä hän oli saanut sen eräältä vanhalta kreivittäreltä, joka oli saanut sen eräältä ratsuväen kapteenilta, joka taas sai kiittää siitä erästä markiisitaralta, joka oli vuorostaan siitä velassa eräälle hovipojalle, joka oli saanut sen eräältä jesuiitalta, joka ollen noviisi oli vastaanottanut sen suoraan alenevassa polvessa eräältä Kristoffer Kolumbuksen seuralaiselta. Mitä minuun tulee, niin en enää tartuta sitä keneenkään, sillä olen mennyttä miestä.

— Oi, Pangloss, huudahti Candide, onpa tuo omituinen sukutaulu.

Perkele itse taitaa sitten olla sen kanta-isä, vai kuinka?

— Ei ollenkaan, vastasi tuo suuri mies, se oli vallan välttämätön asia, tuiki tarpeellinen aines tässä parhaimmasta kaikista maailmoista; sillä jollei Kolumbus eräällä Amerikan saarella olisi saanut tätä tautia, joka myrkyttää luomisen lähteen, joka usein suorastaan ehkäisee sikiämisen ja ilmeisesti on ristiriidassa luonnon suuren tarkoituksensa kanssa, ei meillä olisi suklaatia eikä kosinellia; vielä lisäksi on huomattava, että tähän päivään asti tämä tauti on jäänyt tunnusmerkilliseksi yksinomaan meidän maanosallemme samoin kuin oppiriidatkin. Turkkilaiset, intialaiset, persialaiset, kiinalaiset, siamilaiset, japanilaiset eivät tunne sitä vielä; mutta on olemassa kyllä riittävä syy otaksua, että hekin vuorostaan joidenkin vuosisatojen kuluttua tulevat sen tuntemaan. Toistaiseksi se on tehnyt ihailtavia edistysaskelia meidän keskuudessamme ja etenkin noissa suurissa, hyvinkasvatetuista ja kunniallisista palkkasotureista muodostetuissa armeijoissa, jotka määräävät valtioiden kohtalot; saa olla varma siitä, että kun kolmekymmentä tuhatta miestä seisoo sotarintamassa yhtä suurta vastustajajoukkoa vastassa, niin on kummallakin puolen noin kaksikymmentä tuhatta kuppatautista.

— Onpa tuo todellakin ihailtavaa, sanoi Candide, mutta nyt meidän täytyy saada teidät terveeksi.

— Kuinka se olisi mahdollista, sanoi Pangloss; minulla ei ole killinkiäkään, rakas ystävä, ja koko maapallollamme ei ole ainoatakaan paikkaa, jossa voisi saada suoneniskua ja peräruisketta ilmaiseksi.

Kun Candide kuuli tämän, huomasi hän, mitä oli tehtävä: hän meni rukoilemaan apua armeliaalta anabaptisti Jacques'ilta ja kuvaili hänelle niin liikuttavasti sen tilan, johon hänen ystävänsä oli joutunut, että tuo hyvä mies heti otti turviinsa tohtori Panglossin ja antoi parantaa hänet omalla kustannuksellaan. Näissä parannuksissa kadotti Pangloss ainoastaan yhden silmän ja yhden korvan. Hän kirjoitti hyvin ja osasi erinomaisesti laskea, jonka vuoksi anabaptisti Jacques otti hänet kirjanpitäjäkseen.

Kun hän kaksi kuukautta myöhemmin oli pakotettu liikeasioittensa vuoksi matkustamaan Lissaboniin, otti hän molemmat filosofit mukaansa laivalle. Pangloss selitti hänelle, kuinka kaikki oli niin hyvin, ettei paremmin voinut olla. Jacques ei ollut aivan sitä mielipidettä.

— Ihmiset ovat varmaankin hiukan turmelleet luontoa, sanoi hän, sillä eiväthän he ole syntyneet susiksi, mutta ovat kumminkin sellaisiksi muuttuneet. Jumala ei ole antanut heille kaksikymmentäneljänaulaisia tykkejä eikä pistimiä, mutta he ovat laittaneet itselleen sellaisia hävittääkseen toisiaan. Entä mitä sanotte vararikoista ja oikeudesta, joka anastaa vararikon tekijän koko omaisuuden vetäen nenästä saamamiehiä!

— Kaikki tämä on aivan välttämätöntä, vastasi yksisilmäinen tohtori; yksityisten onnettomuudet edistävät yleistä hyvinvointia, joten siis kaikki on väin sitä paremmin, mitä enemmän on yksityisiä onnettomuuksia.

Hänen näin puhellessaan oli ilma synkistynyt, tuulet puhalsivat kaikista neljästä ilmansuunnasta ja juuri kun Lissabonin satama alkoi näkyä, yllätti laivan hirvittävin rajumyrsky, mitä milloinkaan vielä on nähty.

VIIDES LUKU.

Myrsky, haaksirikko, maanjäristys ja miten tohtori Panglossin, Candiden ja anabaptisti Jacquesin siinä kävi.

Toiset puolet matkustajista olivat aivan heikkoja, puolikuolleita siitä sanoin kuvaamattomasta häiriöstä, jonka laivan keinuminen oli aiheuttanut heidän hermostossaan ja heidän ruumiinsa edestakaisin vellovissa nesteissä, joten heillä ei ollut edes voimaa olla levottomia vaaran uhatessa. Toiset taas huusivat ja rukoilivat. Purjeet olivat siekaleina, mastot poikki, laiva vuoti kovasti. Työtä yrittivät tehdä vielä jotkut, jotka siihen kykenivät, mutta kukaan ei kuullut toistaan, kukaan ei pitänyt komentoa.

Anabaptisti avusti vähän laivan ohjaamisessa kannella; äkkiä eräs raivostunut merimies antoi hänelle niin ankaran iskun, että hän putosi pitkäkseen kannelle, mutta antamastaan iskusta sai tämä myös itse niin tuiman töytäyksen, että hän pää edellä paiskautui laivanpartaan yli; hän tarttui kuitenkin kiinni eräeseen maston tynkään ja jäi siihen riippumaan. Hyväsydäminen Jacques riensi hätään, auttoi hänet

ylös, mutta keikahti samassa siinä ponnistellessaan yli laidan ja putosi mereen aivan merimiehen silmien edessä, joka antoi hänen hukkuu viitsimättä lahjoittaa hänelle edes yhtä ainoaa silmäystä.

Candide lähestyi samassa, ja ehti nähdä hyväntekijänsä vielä silmänräpäyksen ajan aaltojen pinnalla, jonne hän kuitenkin heti vaipui kadoten sinne ainiaaksi. Hän tahtoi heittäytyä hänen, jälkeensä mereen, mutta filosofi Pangloss esti hänet siitä todistamalla, että Lissabonin sataman edusta oli luotu varta vasten juuri sentähden, että tämä anabaptisti siihen hukkuisi.

Sillä aikaa kun hän todisti tätä, hajosi laiva kokonaan, kaikki menivät pohjaan lukuunottamatta Panglossia, Candidea ja tuota raakaa merimiestä, joka oli syynä hyveellisen anabaptistin hukkumiseen. Tuo lurjus ui onnellisesti rannalle, jonne myös Pangloss ja Candide pääsivät erään laudanpätjän avulla.

Kun he jonkun verran olivat toipuneet, lähtivät he kävelemään Lissabonia kohti: heille oli jäänyt vielä jonkun verran rahaakin, jonka avulla he toivoivat pelastuvansa nälkäkuolemasta samoin kuin olivat pelastuneet myrskystäkin.

Mutta tuskin olivat he hyväntekijänsä kuolemaa itkien astuneet jalallaan kaupunkiin, kun he joutsivat maan jalkojensa alla vapisevan; meri kohosi kuohuen satamissa ja murskasi kaikki laivat, jotka olivat ankkurissa; liekki- ja tuhkapöyryt peittivät kadut ja torit; talot luhistuivat, katot suistuivat maahan, perustukset sortuivat. Kolmekymmentä tuhatta ihmistä hautautui raunioihin, miehiä ja naisia, kansaa kaiken-ikäistä.

Merimies päästi kirouksen, ja virkkoi vihellellä:

— Täällä voi ansaita jotakin.

— Mikä voinee olla riittävä syy tähän ilmiöön? sanoi Pangloss.

— Nyt on maailman loppu! huudahti Candide.

Mutta merimies kiiruhti heti raunioiden sekaan, uhmaten itse kuolemaa löytääkseen rahaa, löysikin, anasti itselleen, joi itsensä humalaan; ja nukuttuaan jälleen päänsä selväksi hän osti rakkautta ensimmäiseltä myötämieliseltä lutkalta, jonka hän tapasi hävitettyjen talojen raunioilla, kuolevien ja kuolleiden keskellä.

Pangloss nykäsi häntä kuitenkin hiasta:

— Ystävänä, sanoi hän, tämä ei ole oikein; teillä ei ole yleismaailmallista järkeä; valitsette huonosti aikanne.

— Piru vieköön, vastasi tämä, olen merimies ja Bataviassa syntynyt, neljä retkeä olen tehnyt Japaniin ja joka kerralla olen polkenut ristinkuvaa, puhu mitä tahdot yleismaailmallisesta järjestä, niin tapasitpa nyt mestarisi!

Muutamit sortuvat kiven lohkat olivat sattuneet Candideen, hän virui haavoittuneena kadulla, muran peitossa; hän sanoi Panglossille:

— Voi, hanki minulle vähän viiniä ja öljyä, olen aivan kuolemaisillani.

— Tämä maanjäristys ei ole mikään erikoisen uusi ilmiö, vastasi Pangloss, Liman kaupungissa Amerikassa oli viime vuonna aivan samantapainen tärinä; samat syyt, samat seuraukset; on varmaankin olemassa jonkinlainen maanalainen rikkikivivyöhyke Liman ja Lissabonin välillä.

— Se on hyvin mahdollista, sanoi Candide, mutta tuo Jumalan nimessä minulle vähän viiniä ja öljyä.

— Kuinka, mahdollista! vastasi filosofi, uskallan väittää, että se on todistettu asia.

Candide meni tainnoksiin ja Pangloss toi hänelle vähän vettä lähellä olevasta kaivosta.

Seuraavana päivänä he harhaillessaan raunioiden lomissa löysivät vähän suuhun pantavaa ja saivat siitä jälleen uutta voimaa; sitten he alkoivat niinkuin muutkin auttaa kuolemasta pelastuneita asukkaita koettaen lievittää heidän kärsimyksiään.

Muutamit kaupunkilaiset, joille he olivat olleet avullisia, toimittivat heille niin hyvän päivällisen kuin sellaisessa hävityksessä suinkin oli mahdollista. Siitä huolimatta ateria oli surullinen; kestitieraat kostuttivat leipänsä kyynelillään; mutta Pangloss lohdutti heitä vakuuttaen, että asiat eivät voineet olla toisin.

— Sillä, sanoi hän, kaikki tämä on parhain päin järjestetty. Sillä jos kerran tulivuori on Lissabonissa, niin ei se voi olla missään muualla. Sillä ei ole mahdollista, että mikään on muualla kuin missä se on,

sillä kaikki on hyvin.

Pieni inkvisitsionin palvelukseen kuuluva musta mies, joka istui hänen vieressään, ryhtyi nyt kohteliaasti puheisiin ja sanoi:

— Nähtävästi ei herra usko perisyntiin, sillä jos kaikki on parhain päin, ei ole myöskään syntiinlankeemusta eikä rangaistusta.

— Pyydän mitä alamaisimmin anteeksi Teidän Ylhäisyydeltänne, vastasi Pangloss vieläkin kohteliaammin, mutta ihmisen syntiinlankeemus ja kirous olivat aivan välttämättömiä tässä parhaimmasta kaikista maailmoista.

— Herra ei siis usko vapaaseen tahtoon? sanoi inkvisiittori.

— Teidän Ylhäisyytenne suvainnee antaa minulle anteeksi, sanoi Pangloss, mutta vapaa tahto kuuluu absoluuttiseen välttämättömyyteen, sillä oli välttämätöntä että meillä oli vapaa tahto, sillä juuri määrätty tahto...

Pangloss oli juuri keskellä selitystään, kun inkvisiittori antoi päällään merkin asemiehelleen, joka paraillaan kaatoi hänen lasiinsa Porton eli Oporton viiniä.

KUODES LUKU.

Kuinka maanjärityksen torjumiseksi toimeenpantiin juhlallinen autodafee ja kuinka Candide sai selkäänsä.

Tämän maanjärityksen jälkeen, joka oli hävittänyt kolme neljättä osaa Lissabonista, eivät maan viisaat tienneet sen tehokkaampaa keinoa estääkseen kaupunkia täydellisesti tuhoutumasta, kuin toimittaa kansalle juhlallinen autodafee. Coimbran yliopisto oli nimittäin antanut sellaisen lausunnon, että pettämättömin keino maanjäritysten estämiseksi oli suurilla juhlallisuuksilla julkisesti kärventää muutamia henkilöitä.

Sentähden olikin jo otettu kiinni muuan biskaijalainen, josta oli toteennäytetty, että hän oli nainut oman kumminsa, sekä kaksi portugalilaista, jotka ollen Mooseksen uskolaisia kananpoikasta syödessään olivat leikanneet siitä rasvan pois. Edellämäinitun päivällisen jälkeen vangittiin myöskin tohtori Pangloss ja hänen oppilaansa Candide, edellinen senvuoksi, että hän oli puhunut, jälkimäinen senvuoksi, että hän oli kuunnellut hyväksyvällä ilmeellä. Molemmille annettiin oma komeronsa, joka oli erittäin raikas ja siitä hyvä, ettei auringonvalo ainakaan koskaan siellä häirinnyt.

Viikon kuluttua puettiin molemmat kuolinpukuun ja heidän päänsä koristettiin paperista tehdyillä hiipoilla. Candiden hiippa ja puku olivat kirjaillut alaspäin loimuavilla liekeillä ja pirunkuvilla, joilla ei ollut häntää eikä kynsiä, jota vastoin tohtorin piruilla oli nämä ruumiinosat ja myöskin hänen liekkinsä loimusivat ylöspäin.

Näin puettuina he saivat kulkea juhlasaatossa sekä kuunnella sitten hyvin mahtipontista saarnaa, jonka jälkeen tuli erittäin kaunista kirkkomusiikkia. Candidea lyötiin laulun tahdin mukaan; biskaijalainen ja ne molemmat henkilöt, jotka eivät olleet tahtoneet syödä rasvaa, poltettiin ja Pangloss hirtettiin, vaikka tämä oli vasten tapoja.

Samana päivänä tapahtui uusi maanjäritys hirvittävällä ryskeellä.

Candide oli kauhusta ja hämmästyksestä puolipyöröksissä, hän oli yltä päältä veressä, värisi koko ruumiiltaan ja sanoi itseksensä:

— Jos tämä on parhain mahdollinen maailma, niin millaisia lienevätkään sitten ne muut? Selkäsaunasta en vielä sanoisi mitään, selkäänihän sain jo bulgarialaisiltakin. Mutta voi sinua rakas ystäväni Pangloss, suurin kaikista filosofeista, että minun piti nähdä sinun riippuvan hirressä tietämättä edes miksi! Voi sinä minun rakas anabaptistini, paras kaikista ihmisistä, että sinun piti hukkuu satamaan! Voi neiti Kunigunda, helmi tyttöjen seassa, oliko todellakin välttämätöntä, että sinulta piti puhkaistaman vatsa!

Hän yritti lähteä pois, mutta pysyi tuskin jaloillaan kaiken sen saarnaamisen, ruoskimisen, synninpäästön ja siunauksen jälkeen, mikä hänen osakseen oli tullut.

Samassa tuli hänen luokseen muuan vanha muori, joka puhutteli häntä seuraavasti:

— Älä ole milläsikään, poikaseni, ole hyvällä mielellä ja seuraa minua.

SEITSEMÄS LUKU.

Kuinka muuan vanha muori otti Candiden hoivaansa ja kuinka hän jälleen löysi rakkautensa esineen.

Candide ei lainkaan ollut hyvällä mielellä, mutta hän seurasi kuitenkin muoria erääsen tuparähjään. Muori antoi hänelle voiderasian, jonka sisällöllä hänen piti hieroa itseään, antoi myöskin syömistä ja juomista sekä osoitti hänelle lisäksi pienen, verrattain siistin vuoteen; vuoteen vieressä oli täydellinen puvusto.

— Syökää, juokaa, nukkukaa, sanoi hän, ja suojelkoon teitä Pyhä Neitsyt, hänen ylhäisyytensä pyhä Antonius Padualainen ja hänen ylhäisyytensä pyhä Compostellan Jakob. Tulen huomenna takaisin.

Candide, joka vieläkin oli aivan ällistyksissään sen kaiken johdosta, mitä hän oli saanut nähdä ja kokea ja vielä enemmän tämän vanhan eukon armeliaisuudesta, tahtoi suudella, hänen kättään.

— Minun käteni ei suinkaan ole se, jota teidän tulee suudella, sanoi muori; huomenna palaan. Hierokaa itseänne voiteella, syökää ja nukkukaa.

Kaikista onnettomuuksistaan huolimatta Candide söi ja nukkui.

Seuraavana päivänä toi eukko hänelle aamiaista, tarkasti hänen selkäänsä, hieroi itse häntä eräällä toisella voiteella. Hän toi sitten taas päivällistä, palasi vielä illallakin ja toi illallista.

Sitä seuraavana päivänä hän uudisti saman menettelyn.

— Kuka te olette? kysyi Candide joka kerralla. Mistä johtuu kaikki tämä hyvyys? Ja millä voin osoittaa teille kiitollisuuttani?

Tuo hyvä eukko ei koskaan vastannut mitään. Illan suussa hän taas palasi, mutta tällä kertaa hän ei tuonutkaan illallista.

— Tulkaa kanssani, sanoi hän, älkääkä virkkako sanaakaan.

Eukko tarttui hänen käsipuoleensa ja niin he kävelivät noin neljännes-peninkulman maaseudulle päin; silloin he saapuivat erääseen yksinäiseen, puutarhojen ja kanavien ympäröimään taloon.

Muori koputti eräälle pienelle ovelle; se avautui. Salaportaita myöten johdatti hän sitten Candiden erääseen kullanväriseen salonkiin, istutti hänet kauniisti kirjaillulle sohvalle, sulki oven ja meni tiheensä.

Candide luuli uneksivansa, koko hänen entinen elämänsäkin oli hänestä vain kuin paha uni, nykyhetki sensijaan vallan autuaallinen.

Vähän ajan kuluttua palasi muori; hän tuki voimiensa takaa erästä vapisevaa, hunnutettua naista, jonka ryhti oli majesteetillinen ja koko puku ylt'yleensä säihkyvien jalokivien peitossa.

— Ottakaa pois huntu, sanoi eukko Candidelle.

Nuorukainen lähestyi, ja kohotti hunnun kainolla kädenliikkeellä.

Mikä hetki! Mikä yllätys!

Hän luuli näkevänsä nti Kunigundan. Ja hän näki hänet todellakin, se oli hän itse ilmielävänä.

Voimat pettivät hänet, hän ei saanut esille ainoatakaan sanaa, vaan vaipui tajuttomana hänen jalkoihinsa, Kunigunda taaskin uupui sohvalle.

Muori priiskoitteli heidän päälleen väkiviinansekaisia vesiä. Siitä he vähitellen tointuivat ja alkoivat puhutella toisiaan. Ensiksi oli heidän puheensa vain katkonaisia sanoja, sitten risteileviä kysymyksiä ja vastauksia, huokauksia, kyyneleitä, huutoja.

Eukko neuvoi heitä pitämään niin vähän meteliä kuin suinkin ja jätti heidät sitten omiin hoteisiinsa.

— Ah, oletteko siis todellakin siinä, sanoi Candide, te elätte siis, ja minä tapaan teidät täällä Portugalissa! Teitä ei olekaan siis raiskattu! Teiltä ei olekaan siis vedetty vatsaa halki, niinkuin filosofi Pangloss minulle vakuutti?

— Onpa niinkin, vastasi kaunis Kunigunda, mutta ihminen ei aina kuole tämänlaatuisista tapaturmista.

— Mutta onko totta, että teidän isänne ja äitinne ovat tapetut?

— Se on liiankin totta, vastasi Kunigunda itkien.

— Entä veljenne?

— Veljeni on myöskin tapettu.

— Ja minkätähden olette te Portugalissa? Ja kuinka saitte tietää, että minä olin täällä? Ja minkä kummallisen seikkailun varjossa olette tuottaneet minut tähän taloon?

— Kerron teille kyllä kaikki, vastasi nuori nainen; mutta sitä ennen täytyy teidän ensin kertoa minulle kaikki, mitä teille on tapahtunut sen viattoman suudelman jälkeen, jonka minulle annoitte ja niiden potkujen jälkeen, jotka sen johdosta saitte.

Candide totteli häntä syvällä kunnioituksella. Ja vaikkakin hän vielä oli hyvin hämmästynyt, vaikkakin hänen äänensä oli heikko ja värisevä ja vaikkakin hänen selkärankaansa vielä vähän kolotti, kertoi hän kuitenkin Kunigundalle mitä suurimmalla suorasukaisuudella kaikki, mitä hän oli saanut kokea heidän eroamisensa jälkeen.

Kunigunda kuunteli häntä silmät taivasta kohti kohotettuina. Hän uhrasi viljalti kyöneleitä hyvän anabaptistin ja Panglossin kuolemalle, jonka jälkeen hän seuraavin sanoin alkoi puhua Candidelle, joka ei antanut ainoankaan sanan mennä hukkaan ja joka aivan söi häntä silmillään.

KAHDEKSAS LUKU

Kunigundan tarina

Makasin vuoteessani ja olin juuri syvässä unessa, kun taivas katsoi hyväksi lähettää bulgarialaiset kauniiseen Tunder-ten-Tronckhin linnaan; he pistivät kuoliaaksi isäni ja veljeni ja silpoivat äitini pieniksi palasiksi. Eräs suuri, kuuden jalan pituinen bulgarialainen, joka huomasi, että tässä näytelmässä olin kadottanut tajuntani, ryhtyi tekemään minulle väkivaltaa. Tämä herätti minut jälleen tietoisuuteen, toinnuin ennalleni, purin, kynsin, tahdoin repiä silmät pois päästä tuolta suurelta bulgarialaiselta, tietämättä ollenkaan, että kaikki tämä, mikä tapahtui isäni linnassa, oli yleisten tapojen vaatimaa: Tuo raakalainen iski minua puukolla vasempaan kupeeseen, jossa minulla vieläkin on arpi.

— Voi, tahtoisin mielelläni nähdä sen, sanoi viaton Candide.

Ehditte kyllä vielä, sanoi Kunigunda, mutta antakaa minun nyt jatkaa.

— Jatkakaa, sanoi Candide.

Kunigunda jatkoi siitä, mihin oli lopettanut:

Eräs bulgarialainen kapteeni tuli samassa sisälle, ja näki minun makaavan siinä verissäni. Mutta sotamies ei antanut häiritä itseään. Silloin kapteeni suuttui siitä epäkunnioituksesta, jota tuo raakalainen häntä kohtaan osoitti, ja tappoi hänet aivan päälleni. Sitten hän antoi sitoa minut ja vei minut sotavankina leiriinsä. Siellä pesin niitä vähäisiä paitoja, mitä hänellä oli, ja keitin hänen ruokaansa. Hänen mielestään olin kovin sievä, mitäpä siitä salaisiin, ja mitä häneen itseensä tulee, niin täytyy minun tunnustaa, että hän oli hyvin sorjatekoinen ja että hänen ihonsa oli valkea ja hivelevän pehmeä; muuten ei hän paljoakaan ymmärtänyt henkevydestä eikä filosofiasta, ja saattoi heti nähdä, ettei hän ollut nauttinut tohtori Panglossin kasvatusta.

Kun hän kolmen kuukauden kuluttua oli kyllästynyt minuun sekä myös kuluttanut loppuun kaikki

rahansa, möi hän minut eräälle don Issaskar-nimiselle juutalaiselle, jolla oli liikeasioita sekä Hollannissa että Portugalissa ja joka oli intohimoisesti naisiin menevä. Tämä juutalainen kiintyi suuresti minun persoonaani, mutta hän ei hyötynyt minusta mitään; minun oli paljon helpompi vastustaa häntä kuin tuota bulgarialaista sotilasta: kunniallinen tyttö voidaan kyllä raiskata kerta, mutta siitä hänen hyveellisyytensä vain vahvistuu. Suostutellakseen minua vei tuo juutalainen minut tähän maataloon, jossa nyt näette minut. Tähän asti olin luullut, ettei maan päällä ollut mitään niin kaunista kuin Thunder-ten-Tronckhin linna; tästä harhaluulosta olen nyt päässyt.

Eräänä päivänä kun olin messussa, näki suurinkviisittori minut; hän katseli minua kauan ja lähetti sitten minulle sanan, että hänen täytyi saada puhella kanssani salaisista asioista. Minut vietiin hänen palatsiinsa; ilmaisin hänelle ylhäisen syntyperäni ja hän puolestaan valkaisu minulle, kuinka alentavaa oli arvolleni kuulua israeliitille. Don Issaskarille tehtiin nyt hänen puolestaan ehdotus, että minut luovutettaisiin hänen ylhäisyydelleen. Mutta don Issaskar, joka on hovin pankkiiri ja luoton-antaja, ei tahtonut kuulla siitä puhuttavankaan. Inkviisittori uhkasi häntä roviolla. Vihdoin tuo kunnan juutalainen säikähdyksissään teki sellaisen kauppasopimuksen, että talo ja minä kuuluisimme molemmille yhteisesti, että juutalaisella olisi maanantait, perjantait ja sabbattipäivä ja inkviisittorilla kaikki muut päivät viikossa. Jo puoli vuotta on tämä sopimus ollut voimassa. Eikä se ole suinkaan kiilunut aivan ilman riitaisuuksia; sillä usein on ollut epätietoista, kuuluuko lauantain ja sunnuntain välinen yö vanhaan tai uuteen testamenttiin. Omasta puolestani olen tehnyt vastarintaa kummallekin ja luulen, että se juuri on aiheuttanut sen, että minua aina on rakastettu.

Kuitenkin suvaitsi herra inkviisittori puolittain torjuakseen maanjäristyksen uhkaa, puolittain levottuuttaakseen don Issaskaria, panna toimeen autodafeen. Minulle hän teki sen kunnian, että hän kutsui minut sinne ja antoi minulle erittäin edullisen paikan. Messun ja itse toimituksen välillä tarjottiin meille naisille virvokkeita. Minua kauhistutti tosiaan jo suuresti nähdä poltettavan noita kahta juutalaista ja tuota kunnan biskajalaista, joka oli nainut kumminsa. Mutta mikä olikaan hämmästykseni, tuskani ja pelästykseni, kun erään *san beniton* ja hiipan alta olin erottavinani Panglossin haahmon. Hieroin silmiäni, tarkistin näköni, ja näin miten hänet vedettiin hirteen, jolloin menin tainnoksiin.

Tuskin olin siitä tointunut, kun näin teidät edessäni paljaaksi riisuttuna, apposen alasti; se oli kauhistukseni, hämmästykseni, tuskani ja epätoivoni huippu. Sillä voinpa vakuuttaa teille, että teidän ihonne on vielä valkeampi, herkänheleämpi kuin bulgarialaisen kapteenini. Tämä näky teki kaksinkertaiseksi kaikki ne tunteet, jotka jo muutenkin minua rasittivat ja hivuttivat. Koetin huutaa, tahdoin sanoa: "Heretkää, raakalaiset!" mutta ääni takertui kurkkuuni ja huutoni olisivat olleetkin turhat.

Sitten kun teidät oli oikein kypsäksi ruoskittu, aloin kysellä itseltäni, kuinka on selitettävissä, että rakastettava Candide ja viisas Pangloss ovat Lissabonissa, toinen ottaakseen vastaan sata raipanlyöntiä ja toinen tullakseen hirtetyksi herra inkviisittorin käskystä, jonka viimeksimainitun lemmitty minulla on kunnia olla? Pangloss on minua siis julmasti pettänyt sanoessaan, että kaikki aina käy mahdollisimman hyvin tässä maailmassa.

Olin syvästi liikutettu ja järkytetty, toisin vuoroin aivan poissa suunniltani, toisin vuoroin taas vähällä kuolla väsymyksestä. Päässäni pyörivät kaikenlaiset kuvat: isäni, äitini ja veljeni murha, tuon hävyttömän bulgarialaissotilaan tihutyö ja puukonisku, jonka sain häneltä, orjuuteni, kyökkipiian toimeni, bulgarialainen kapteenini, tuo kurja don Issaskar ja tuo inhoittava inkviisittorini, tohtori Panglossin hirttäminen ja tuo suuri, juhlallinen *miserere*, jonka aikana teitä ruoskittiin ja ennenkaikkea se suudelma, jonka annoin teille kaihtimen takana, silloin kun viimeksi näin teidät. Kiitin sydämässäni Jumalaa, joka oli saattanut teidät jälleen luokseni niin monien koettelemuksien jälkeen.

Käskin vanhan apu-eukkoni pitää huolta teistä ja tuoda teidät tänne heti kun se vain kävisi päinsä. Hän on tehnyt erittäin hyvin tehtävänsä; joten minulla nyt on ollut onni nähdä teidät jälleen, kuulla teitä ja puhua teille...

Teillä mahtaa olla verinen nälkä, minulla on myöskin hyvä ruokahalu, alottakaamme sentähden illallisesta.

He istuutuivat sitten pöytään molemmat; ja illallisen jälkeen asettuivat he jälleen tuolle kauniille leposohvalle, josta jo äsken puhuimme. Siinä he olivat vieläkin samalla paikalla, kun signor don Issaskar, toinen talon molemmista isännistä, astui sisälle. Oli sabbatti-päivä; hän tuli sentähden nauttimaan oikeuksistaan ja ilmoittamaan hellää rakkauttaan.

YHDEKSÄS LUKU.

Mitä Kunigundalle, Candidelle, suurinkvisiittorille ja juutalaiselle sitten tapahtui.

Tämä Issaskar oli kuumaverisin hebrealainen, mitä vielä milloinkaan on nähty Israelissa sitten Babylonin vankeuden.

— Sinä galilealainen narttu, huusi hän, eikö sinulle enää riitä herra suur-inkvisiittorikaan, pitääkö tämän lurjuksenkin vielä lisäksi jakaa kanssani.

Näin sanoen hän veti esiin pitkän tikarin, joka hänellä aina oli mukanaan, ja hyökkäsi Candiden kimppuun luullen vastapuoluettaan aseettomaksi. Mutta kunnan westfalilaisemmepa olikin puvustonsa mukana saanut muorilta myöskin kauniin sapelin. Ja vaikka hän olikin hyvin lempeä tavoiltaan ja luonnonlaadultaan, veti hän nyt esiin miekkansa ja survaisi israeliitan kuoliaaksi lattialle kauniin Kunigundan jalkojen juureen.

— Pyhä Neitsyt, huusi tämä, miten meidän nyt käy! Ihminen on surmattu täällä minun luonani! Jos oikeudenpalvelijat tulevat, niin olemme hukassa!

— Jos Panglossia ei olisi hirtetty, sanoi Candide, antaisi hän meille nyt hyvän neuvon tässä pulassa, sillä hän oli suuri filosofi. Mutta paremman puutteessa voimme kysyä neuvoa muoriltamme.

Hän oli hyvin viisas vanha nainen ja alkoi juuri jaella neuvojaan, kun toinen pieni ovi avautui. Tunti oli kulunut puoliyöstä, sunnuntai oli alkanut; ja tämä päivä kuului hra inkvisiittorille.

Hän astuu siis sisälle ja näkee kaikki: ruoskittamansa Candiden edessään miekka kädessä, kuolleen ruumiin lattialla, pelästyneen Kunigundan ja eukkopahasen, joka paraillaan oli jakelemassa neuvojaan.

On tärkeätä tietää, mitä tällä hetkellä tapahtui Candiden sielussa ja mihin suuntaan hänen ajatuksensa kulkivat.

Jos tämä pyhä mies nyt huutaa apua, ajatteli hän, joudun ehdottomasti poltettavaksi. Saman voi hän tehdä myös Kunigundalle. Hän on säälimättömästi ruoskittanut minua, hän on kilpakosijani. Ja kun kerran nyt olen päässyt tappamisen vauhtiin, lienee parasta etten siekaile.

Tämä ajatuksenjuoksu oli selvä ja nopea, ja antamatta suur-inkvisiittorille aikaa toipua hämmästyksestään hän lävisti hänet miekallaan kaataen hänet juutalaisen viereen.

— Se oli jo toinen, sanoi Kunigunda. Nyt ei ole mikään armahdus mahdollinen enää, me olemme kirkonkirouksessa, viimeinen hetkemme on tullut. Mutta kuinka herran nimessä te olette voineet, te, joka luonnostanne olette niin lempeä, kahdessa minuutissa tappaa sekä juutalaisen että papin?

— Kaunis neitiseni, vastasi Candide, kun ihminen on rakastunut, mustasukkainen ja inkvisiitionin ruoskittama, niin ei hän enää ole tekojensa herra.

Silloin puuttui myös muori puheisiin ja sanoi:

— Tallissa on kolme andalusialaista hevosta sekä kaikki tarvittavat satulat ja suitset. Laittakoon uljas Candide ne lähtökuntoon. Rouvalla on tukaatteja ja timantteja; nouskaamme nopeasti hevosten selkään, vaikkakaan minä en voi istua muuta kuin toisella takapuoliskollani, ja ratsastakaamme Cadiziin. On mitä ihanin ilma ja on erittäin nautinto rikasta matkustaa yöllä, jolloin on viileä.

Candide satuloi paikalla kaikki kolme hevosta. Ja niinpä Kunigunda, muori ja hän ratsastivat kolmekymmentä penikulmaa levähtämättä yhteen menoon.

Sillääikaa kun he täten nelistivät pois Lissabonista, oli pyhä järjestysvalta saapunut taloon. Hänen Ylhäisyytensä haudattiin sitten kauniiseen kirkkoon ja Issaskar heitettiin tunkiolle.

Mutta Candide, Kunigunda ja muori-vanha olivat jo pienessä Avacenan kaupungissa keskellä Sierra-Morenan vuoria. Ja siellä he eräässä ravintolassa keskustelivat seuraavasti:

KYMMENES LUKU.

Missä kurjassa kunnossa Candide, Kunigunda ja eukko saapuvat Cadiziin ja kuinka he lähtevät laivamatkalle.

— Kukahan on voinut varastaa minun tukaattini ja timanttini! sanoi Kunigunda itkien. Millä me nyt elämme? Mitä teemme? Mistä nyt löydän sellaisia inkvisiittoreita ja juutalaisia, jotka antavat minulle uusia sijaan.

— Valitettavasti, sanoi eukko, epäilen kovasti erästä kunnianarvoista fransiskaani-isää, joka viime yönä nukkui kanssamme samassa majatalossa Badajozissa. Jumala minua varjelkoon langettamasta liian äkkipikaista tuomiota, mutta hän kävi kaksi kertaa meidän huoneessamme ja lähti matkalle kauan ennen meitä.

— Niin, huokasi Candide, hyvä Pangloss todisti minulle usein, kuinka kaikki maallinen hyvä on kaikkien ihmisten yhteis-omaisuutta ja kuinka jokaisella on siihen yhtä suuri oikeus. Näitä periaatteita seuraten olisi tuon fransiskaanimunkin kuitenkin pitänyt jättää meille sen verran, että olisimme voineet päättää matkamme. Teillä ei ole siis enää yhtään mitään, kaunis Kunigundani?

— Ei niin killinkiäkään, vastasi hän.

— Mikä nyt neuvoksi? sanoi Candide.

— Myykäämme yksi hevosista, sanoi muori. Minä istun satulassa neidin takana, vaikkakaan en voi istua kuin yhdellä takapuoliskollani, ja siten pääsemme kuitenkin Cadiziin.

Samassa ravintolassa oli muuan benediktiinipriori; hän osti hevosen pilkkahinnasta. Candide, Kunigunda ja muori jatkoivat sitten matkaansa Lusenan, Chillaksen ja Lebrixan kautta ja saapuivat vihdoinkin Cadiziin.

Täällä varustettiin paraikaa laivastoa ja koottiin sotaväkeä ampumaan järkeä Paraguayn kunnianarvoisiin jesuiitta-isiin, joita syytettiin siitä, että he lähellä Pyhän Sakramentin kaupunkia olivat yllyttäneet erästä heimoa kapinaan Espanjan ja Portugalin kuningasta vastaan.

Candide, joka oli ollut bulgarialaisessa sotapalveluksessa, antoi tuon pienen sotajoukon kenraalille näytteen bulgarialaisesta äkseerauksesta ja teki sen niin suurella siroudella, nopeudella, taidolla, vlevyydellä ja notkeudella, että hänen käsiinsä uskottiin erään jalkajoukko-osaston ylin johto.

Hän oli siis nyt kapteeni; ja hän astui laivaan mukanaan nti Kunigunda, muori, kaksi palvelijaa ja ne molemmat andalusialaiset hevoset, jotka aikoinaan olivat kuuluneet Portugalin hra suurinkvisiittorille.

Laivamatkalla he keskustelivat paljon Pangloss-paran filosofiasta.

— Me olemme nyt matkalla toiseen maailmaan, sanoi Candide; epäilemättä on tämä maailma juuri se, jossa kaikki on hyvin, sillä täytyypä myöntää, että tämän oman maailmamme fyysisissä ja moraalisisissa olosuhteissa voisi löytyä yhtä ja toista valittamisen aihetta.

— Rakastan teitä kaikesta sydämestäni, sanoi Kunigunda, mutta mieleni on vielä aivan järkytetty kaikesta mitä olen nähnyt ja mitä olen kokenut.

— Kaikki käy kyllä hyvin, vastasi Candide. Tämän uuden maailman merikin on jo paljon ansiokkaampi kuin meidän Europpamme meret; se on tynyempi ja tuulet ovat tasaisempia. Varmasti on tämä uusi maailma paras kaikista mahdollisista maailmoista.

— Suokoon Jumala, että niin olisi, sanoi Kunigunda, mutta minä olen tässä vanhassa ollut niin hirvittävän onneton, että sydämeni melkein kieltäytyy enää mitään toivomasta.

— Kaikki tässä valittavatkin! tokaisi muori, eikä teistä kukaan sentään ole kokenut sellaisia onnettomuuksia kuin minä.

Kunigunda oli vähällä purskahtaa nauruun ja hänen mielestään tämä kelpo muori oli kovin leikillinen väittäessään olevansa onnettomampi kuin hän.

— Ohoh, muori-kulta, sanoi hän, ellette nuoruudessanne ole tavanneet kahta bulgarialaista ja tullut kahdesti raiskatuksi, ellette ole saanut kahta puukon-iskua vatsaanne, ellei teiltä ole hävitetty kahta linnaa, ellei teiltä ole silmienne edessä murhattu kahta äitiä ja kahta isää ja ellette ole nähnyt kahta rakastajaanne ruoskittavan autofafee-juhlallisuuksissa, niin en ymmärrä, että voisitte onnettomuuksissa millään lailla kilpailla kanssani. Ottakaa vielä lisäksi huomioon, että olen synnynnäinen paroonitar, jolla on seitsemänkymmentäkaksi polvea esi-isiä, ja kuitenkin olen ollut kyökkipiikana.

— Neitiseni, vastasi vanhus, te ette tunne minun syntyperääni; ja jos näyttäisin teille takapuoleni, niin ette puhuisi, niinkuin nyt puhutte, vaan ottaisitte takaisin sananne.

YHDESTOISTA LUKU.

Muorin tarina.

Minunkaan silmäni eivät aina ole olleet verestävät ja punalaitaiset, minunkaan nenäni ei aina ole koskettanut leukaa enkä minä aina ole ollut palvelijan asemassa.

Olen paavi Urbanus X:n ja Palestrinan prinsessan tytär. Aina neljänteentoista ikävuoteeni asti kasvatettiin minua palatsissa, jonka rinnalla kaikki teidän saksalaisten paroonienne linnat ovat pelkkiä pahanpäiväisiä tallirakennuksia, ja yksi ainoa minun puvuistani oli jo arvokkaampi kuin kaikki Westfalin komeudet yhteensä. Vartuin kauneudessa, suloissa ja kyvyissä, ilojen keskellä, herättäen kaikessa ympäristössäni kunnioitusta ja suuria toiveita. Herätinpä lisäksi rakkauttakin. Rintani alkoi pyöristyä. Ja mikä rinta tosiaan! Valkoinen, kiinteä ja kauniisti muovailtu kuin konsanaan mediciläisen Venuksen. Ja mitkä silmät! Mitkä silmäluomet ja ihanat mustat ripset minulla oli! Millainen tuli leimusikaan molemmista silmäteristäni! Sen rinnalla himmenivät itse taivaan tähdet, kuten sanoivat kaikki runoilijat, jotka minut näkivät. Kamarineitsyeet, jotka pukivat päälleni ja riisuivat yltäni, joutuivat suoranaiseen hurmaustilaan katsellessaan minua edestä ja takaa ja kaikki miehet olisivat tahtoneet olla heidän sijassaan.

Jouduin kihloihin erään Massa-Carraran ruhtinassukuun kuuluvan prinssin kanssa. Ja millaisen prinssin kanssa! Hän oli yhtä kaunis kuin minäkin, koko hänen olemuksensa oli vain sulaa lempeyttä ja rakastavaisuutta, hänellä oli säkenöivä äly ja rakkaudesta palava sydän; ja minä rakastin häntä niinkuin tavallisesti ensimmäistä kertaa rakastetaan, epäjumaloivasti, kiihkoisesti.

Häitämme jo valmistettiin. Ja siinäkö nähtiin komeutta, ennen kuulumatonta prameutta: lakkaamattomia juhlia, karuselleja, opera-buffoja, ja koko Italia sepitteli minulle sonetteja, joissa tosin ei ollut ainoatakaan kelvollista. Onneni päivä oli jo aivan lähellä, kun muuan vanha markiisitar, joka oli ollut minun prinssini rakastajatar, kutsui hänet kotiinsa suklaata juomaan; tuskin kaksi tuntia sen jälkeen kuoli hän hirvittäviin kouristuksiin.

Mutta tämäkin on vielä aivan mitätön juttu. Äitini, joka oli epätoivoissaan, joskin paljon vähemmän murheellinen kuin minä, tahtoi, että joksikin aikaa riistäytyisimme irti tuosta murheellisista muistoista herättävästä olinpaikastamme. Hänellä oli hyvin kaunis maatila Gaetan lähellä ja me astuimme siis erääseen sinne menevään kaleeriin, joka oli kullattu niinkuin Pyhän Pietarin alttari Roomassa. Mutta tuskin olimme päässeet ulos satamasta, kun marokkolainen kaapparilaiva alkoi ahdistaa laivaamme ja saavutti sen. Meidän sotilaamme puolustautuivat niinkuin ainakin paavin asemiesten sopii: he heittäytyivät kaikki polvilleen ja luovuttivat pois aseensa rukoillen merirosvoilta synninpäästöä.

Kädenkäänteessä riisuttiin heidät kaikki alastomiksi niinkuin apinat, samoin myös äitini, hovineitsyeemme ja minutkin. Täytyi suorastaan ihaila sitä kätevyyttä, millä nämä herrat osasivat vapauttaa ihmiset heidän vaatteistaan. Mutta mikä vielä enemmän ihmetytti minua, oli se, että he tutkivat meitä kaikkia vielä alastominakin hyvin tarkoin. Tämä toimitus tuntui minusta hyvin kummalliselta; mutta koko maailma on täynnä ihmettä sille, joka ei ole käynyt kotinurkkiaan kauempana. Pian tulin tietämään, että he tämän menettelyn avulla tahtoivat tutkia, olimmeko ehkä kätkeneet joitakin timantteja; tämä tapa on ohut käytännössä ammoisista ajoista alkaen kaikkien niiden sivistyneiden kansojen keskuudessa, jotka harjoittavat merirosvouutta. Myöskin olen kuullut, että herrat maltalais-ritarit eivät koskaan jätä sitä tekemättä, kun he ovat vanginneet jonkun turkkilaisen tai turkittaren. Tämä on yleinen ihmis-oikeuden laki, jota ei vielä koskaan ole yritetty kumota.

En tahdo lähemmin kuvailla, kuinka kovaa on nuorelle prinsessalle täten tulla viedyksi äitineen orjattareksi Marokkoon; ymmärrätte kyllä itsestännekin, mitä kaikkea me saimme kärsiä tällä merirosvolaivalla. Äitini oli vielä hyvin kaunis, seuranaistemme, yksinkertaiset kamarineitsyeemmekin, omistivat enemmän suloja kuin mitä koko Afrika voi tarjota; mitä minuun taas tulee, niin olin hurmaava, ruumiillistunut kauneus ja sulous itse ja lisäksi vielä impi, jota tosin en saanut olla kauan aikaa, sillä tämän kukan, joka oli varattu kauniille Massa-Carraran prinssille, riisti minulta kaapparilaivan kapteeni, inhoittava neekeri, joka luuli vielä sillä tekevänsä minulle suuren kunnian. Tosiaan oli välttämätöntä, että rouva Palestrinan prinsessa ja minä olimme niin voimakkaita kuin mitä me olimme, kestääksemme sen kaiken, minkä me saimme kestää ennenkuin saavuimme Marokkoon. Mutta

sivuuttakaamme nämä seikat, ne ovat niin ylimalkaisen typeriä, ettei niistä maksa vaivaa puhua.

Koko Marokko ui veressä, kun saavuimme sinne. Keisari Muley-Ismaelin viisikymmentä poikaa kamppaili keskenään vallasta; jokaisella oli oma puolueensa ja niin oli yht'aikaa käynnissä viisikymmentä eri kansalaissotaa: mustat mustia vastaan, mustat tummanruskeita vastaan, tummanruskeat tummanruskeita vastaan, mulatit mulatteja vastaan; kaikkialla kautta koko valtakunnan oli vain yhtämittaista teurastusta.

Tuskin olimme ehtineet nousta laivasta, kun jo joukko mustia, jotka kuuluivat merirosvokapteenimme edustaman puolueen vihollisiin, hyökkäsi hänen kimppuunsa ryöstääkseen hänen saaliinsa. Me naiset olimme timanttien ja kullan jälkeen hänen kallisarvoisin lastinsa: sain tällöin olla todistajana taistelussa, jommoista ei ikinä vielä ole nähty Europan taivaan alla. Pohjoismaisten kansojen veri ei ole taipeeksi kuumaa; heidän himonsa naisiin ei koskaan kiihdy sellaiseksi raivoksi kuin mikä on ominaista Afrikan pojille. Teillä europalaisilla tuntuu olevan pelkkää maitoa suonissanne, jota vastoin Atlasvuoren ja sen lähiseutujen asukkaiden suonissa virtaa tulta ja vihtrilliä. Se taistelu, joka meidän omistamisestamme taisteltiin, oli yhtä raivoisa kuin konsanaan aarniometsien leijonien, tiikerien ja käärmeiden välillä. Eräs mauri tarttui äitiäni oikeasta käsivarresta, kapteenini luutnantti piti häntä kiinni vasemmasta käsivarresta; eräs maurilainen sotamies kävi käsiksi toiseen jalkaan ja eräs meriryöväreistä yhtä tukevasti toiseen. Melkein kaikki meidän naisemme joutuivat täten siinä silmänräpäyksessä neljän sotamiehen raastettaviksi. Kapteenini piti minua piilossa takanaan, hän heilutti turkkilaista käyrämiekkää kädessään ja tappoi jokaisen, joka uskalsi vastustaa hänen raivoaan. Vihdoin makasivat kaikki italiattaremmeni, äitinikin, maassa palasiksi revittyinä, silvottuina ja muodottomiksi runneltuina. Sen olivat saaneet aikaan nuo hirviöt, jotka heistä kamppailivat. Mutta myöskin kaikki muut olivat siinä temmellyksessä saaneet surmansa, kaikki vangit ja seuralaiseni, sekä myös ne, jotka olivat heidät vanginneet, sotilaat, merimiehet, mustat, tummanruskeat, valkeaihoiset ja mulatit, vieläpä kapteeninikin, ja minä itse viruin puolikuolleena erään ruumisröykkiön päällä.

Samanlaisia näytelmiä näyteltiin, kuten sanottu, kaikkialla kolmen sadan penikulman laajuisella alalla kenenkään silti laiminlyömättä noita viittä Muhametin säätämää rukousta.

Suurella vaivalla pääsin vihdoin pois tuosta verisestä ruumisläjästä, johon olin hautautunut, ja laahauduin vaivaloisesti erään suuren oranssipuun siimekseen; siihen uuvuin kauhun, väsymyksen, epätoivon, pelon ja nälän raukaisemalla. Vähän ajan kuluttua lamautuivat rasittuneet aistini kokonaan ja minä vaivuin horrokseen, joka oli enemmän pyörtymistä kuin luonnollista lepoa. Olin vielä tässä heikkouden ja tajuttomuuden tilassa elämän ja kuoleman välillä, kun tunsin, että joku syleili minua. Avasin silmäni ja näin silloin valkoisen, miellyttävän näköisen miehen, joka huokaili haikeasti italian kielellä.

KAHDESTOISTA LUKU.

Jatkoa muorin onnettomuuksiin.

Olin suuresti hämmästynyt ja ihastunut kuullessani äidinkieltäni enkä myöskään ollut vähemmän ihmeissäni eräiden sanojen sisällöstä, jotka olin kuullut tämän miehen huulilta, ja minä vastasin hänelle, että maailmassa oli kyllä paljon suurempiakin onnettomuuksia kuin se, minkä vuoksi hän valitteli. Kerroin hänelle muutamain sanoin kaikki ne kovat kohtalot, jotka olivat vyöryneet minun ylitseni, ja sitten vaivuin jälleen tiedottomuuden tilaan.

Hän kantoi minut erääseen läheiseen taloon, toimitti minut vuoteeseen, ja hankki minulle ruokaa. Hän palveli, lohdutti ja imarteli minua kaikin tavoin ja sanoi, ettei hän vielä koskaan ollut nähnyt mitään niin kaunista kuin minä ja ettei hän vielä milloinkaan ollut niin suuresti surrut ja ikävöinyt sitä, mitä ei kukaan enää voinut antaa hänelle takaisin.

— Olen syntynyt Napolissa, kertoi hän, ja tässä kaupungissa kuohitaan noin kaksi tai kolme tuhatta lasta joka vuosi. Osa kuolee heistä kyllä, mutta toiset saavat äänen, joka on kauniimpi kuin naisten ääni; ja joita oikein onnestaa, pääsevät hallitsemaan kokonaisia valtakuntia. [Italialainen laulaja Farinelli (s. Napolissa 1709) hallitsi Ferdinand VI:n suosikkina Espanjaa. Ferdinand VI kuoli puoli vuotta Candiden ilmestymisen jälkeen.] Minuun nähden onnistui tuo leikkaus odottamattoman hyvin ja minusta tuli rouva Palestrinan prinsessan kapellilaulaja.

— Minun äitini! huudahdin.

— Äitinne! huudahti hän itkien. Mitä kuulenkaan! Olisitteko te se nuori prinsessa, jonka kasvattajana minä olin aina kuudenteen ikävuoteen asti ja josta jo silloin selvästi saattoi nähdä, että hänestä kerran tulisi noin kaunis kuin te nyt olette.

— Se olen juuri minä, ja äitini on myös täällä neljänsadan askeleen päässä täältä, erään ruumisläjän alla, neljään osaan silvottuna...

Kerroin hänelle kaikki mitä minulle oli tapahtunut; hän kertoi minulle myöskin omat seikkailunsa ja niin sain tietää, että eräs kristitty suurvalta oli lähettänyt hänet Marokon kuninkaan luo tekemään hänen kanssaan sopimusta, jonka mukaan afrikalainen hallitsija saisi ruutia, kanuunia ja laivoja, jotta hänen olisi helpompi häiritä muiden kristittyjen kaupankäyntiä.

— Minun tehtäväni on nyt suoritettu, sanoi tuo kunnan eunukki. Astun Centossa laivaan ja vien teidät mukanani Italiaan.

Kiitin häntä liikutuksen kyyneleet silmissäni. Mutta sensijaan että hän olisi vienyt minut Italiaan, vei hän minut Algeriin sekä möi minut tämän maakunnan "dei'lle". Tuskin oli tämä kauppa tehty, kun rutto, joka siihen aikaan raivosi kaikkialla Afrikassa, Aasiassa ja Europassa, ilmestyi myöskin Algeriin aivan pelottavalla voimalla. Olette kyllä nähneet maanjäristyksiä, mutta, neitiseni, onko teillä koskaan ollut ruttoa?

— Ei koskaan, vastasi paroonitar.

— Jos teillä joskus olisi ollut se, jatkoi eukko, niin myöntäisitte, että se on vielä paljon pahempaa kuin maanjäristys.

Se on hyvin tavallinen Afrikassa ja minäkin sain sen. Kuvitelkaahan, millainen tilanne tämä oli paavin tyttäreille, joka oli vain viidentoista vuoden vanha ja kuitenkin näiden kolmen kuukauden ajalla oli saanut kestää köyhyyttä ja orjuutta, joka oli raiskattu melkein joka päivä, joka oli nähnyt äitinsä silvottavan silmänsä edessä neljään osaan, joka oli saanut kärsiä nälkää ja sodan kauhuja ja nyt oli kuolemaisillaan ruttoon Algerissa. Minä en kuollut kumminkaan, mutta eunukkini, "dei" ja melkein koko Algerin seralji joutuivat surman omiksi.

Kun tämän hirvittävän ruton ensimmäiset ja pahimmat hyökkäykset olivat ohitse, myytiin kaikki "dei"n eloon jääneet orjattaret. Minut osti eräs kauppias, joka vei minut Tunikseen; täällä hän möi minut eräälle toiselle kauppiaille, joka vuorostaan möi minut Tripolikseen, Tripoliksesta minut myytiin Aleksandriaan, Aleksandriasta Smyrnaan, Smyrnasta Konstantinopoliin. Vihdoin jouduin erään janitsaari-"agan" haltuun, joka vähän sen jälkeen komennettiin puolustamaan Asovaa, jota venäläiset paraillaan piirittivät.

"Aga", joka oli hyvin naisiin menevä mies, vei koko haareminsa mukanaan ja sijoitti meidät Palus-Meotiksen rannalla olevaan pieneen linnoitukseen, jonka suojelijoiksi hän jätti kaksi mustaa eunukkiä ja kaksikymmentä sotilasta. Ryssiä tapettiin summattomat määrät ja he antoivat takaisin samalla mitalla. Koko Asova oli pelkkää verta ja tulta. Ei mitään ikäkautta eikä sukupuolta säästetty. Lopulta oli valloittamatta enää vain meidän pieni linnoituksemme ja viholliset päättivät kukistaa meidät nälällä. Nuo kaksikymmentä janitsaaria olivat vannoneet olla antautumatta ja kun nälänhätä kävi aivan sietämättömäksi, katsoivat he olevansa pahoitetut syömään nuo meidän kaksi eunukkiamme, jotta heidän ei tarvitsisi rikkoa valaansa. Muutamien päivien kuluttua he päättivät syödä myöskin naiset.

Onneksi oli meillä hyvin hurskas ja hellätunteinen "imam" [muhamettilainen pappi], joka piti janitsaareille kauniin saarnan, jossa hän kehoitti heitä, etteivät he ainakaan aivan kokonaan tappaisi meitä.

— Leikatkaa, sanoi hän, ainoastaan toinen pyllynpuolisko pois jokaiselta näistä naisista, saatte sillä jo aika hyvän aterian. Jos asianhaarat vaativat, niin voitte milloin tahansa myöhemmin saada saman verran lisäksi. Taivas on kyllä palkitseva teille tämän armeliaan tekonne ja auttava teitä hädässä.

Hän puhui hyvin kaunopuheliaasti ja sai heidät taivutetuiksi puolelleen; niinpä meille siis tehtiin tuo hirvittävä leikkaus. "Imam" voiteli meitä sen jälkeen samalla palsamilla, jolla ympärileikattuja lapsiakin voidellaan; mutta siitä huolimatta olimme kaikki vähällä kuolla.

Tuskin olivat janitsaarit ehtineet lopettaa sen aterian, jonka olimme heille luovuttaneet, kun jo ryssät olivat kimpussamme ahdistuen meitä laakeista laivoistaan niin ankarasti, että linnoitus kukistui eikä ainoakaan janitsaareista päässyt pakoon.

Meidän tilaamme eivät ryssät kiinnittäneet minkäänlaista huomiota. Mutta onneksi on kaikkialla ranskalaisia haavalääkäreitä ja eräs sellainen, hyvin taitava lisäksi, otti meidät hoitoonsa ja paransi meidät. Ja ikäni kaiken olen muistava häntä sentähden, että hän, sitten kun haavani olivat menneet

umpeen, teki minulle eräänlaisia ehdotuksia. Sitäpaitsi kehoitti hän meitä kaikkia lohduttautumaan parhaamme mukaan sekä vakuutti, että useissa piirityksissä oli tapahtunut samanlaista ja että sotalaki oli sellainen.

Heti kun toverini pääsivät jalkeille, lähetettiin heidät Moskovaan. Minä jouduin erään pajarin osalle, joka pani minut puutarhatyöhön ja antoi minulle pampustaan kaksikymmentä kertaa päivässä. Mutta kahden vuoden kuluttua tämä herra telotettiin yhdessä kolmenkymmenen muun pajarin kanssa joittenkin hovirettelöiden vuoksi; silloin käytin tilaisuutta hyväkseni ja pakenin. Vaelsin läpi koko Venäjän valtakunnan. Olin kauan aikaa kapakkatyttönä Rigassa, myöhemmin myös Rostockissa, Wismarissa, Leipzigiissä, Casselissa, Utrechtissa, Leydenissä, Haagissa ja Rotterdamissa. Kurjuudessa ja häpeässä olen saanut vanhettua, vailla toista pylynpuoliskoja, hetkeksikään unhottamatta, että sentään olen paavin tytär. Sadat kerrat olen aikonut tappaa itseni, mutta aina on elämänrakkaus minut siitä pidättänyt. Tämä naurettava heikkous on epäilemättä yksi meidän kaikkein turmiollisimpia taipumuksiamme, sillä ei ole mitään sen typerämpää, kuin yhä edelleenkin kantaa taakkaa, jonka kuitenkin joka hetki tahtois heittää maahan, inhota omaa olemassa-oloaan ja kuitenkin pitää siitä kiinni, toisin sanoen hyväillä sitä käärmettä, joka kalvaa meitä, kunnes se on syönyt loppuun sydämemme.

Niissä maissa, joiden halki kohtalo on minut kulettanut, ja niissä kapakoissa, joissa olen palvellut, olen nähnyt äärettömän paljon ihmisiä, jotka ovat sadatelleet elämänsä, mutta en ole nähnyt muuta kuin kaksitoista, jotka vapaaehtoisesti ovat tehneet lopun kurjuudestaan; ne olivat: kolme neekeriä, neljä englantilaista, neljä geneveläistä ja eräs saksalainen professori nimeltä Robek.

Lopuksi jouduin juutalaisen don Issaskarin palvelukseen. Hän antoi minut teidän käytettäväksenne, kaunis neitiseni. Kiinnyin teidän kohtaloonne, niin että teidän seikkailunne olivat melkein lähempänä sydäntäni kuin omani. Enkä olisi edes koskaan puhunutkaan onnettomuussistani, ellette olisi hieman häرنänneet minua ja ellei yleensä olisi tapana laivamatkoilla ajan kuluksi tarinoida.

Niinpä niin neitiseni, minä olen vanha ja kokenut ja tunnen maailman menon. Pyytäkääpäs vain huviksenne jokaista matkustajaa kertomaan teille elämänvaiheensa, ja jos heidän joukossaan on yksikään ainoa, joka ei monesti olisi kironnut elämänsä ja luullut olevansa maailman onnettomin ihminen, niin saatte heittää minut vaikka pää edellä mereen.

KOLMASTOISTA LUKU.

Kuinka Candiden täytyi erota kauniista Kunigundasta ja muorista.

Kun kaunis Kunigunda oli kuullut muorin tarinan, osoitti hän tälle kaikkea sitä kunnioitusta, minkä niin ansiokas ja korkeasäätyinen henkilö oli oikeutettu saamaan. Hän otti myös varteen hänen ehdotuksensa sekä pani kaikki matkustajat vuoron perään kertomaan elämäntarinansa. Kunigundan ja Candiden täytyi myöntää, että muori oli oikeassa.

— Onpa suuri vahinko, sanoi Candide, että tuo viisas Pangloss on tullut vastoin kaikkia hyviä tapoja hirtetyksi autodafee-juhliissa. Hän osaisi puhua meille ihailtavia asioita kaikesta siitä ruumiillisesta ja henkisestä pahasta, jota on sekä maalla että merellä ja minullakin olisi nyt tarpeeksi rohkeutta kaikella kunnioituksella tehdä muutamia vastaväitteitä.

Kun kaikki olivat ehtineet kertoa tarinansa, oli matkakin lopussa: saavuttiin Buenos-Ayresen satamaan. Kunigunda, kapteeni Candide ja muori menivät suoraan päätä kuvernööri don Fernando d'Ibaraa y Eigueora y Mascarenes y Lampourdos y Souzan luo. Tämä aatelisherra oli kovin ylpeä, niinkuin ainoastaan niin monella nimellä varustettu henkilö voi olla. Hän kohteli kaikkia miehiä mitä ylhäissäätyisimmällä halveksumalla, nosti puhuessaan nenänsä niin korkealle ilmaan, korotti äänensä niin kärkeväksi, esiintyi ja käyttäytyi kaikin puolin niin mahtipontisesti ja pöyhkeilevästi, että kaikkien, joilla oli kunnia päästä hänen puheilleen, teki mieli antaa hänelle selkään. Naisia hän sitävastoin rakasti intohimoisesti.

Kunigunda oli hänen mielestään kauneinta, mitä hän vielä koskaan oli nähnyt. Ensi töikseen hän kysyi, oliko Kunigunda kenties kapteenin rouva. Se synkeä ilme, jolla hän teki tämän kysymyksen, pelästytti Candidea. Hän ei uskaltanut sanoa, että Kunigunda oli hänen vaimonsa, koska hän itse asiassa ei ollut sitä; hän ei myöskään uskaltanut nimittää häntä sisarekseen, koska hän yhtä vähän oli sitä; ja vaikkakin tällainen hätävalhe oli hyvin suosittu jo vanhalla ajalla ja vaikkakin se voi olla

hyödyllinen nykyajankin ihmisille, niin oli Candiden sielu kuitenkin aivan liian puhdas tässäkään tapauksessa poiketakseen totuudesta.

— Neiti Kunigunda, sanoi hän, tahtoo epäilemättä tehdä minulle sen kunnian, että hän menee kanssani naimisiin ja me anomme nöyryimmästi, että Teidän Ylhäisyytenne suvaitsi pitää meille häät.

Don Fernando d'Ibaraa y Figueora y Mascarenes y Lampourdos y Souza kiersi ylös viiksensä ja hymyili happamesti; sitten antoi hän kapteeni Candidelle määräyksen mennä pitämään kompanian tarkastusta.

Candide totteli. Kuvernööri jäi kahden neiti Kunigundan kanssa.

Hän tunnusti hänelle intohimoisesti rakkauttaan, vakuutti jo seuraavana päivänä naivansa hänet alttarin edessä, tai jollakin muulla tavoin, aivan niinkuin Kunigundalle vain olisi mieluisinta. Kunigunda pyysi neljännestantunnin miettimisaikaa kysyäksään neuvoa muorilta ja antaakseen lopullisen päätöksensä.

Muori sanoi Kunigundalle:

— Neitiseni, teillä on seitsemänkymmentä kaksi sukupolvea esi-isiä eikä niin killinkiäkään rahaa ja jos vain sanotte yhden ainoan sanan, pääsette naimisiin Etelä-Amerikan mahtavimman aatelisherran kanssa, jolla sitäpaitsi on hyvin kauniit viikset. Sopiiko teidän nyt ylvästellä niin turhan tarkalla uskollisuudella. Bulgarialaiset ovat raiskanneet teidät, eräs juutalainen ja eräs inkvisiittori ovat myös molemmat omistaneet suosionne, eikä sitäpaitsi hätä lue lakia. Sen vain sanon, että jos olisin teidän sijassanne, ottaisin empimättä miehekseni herra kuvernöörin, jolloin myös samalla tulisin tilaisuuteen tekemään kapteeni Candiden onnelliseksi.

Sillä aikaa kun muori täten haasteli kaikella sillä viisaudella ja varovaisuudella, minkä ikä ja kokemus ovat omiaan ihmisessä kasvattamaan, laski pieni laiva satamaan, laivassa oli "alkadi" [alkadi = espanjalainen rauhantuomari] ja useita "alguazilejä" [alguazili = espanj. poliisi].

Asian laita oli nimittäin tällainen:

Muori oli aivan oikein arvannut, että juuri tuo leveähihainen fransiskaani-munkki oli varastanut Kunigundan timantit ja rahat silloin kun he tekivät tuon pikaisen pakoretken Candiden kanssa.

Sama munkki tarjosi sitten kaupaksi muutamia näistä kalleuksista eräälle jalokivikauppiaalle, joka tunsu ne suur-inkvisiittorin omaisuudeksi. Fransiskaani-munkki hirtettiin, mutta ennen kuolemaansa tunnusti hän varastaneensa ne, sekä kuvaili, minkä näköisiä ne henkilöt olivat, joilta hän oli ne varastanut, ja minne päin he olivat matkalla. Candiden ja Kunigundan pako oli jo tullut ilmitietoon. Heitä oli lähetetty kiinni ottamaan Cadizissa ja sieltä taas viipymättä lähdetty laivalla heitä takaa-ajamaan. Ja tämä laiva oli jo Buenos-Ayresen satamassa.

Tieto siitä että "alkadi" oli tullut kaupunkiin ottamaan kiinni suur-inkvisiittorin murhaajia, levisi heti kaikkialle.

Viisas muori oli heti selvillä siitä, kuinka tässä tapauksessa oli meneteltävä.

— Te ette mitenkään voi paeta, sanoi hän Kunigundalle, eikä teillä ole mitään pelättävääkään. Ettehän te ole tappanut hänen korkea-arvoisuuttaan. Ja sitäpaitsi ei kuvernööri, joka rakastaa teitä, tule sallimaan, että teitä pahoin pidellään. Jääkää paikoillenne kaikessa rauhassa.

Samassa riensi muori myös Candiden luo.

— Paetkaa, sanoi hän, tai olette tunnin kuluttua roviolla.

Ei ollut hetkeäkään hukattavana. Mutta kuinka voida erota Kunigundasta! Ja minne paeta?

NELJÄSTOISTA LUKU.

Kuinka Paraguayn jesuiitat ottivat vastaan Candiden ja Cacambon.

Candide oli Cadizista ottanut itselleen sekarotuisen palvelijan, jollaisia on paljon Espanjan rannikoilla ja siirtomaissa. Hän oli erään tukumanilaisen mestitsin poika ja vain neljännesosaltaan espanjalainen. Hän oli ollut jos jonakin: kuoropoikana, lukkarina, merimiehenä, maallikkomunkkina, sotamiehenä, lakeijana. Hänen nimensä oli Cacambo ja hän rakasti suuresti herraansa, sentähden että hänen herransa oli kovin hyvä ihminen hänen mielestään.

Cacambo satuloitsi mitä suurimmalla kiireellä molemmat andalusialaiset hevoset.

— Rakas isäntäni, sanoi hän, seuratkaamme muorin neuvoa, lähtekäämme heti ja ratsastakaamme taaksemme vilkaisematta, niin että kaviot kypenöi.

Candide puhkesi itkuun.

— Oi, sinä minun rakas Kunigundani, täytyykö minun jättää sinut nyt juuri, kun kuvernööri aikoi naittaa meidät! Voi Kunigunda, kuinka käy sinun nyt tässä vento-vieraassa maassa!

— Hänen käy, niinkuin hänen tuleekin käydä, sanoi Cacambo, naiset eivät koskaan joudu pulaan, Jumala pitää kyllä huolen heistä. Mutta kiiruhtakaamme nyt!

— Mihinkä sinä minut viet? Minne menemme? Ja mitä teemme ilman Kunigundaa? kysyi Candide.

— Kautta pyhän Compostellan Jakobin, vastasi Cacambo, pitihän teidän tulla sotimaan jesuiittoja vastaan, no, menkäämme sotimaan heidän puolestaan! Minä tunnen tiet jotenkin hyvin ja opastan teidät suoraan heidän valtakuntaansa. He tulevat olemaan aivan ihastuksissaan, saadessaan kapteenin, joka osaa bulgarialaista äkseerausta ja teillä tulee olemaan heidän keskuudessaan loistava ura. Jos ei menesty toisessa maailmassa, niin menestyy toisessa. Sitäpaitsi on erittäin hupaista nähdä ja tehdä uusia asioita.

— Sinä olet siis joskus ennen ollut Paraguayssa? kysyi Candide.

— Olkaa varma siitä, sanoi Cacambo; minä olen ollut ruuskijana Neitsyt Marian Taivaaseenastumisen kollegiossa ja minä tunnen *los padres'*ien, näiden "isien" hallituksen yhtä hyvin kuin Madridin kadut. Se on jotakin aivan ihailtavaa. Valtakunta on läpimitaten jo kolme sataa penikulmaa ja se on jaettu kolmeenkymmeneen maakuntaan. *Los padres'illa* on kaikki ja kansalla ei ole mitään, se on oikeuden ja järjen suoranainen mestariteos. Itse puolestani en tiedä mitään niin jumalallista kuin *los padres'*it, jotka täällä käyvät sotaa Espanjan ja Portugalin kuninkaita vastaan ja jotka Europassa ovat heidän rippisiään, jotka täällä tappavat espanjalaisia ja jotka Madridissa lähettävät heitä taivaaseen. Tämä näytelmä on minusta vallan ihastuttava. Teistä tulee onnellisin kaikista ihmisistä. Ja kuinka *los padres'*it tulevatkaan iloitsemaan saadessaan tietää, että he saavat kapteenin, joka osaa bulgarialaista äkseerausta.

Heti kun he olivat saapuneet ensimmäiselle rajapyykille, ilmoitti Cacambo vahtisotilaille, että eräs kapteeni pyysi saada puhua hänen pyhyytensä yli-päällikön kanssa. Siitä vietiin sana päävartioon, josta eräs paraguaylainen upseeri lähti alamaissimmin viemään sanomaa ylipäällikölle.

Candidelta ja Cacambolta riisuttiin ensiksi aseet ja heidän molemmat hevosensa otettiin talteen. Sitten vietiin nuo molemmat muukalaiset kahden sotilasrivin keskitse ylipäällikön eteen; tämä seisoi kunniakujan perällä, kolmikulmainen hattu päässä, kaapu korvissa, miekka sivulla ja piikki kädessä. Hän antoi merkin. Heti astui esiin pari tusinaa sotamiehiä, jotka piirittivät vastatulleet. Eräs kersantti selitti heille, että heidän tuli odottaa, että ylipäällikkö ei voinut nyt puhua heidän kanssaan, että hänen korkea-arvoisuutensa priorin ei sallinut kenenkään espanjalaisen aukaista suutaan muuta kuin hänen läsnäollessaan eikä viipyä kolmea tuntia kauemmin maassa.

— Ja missä on sitten hänen korkea-arvoisuutensa priorin? kysyi Cacambo.

— Hän meni messusta päästyään paraatiin, vastasi kersantti, ettekä te pääse suutelemaan hänen kannuksiaan ennenkuin kolmen tunnin kuluttua.

— Mutta, sanoi Cacambo, hra kapteeni, joka on kuolemaisillaan nälkään samoinkuin minäkin, ei ole mikään espanjalainen, hän on saksalainen. Emmekö sentähden voisi saada vähän aamiaista sill'aikaa kun odotamme hänen Pyhää Korkeuttaan?

Kersantti kiiruhti tuota pikaa tekemään tästä keskustelusta selkoa ylipäällikölle.

— Herra olkoon kiitetty, sanoi tämä. Koska hän on saksalainen, voin puhella hänen kanssaan. Vietäköön hän siis minun lehtimajaani.

Heti vietiin Candide lehivistä rakennettuun vastaanottohuoneeseen, jota koristeli viheriäisestä ja kultaillusta marmorista tehty kaunis pylväskäytävä sekä lukuisia ristikkohäkkejä, joissa näkyi papukaijoja, kolibreja, helmikanoja ja kaikenlaisia mitä harvinaisimpia lintuja.

Mainio aamiainen odotti kultavadeilla. Ja hänen pyhytensä isä ylipäällikkö astui lehtimajaan aterioimaan samoihin aikoihin kun paraguaylaisetkin ulkona alkoivat syödä maissiaan puulautasilta maassa polttavassa auringon paahteessa.

Hän oli hyvin kaunis nuori mies, jolla oli täyteläiset posket, hieno, valkea ja verevä iho, kaarevat kulmakarvat, eloisat silmät, ruusuiset korvat, heleänpunaiset huulet. Hän oli ylpeän näköinen, mutta ei samalla tavoin kuin espanjalaiset tai jesuiitat. Candidelle ja Cacambolle annettiin takaisin aseet, jotka heiltä äsken oli riistetty, samoin nuo molemmat andalusialaiset hevoset. Cacambo antoi niille kauraa lehtimajan kuistin suulla ja piti kaikkien äkkiyllätysten varalta koko ajan niitä tiukasti silmällä.

Candide suuteli ensin ylipäällikön kauhtanan lievettä, sitten he istuivat pöytään.

— Te olette siis saksalainen, kysyi jesuiitta häneltä saksaksi.

— Olen, pyhä isä, vastasi Candide.

Näitä sanoja vaihtaessaan katselivat he kumpikin toisiaan mitä suurimmalla hämmästyksellä, voimatta salata liikutustaan.

— Ja mistä osasta Saksaa te olette kotoisin? kysyi jesuiitta.

— Tuosta kurjasta Westfalin maasta, sanoi Candide. Olen syntynyt Thunder-ten-Tronckhin linnassa.

— Taivas! Onko se mahdollista? huudahti ylipäällikkö.

— Oi ihmeiden ihmettä! huudahti Candide.

— Olisitteko se todellakin te! sanoi ylipäällikkö.

— Tämä ei ole mahdollista! sanoi Candide.

He kaatuivat kumpikin selälleen pelkästä ällistyksestä. Sitten he syleilivät toisiaan ja vuodattivat runsaita kyynelvirtoja.

— Pyhä isäni, voinko uskoa silmiäni! Te olette siis kauniin Kunigundan veli, sama, jonka bulgarialaiset tappoivat! Te olette herra paroonin poika, te paraguaylainen jesuiitta! Onpa tämä maailma hyvin kummallinen kapine. Oi, Pangloss, Pangloss, kuinka te nyt olisitte iloinen, ellette olisi hirtetty!

Ylipäällikkö lähetti pois ne neekeriorjat ja paraguaylaiset palvelijat, jotka olivat aterian aikana kaataneet viiniä vuorikristallista tehtyihin maljakkoihin. Hän kiitti sitten Jumalaa ja pyhää Ignatiusta tuhansia kertoja yhä pitäen syleilyssään Candidea. Ja heidän molempain kasvot kylpivät kyyneleissä.

— Mutta varmasti tulette vielä enemmän hämmästyneeksi, liikutetuksi ja järkytetyksi, sanoi Candide, jos ilmoitan teille, että neiti Kunigunda, teidän sisarenne, josta olette luulleet, että hän makaa kuolleena bulgarialaisten puukko vatsassaan, onkin elossa ja mitä parhaimmissa voimissa.

— Missä?

— Lähimmässä naapuristossanne Buenos-Ayresen kuvernöörin luona, jota vastaan yhdessä tahdomme taistella.

Jokainen uusi sana, jonka he tämän pitkän keskustelun aikana lausuvat, ilmoittoi uusia ihmeitä ja lisäsi heidän hämmästystään. He puhuivat, kuuntelivat ja katselivat kaikesta sielustaan ja mielestään.

Ja koska he olivat saksalaisia, viipyivät he kauan pöydässä ja odotellessaan hänen korkearvoisuuttaan prioria haasteli ylipäällikkö rakkaalle Candidelleen seuraavasti.

VIIDESTOISTA EUKU.

Kuinka Candide tappoi rakkaan Kunigundansa veljen.

Koko elämäni ijän tulen säilyttämään muistossani sen hirveän päivän, jolloin näin isäni ja äitini tapettavan ja sisareni raiskattavan.

Kun bulgarialaiset olivat menneet, ei jumaloitua sisartani löytynyt mistään. Mutta äitini, isäni, kaksi palvelijataria ja kolme pientä poikaa, jotka kaikki oli surmattu, sekä minut heitettiin erääseen kärriin, jossa meidät piti viedä haudattaviksi erääseen jesuiitta-kappeliin, kahden peninkulman päässä isäni linnasta. Muuan jesuiitta priiskoitti päällemme pyhää vettä, joka oli kamalan suolaista; siitä pirskahdi muutamia pisaroita silmilleni; pyhä isä huomasi silloin, että silmäluomeni värähtivät. Hän pani kätensä sydämelleni ja tunsu, että se vielä sykki. Minulle annettiin apua ja kolmen viikon kuluttua olin yhtä terve kuin ennenkin.

Kuten tiedätte, rakas Candideni, olin hyvin kaunis nuorukainen. Kävin päivä päivältä vain kauniimmaksi ja niinpä hänen pyhytensä isä Croust, luostarin apotti, kiintyi minuun hyvin hellillä ystävyyden siteillä. Hän antoi minulle noviisinpuvun ja joku aika sen jälkeen lähetettiin minut Roomaan itse pyhän päämiehemme luo, joka tarvitsi käytettäväkseen nuoria saksalaisia jesuiittoja. Paraguayn hallitsijat ottavat nimittäin hyvin epäkernaasti vastaan espanjalaisia jesuiittoja; he pitävät enemmän muukalaisista, joita he luulevat voivansa paremmin hallita. Hänen pyhytensä ylipäämies katsoi minut otolliseksi liittymään tämän viinamäen työntekijöihin, ja niin me sitten lähdimme matkaan, eräs puolalainen, eräs tyrolilainen ja minä. Tänne saavuttuani tehtiin minulle se kunnia, että minut nimitettiin alidiakoniksi ja luutnantiksi. Nyt olen jo eversti ja pappi.

Mitä sotaan tulee niin valmistamme Espanjan kuninkaan joukoille lämpimän vastaanoton. Minä vannon teille, että he kaikki joutuvat kirkonkiroukseen ja saavat selkäänsä. Itse Kaitsemus on lähettänyt teidät tänne meitä auttamaan. Mutta onko siis todellakin varma, että rakas sisareni Kunigunda on täällä lähellä, Buenos-Ayresen kuvernöörin luona?

Candide otti asian valalleen. Heidän kyyneleensä alkoivat uudestaan tulvia.

Parooni ei väsynyt syleilemään Candidea, hän nimitti häntä veljekseen ja pelastajakseen.

— Ah! kenties on niin sallittu, sanoi hän, että vielä yhdessä saamme, rakas Candideni, astua voittajina kaupunkiin ja vapauttaa sisareni Kunigundan.

— Se on minunkin korkein toivoni, sanoi Candide, sillä aikomukseni oli naida hänet ja toivon vieläkin voivani tehdä sen.

— Te häpeämätön lurjus, vastasi parooni, tekö rohkenisitte luoda silmänne sisareni, jolla on seitsemänkymmentäkaksi sukupolvea esi-isiä! Mikä kuulumaton röyhkeys puhua minulle niin uhkarohkeasta suunnitelmasta!

Candide, joka kerrassaan kivettyi senkaltaisesta puheesta, vastasi:

— Pyhä isä, tässä asiassa ei auta kaikki maailman sukupolvet. Minä olen pelastanut sisarene juutalaisen ja inkvisiittorin sylistä, hän on minulle suuressa kiitollisuuden velassa ja tahtoo mennä kanssani naimisiin. Mestari Pangloss sanoi minulle aina, että kaikki ihmiset ovat yhdenvertaisia ja saatte olla varma siitä, että minä nain hänet.

— Senpä saamme nähdä, senkin vintiö, sanoi jesuiitta-parooni Thunder-ten-Tronckh. Ja samassa antoi hän hänelle aimo läimäyksen miekkansa kahvalla vasten kasvoja.

Heti veti myös Candide omansa esille ja upotti sen kahvaansa myöten jesuiitta-paroonin vatsaan. Mutta vetäessään sen siitä ulos vertahöyryävänä, pillahdi hän itkuun.

— Oi Jumalani, valitti hän, minä olen tappanut entisen herrani, ystäväni ja lankoni. Minä olen paras ihminen koko maailmassa ja nyt olen tappanut jo kolmannen ihmisen. Ja näiden kolmen joukossa oli kaksi pappia.

Cacambo, joka koko ajan oli ollut vahdissa kuistikon suulla, riensi heti saapuville.

— Nyt ei meillä ole muuta neuvoa kuin myydä henkemme mahdollisimman kalliisti, sanoi hänelle isäntänsä. Pian tulee varmaankin ihmisiä tänne lehtimajaan; täytyy kuolla ase kädessä.

Cacambo, joka ei suinkaan ensi kertaa ollut pappia kyydissä, ei menettänyt mielenmalttiaan. Hän riisti paroonin yltä jesuiitta-kauhtanan ja verhosi Candiden siihen; sitten hän löi hänen päähänsä vainajan kolmikulmaisen hatun ja istutti hänet hevosen selkään.

Kaikki tämä tapahtui yhdessä silmänräpäyksessä.

— Menkäämme nyt täyttä neliä, rakas isäntäni. Kaikki ihmiset luulevat teitä jesuiitaksi, joka on

menossa jakamaan käskyjä. Ja ennenkuin kukaan ymmärtää lähteä meitä takaa-ajamaan, olemme jo rajan ulkopuolella.

Ja näin sanoessaan hän oli jo kaukana huutaen espanjan kielellä:

— Tehkää tilaa, tehkää tilaa, hänen ylhäisyydelleen everstille!

KUDESTOISTA LUKU.

Miten molemmat matkamiehet joutuvat tekemisiin kahden tytön ja kahden apinan kanssa ja mitä heille tapahtui villien Pitkäkörvien parissa.

Candide ja hänen palvelijansa olivat jo rajojen ulkopuolella eikä kukaan leirissä vielä tiennyt mitään saksalaisen jesuiitan murhasta. Vikkelä Cacambo oli viisaasti kyllä sullonut reppuunsa leipää, suklaatia, kinkkua, hedelmiä ja muutamia viinipulloja. He olivat nyt andalusialaisilla hevosillaan tulleet aivan uppo-outoon maahan, jossa ei ollut minkäänlaisia teitä. Vihdoin aukeni heidän silmänsä eteen kaunis, purojen halkoma niitty. Täällä molemmat matkamiehet päättivät levähtää ja päästivät hevosensa laitumelle. Cacambo ehdotti herralleen, että hekin söisivät ja näytti itse hänelle hyvää esimerkkiä.

— Kuinka sinä luulet, sanoi Candide, että minä voisin syödä kinkkua, kun olen tappanut herra paroonin pojan ja kun olen ijäksi päivikseni tuomittu elämään erilläni kauniista Kunigundasta? Mitä hyödyttää pitkittää näitä kurjia päiviäni, jotka minun täytyy viettää kaukana hänestä, omantunnon vaivoissa ja epätoivossa? Ja mitä sanookaan *Journal de Trévoux*? [Jesuiittojen sanomalehti, perustettu 1701.]

Niin puhuessaan hän söi vahvasti koko ajan.

Aurinko laski. Nuo molemmat harhautuneet kuulivat äkkiä muutamia lyhyitä huutoja, jotka kuulostivat naisten ääniltä. He eivät tienneet, ilmaisivatko nämä huudot tuskaa vai iloa, mutta he nousivat kuitenkin nopeasti tuntien jonkinlaista outoa levottomuutta, joka helposti valtaa mielen tuntemattomassa maassa. Pian he saivat nähdä, mistä tuo kirkuna tuli. Kaksi aivan ilkiälästä nuorta tyttöä tuli keveästi juosten pitkin niityn vartta ja heidän jälessään juoksi kaksi apinaa, jotka koko ajan näykkivät heitä takapuolesta. Candide tuli liikutetuksi tästä näystä joutuen syvän säälin valtaan. Bulgarialaisten luona hän oli oppinut ampumaan ja hän olisi osannut ampua vaikka pähkinän puusta ollenkaan lehtiä satuttamatta. Hän tarttui senvuoksi kaksipiippuiseen espanjalaiseen pyssyynsä ja ampui kuoliaaksi nuo molemmat apinat.

— Jumalalle kiitos! rakas Cacamboni, nyt olen pelastanut suuresta vaarasta nuo molemmat tyttöraukat, ja jos olenkin tehnyt synnin tappaessani inkvisiittorin ja jesuiitan, niin olen sen nyt sovittanut pelastaessani näiden molempain tyttöjen hengen. Ja kuka tietää, ehkä he hyvinkin ovat korkeasäätyisiä neitejä, jossa tapauksessa tämä seikkailu on meille suureksi ansioksi tässä maassa.

Hän aikoi jatkaa, mutta samassa tyrehtyivät häneltä sanat, kun hän näki, miten nuo molemmat tytöt hellästi syleilivät apinoita vuodattaen katkeria kyyneliä niiden kuolleiden ruumiiden ääressä ja täyttäen ilman tuskaisilla valitushuudoillaan.

— En todellakaan odottanut heiltä niin suurta sielun jaloutta, sanoi hän vihdoin Cacambolle. Mutta tämä vastasi:

— Olettepa te nyt asettaneet kauniisti asianne, rakas isäntäni! Te olette tappanut noiden neitien rakastajat!

— Heidän rakastajansa! Olisiko se mahdollista! Sinä teet pilkkaa minusta, Cacambo! Et ikinä voi uskotella minulle mitään senkaltaista!

— Rakas isäntäni, vastasi Cacambo, aina te hämmästyitte kaikesta. Mitä ihmettä siinä nyt on, että on sellaisiakin maita, joissa apinat saavuttavat naisten suosion. Nehän ovat sentään neljännes-osa-ihmisiä, aivan niinkuin minä olen neljännes-osa-espanjalainen.

— Ah, nyt minä muistankin, sanoi Candide, mestari Panglossilta kuulleen, että muinais-ajalla sellaisia asioita todellakin olisi tapahtunut ja että näistä ristisiitoksista olisi syntynyt olentoja sellaisia kuin aigipanit, faunit ja satyyrit, joita useat antiikin suurista henkilöistä kertovat nähneensäkin. Mutta minä

luulin aina näitä kertomuksia pelkiksi taruiksi.

— Nyt mahtanette kuitenkin olla vakuutettu niiden todenmukaisuudesta. Ja näette nyt itse, miten henkilöt, joilla ei ole korkeampaa kasvatusta, niitä käytännössä toteuttavat. Ainoa, mitä minä muuten pelkään, on se, että nämä naiset vielä voivat tehdä meille jonkun ilkeän kepposen.

Nämä hyvin perustellut mietteet saivat aikaan sen, että Candide ja Cacambo lähtivät pois niittyvierulta ja painuivat metsään. He söivät sitten yhdessä illallista ja sitten kun molemmat yhdestä pitäin olivat kyllältään sadatelleet Portugalin inkvisiittoria, Buenos-Ayresen kuvernööriä, ja paroonia, vaipuivat he syvään uneen sammalmättäälle.

Kun he heräsivät, tunsivat he, etteivät he ollenkaan voineet liikuttaa jäseniään. Tämä johtui siitä, että yön aikana Pitkäkorvat, maan asukkaat, joille nuo molemmat naiset olivat ilmiantaneet heidät, olivat sitoneet heidät käsistään ja jaloistaan tukevasti kiinni niinikäisillä. Heidän ympärillään oli noin viisikymmentä aivan alastonta Pitkäkorvaa, jotka kaikki olivat asetetut nuolilla, nuijilla ja kivikirveillä. Toiset heistä keittivät vettä suuressa kattilassa, toiset laittoivat käyttökuntoon paistin vartaita ja kaikki huusivat täyttä kurkkua:

— Jesuiitta, jesuiitta! Me saamme kostaa ja saamme mainion aterian!
Saamme syödä jesuiitan lihaa, saamme syödä jesuiitan lihaa!

— Enkö arvannut oikein, rakas isäntäni, huudahti Cacambo surullisesti, kun sanoin, että nuo naiset vielä tekisivät meille jonkun ilkeän kepposen.

Kun Candide huomasi keittokattilan ja paistinvartaat, sanoi hän:

— Varma on, että tulemme joko keitettyiksi tai paistetuiksi. Voi mitä sanoisikaan nyt mestari Pangloss, jos hän saisi nähdä, miltä oikein puhdas luonto näyttää. Kaikki on muka hyvin! No olkoon minun puolestani! Mutta täytyypä minun sentään sanoa, että on vähän julmaa, että ensin on kadottanut neiti Kunigundan ja sitten vielä joutuu Pitkäkörvien paistinvartaaseen.

Mutta Cacambo ei menettänyt rohkeuttaan.

— Älkää vielä olko epätoivossanne, sanoi hän masentuneelle Candidelle. Minä osaan hiukan näitten kansojen kielenkäyttöä, tahdonpa puhua heille.

— Älä vain unohda selittää heille, kuinka äärettömän epäinhimillistä on keittää ihmisiä ja kuinka epäkristillistäkin se on!

— Hyvät herrat, puhui Cacambo, te valmistaudutte siis tänään syömään jesuiittaa. Se on aivan paikallaan, ei mikään ole sen kauniimpaa kuin kohdella vihollisiaan juuri täten. Itse asiassa on luonnon lain mukaista tappaa lähimmäisiämme ja näin menetellään kaikkialla maailmassa. Jos emme kaikki käytäkään syömis-oikeuttamme, niin johtuu se siitä, että meillä muualla on muutakin hyvää syömistä. Mutta teillä luonnollisesti ei ole yhtä usein tilaisuutta herkuttelemaan kuin meillä. Ja tietenkin on parempi itse syödä vihollisensa kuin jättää korpeille ja variksille voittonsa hedelmät. Mutta hyvät herrat, ette suinkaan te tahdo syödä ystäviänne. Te luulette, että saatte pistää paistinvartaaseen jesuiitan, mutta tämä, jonka aiotte paistaa, onkin teidän puolustajanne, vihollistenne vihollinen. Mitä minuun taas tulee, niin olen teidän maastanne kotoisin. Herra, jonka tässä näette, on isäntäni, ja sen sijaan, että hän olisi jesuiitta, on hän itse tappanut jesuiitan, ja hän on pukeutunut tappamansa miehen vaatteisiin, mistä juuri johtuu erehdyksenne. Tunnustellaksenne, olenko puhunut totta, voitte ottaa hänen pukunsa, mennä siinä asussa *los padres'*ien valtakunnan rajalle ja kuulustella sieltä, eikö herrani ole tappanut erästä jesuiitta-upseeria. Tämä toimenpide ei ota pitkää aikaa ja te voitte aina syödä meidät myöhemminkin, jos huomaaatte, että olen valehdellut. Mutta jos olen puhunut totta, niin tunnette kyllä siksi hyvin kansain-välisen oikeuden periaatteet, mitä laki ja hyvä tapa tässä suhteessa vaatii, että olen varma siitä, että armahdatte meidät.

Pitkäkörvien mielestä tämä puhe oli hyvin järkevä. He valitsivat sentähden kaksi luotettavaa kansalaista, joiden mitä kiireimmiten oli otettava selvä asiasta. Nämä molemmat kansanedustajat toimittivat asiansa suurella henkisellä valppaudella ja palasivat pian tuoden hyviä uutisia. Pitkäkörvat päästivät heti vapaiksi molemmat vankinsa, osoittivat heitä kohtaan kaikkea mahdollista kunnioitusta, tarjosivat heille tyttöjä ja kaikenlaista muuta virvoketta, ja saattoivat heitä aina heidän valtakuntansa äärimmille rajoille asti koko ajan riemusta hihkuen.

— Hän ei olekaan mikään jesuiitta, hän ei olekaan mikään jesuiitta!

Candide ei ollenkaan lakannut ihmettelemästä vapautuksensa aihetta.

— Mikä ihmeellinen kansa! hän sanoi. Minkälaiset ihmiset, minkälaiset tavat! Jos ei minulla olisi ollut

onnea pistää miekkaani neiti Kunigundan veljen sydämeen, niin olisin nyt aivan armotta tullut syödyksi. Mutta joka tapauksessa on luonnontila hyvä, koskapahan nuo velikullat, sensijaan että olisivat pistäneet minut poskeensa, kohtelivat minua äärettömän kunnioittavasti, heti kun he saivat tietää, että en ollut mikään jesuiitta.

SEITSEMÄSTOISTA EUKU.

Kuinka Candide ja hänen palvelijansa saapuvat Eldoradon maahan ja mitä he siellä näkivät.

Kun he olivat päässeet Pitkäkorvien maan ulkorajoille, sanoi Cacambo Candidelle:

— Näette nyt, että tämä pallonpuolisko ei ole rahtuistakaan parempi kuin tuo toinen. Uskokaa minua, paras on, että palaamme jälleen Europaan niin pian kuin suinkin.

— Kuinka me sinne voisimme palata, sanoi Candide, ja minne me siellä menisimme? Jos menen omaan maahani, ovat bulgarialaiset ja arabialaiset siellä vastassani ja he tappavat jokaisen, joka heidän eteensä sattuu. Jos palaan Portugaliin, joudun roviolle. Jos taas jäämme tähän maahan, olemme joka hetki vaarassa joutua paistinvaraaseen. Mutta kuinka sittenkään voisin jättää tätä maanosaa, jossa neiti Kunigunda asuu!

— Lähtekäämme sitten Cayenneen, ehdotti Cacambo. Siellä tapaamme ranskalaisia, jotka kiertävät maailman ympäri. He voivat auttaa meitä tästä pälkähästä. Ehkä Jumala meitä vielä armahtaa.

Ei ollut niinkään helppoa päästä Cayenneen. He tiesivät kyllä vähän, mihin suuntaan heidän oli kulettava, mutta vuoret, virrat, kuilut, ryövärit ja villi-ihmiset olivat kaikkialla hirvittävinä esteinä. Heidän hevosensa olivat vähällä kaatua väsymyksestä; heidän muonavaransa olivat myös lopussa. Noin kuukauden ajan he elättivät itseään pelkillä luonnon antimilla.

Vihdoin saapuivat he erään pienen virran luo, jonka partaalla kasvoi kokospalmuja, joiden hedelmät antoivat heille jälleen uutta voimaa ja rohkeutta.

Cacambo, joka osasi antaa aina yhtä hyviä neuvoja kuin muorikin, sanoi Candidelle:

— Nyt emme enää voi täten jatkaa. Olemme kävelleet jo enemmän kuin liikaa. Tuolla näen tyhjän veneen ajelehtivan virran mukana. Täyttäkäämme se kokospähkinöillä, heittäytykäämme tuon pienen aluksen armoille. On varmaa, että virta aina vie johonkin asuttuun seutuun. Jos ne kohtalot, jotka meitä siellä odottavat, eivät olisikaan niin miellyttävää laatua, niin on niillä ainakin se etu, että ne ovat uusia.

— Tehkäämme sitten niin, sanoi Candide, ja antakaamme asiamme Herran huomaan!

He velloivat täten muutamia penikulmia eteenpäin milloin kuivien, milloin vihannoivien, milloin jyrkkien, milloin alhaisten seutujen lomitse. Virran uoma laajeni yhä. Vihdoin se luisui sisään näkymättömästä kuilusta, jonka yllä kaarsi suunnattomat, pilvien korkuiset kalliot.

Mutta nuo molemmat matkamiehet eivät silti kadottaneet rohkeuttaan. He antoivat aaltojen kuljettaa venheen tuohon kurimon kuiluun. Ja virta, joka tällä kohdalla taas oli kapea ja vuolas, lennätti heidät holvissa eteenpäin hirvittäväällä vauhdilla ja pauhinalla. Kahdenkymmenen neljän tunnin kuluttua näkivät he vihdoin jälleen päivän valon. Mutta heidän ruuhensa murtui vuoren särkkiin ja kokonaisen peninkulman saivat he laahautua kiveltä kivelle, kunnes he vihdoin näkivät yllään kaartuvan äärettömän suuren, joka puolelta ylipääsemättömien vuorien rajoittaman taivaan.

Maa, johon he olivat saapuneet, oli viljelty niin tarpeen kuin nautinnon lakeja silmällä pitäen. Kaikkialla yhtyivät hyöty ja huvi. Tiet olivat täynnä tai oikeammin, niiden koristuksena oli kaunismuotoisia ja loistavasta aineesta tehtyjä ajopelejä, joissa istui harvinaisen kauniita miehiä ja naisia ja joiden eteen oli valjastettu suuria, punaisia ja nopeakulkuisia lampaita, jotka nopeudessa voittivat kaikki Andalusian, Tetuan ja Mequinezin jaloimmat hevoset.

— Onpa tässä kerrankin maa, joka on parempi kuin Westfali, sanoi Candide.

Ja he astuivat ensimmäiseen kylään, minkä lie tiellään kohtasivat. Kylänportilla oli joukko lapsia, jotka huvikseen heittelivät kivellä maaliin ja joilla kaikilla oli kullankirjailut vaatteet yllään, vaikkakin aivan

risaiset. Nuo molemmat toisesta maailmasta tulleet matkailijat pysähtyivät heitä katselemaan. Kivet, joilla lapset leikkittelivät, olivat jotenkin suuria pyöreitä liuskoja, mitkä keltaisia, mitkä punaisia, mitkä viheriäisiä, mutta kaikki erinomaisen säteileviä. Matkailijamme tulivat uteliaiksi ja ottivat maasta käteensä muutamia. Ne olivatkin pelkkiä kultapalasia, pelkkiä smaragdeja ja rubiineja, joista pieninkin jo olisi kelvannut itse Suur-Mogulin valtaistuinta koristamaan.

— Epäilemättä, sanoi Cacambo, ovat nämä leikkivät lapset tämän maan kuninkaan poikia.

Samassa tuli kylän opettaja kutsumaan oppilaitaan kouluun.

— Tuossa on varmaan, sanoi Candide, kuninkaallisen perheen kotiopettaja.

Nuo pienet risamekot keskeyttivät leikkinsä ja jättivät siihen kivensä ja kaikki leikkivälineensä. Candide kokosi ne maasta, kiiruhti kasvattajan luo ja ojensi ne kohteliaasti hänelle tehden hänelle merkkien avulla ymmärrettäväksi, että Heidän Kuninkaalliset Korkeutensa olivat unohtaneet jälkeensä kultansa ja jalokivensä.

Kyläkoulun opettaja heitti hymyillen ne pois, katseli vähän aikaa Candideen suurella hämmästyksellä ja jatkoi sitten matkaansa.

Matkailijat eivät laiminlyöneet koota itselleen jällelle jääneitä kultia, rubiineja ja smaragdeja.

— Mutta onpa tämä vasta ihmeellinen maa! huudahti Candide. Tämän maan kuninkaan lapset mahtavat olla kovin hyvin kasvatettuja, koska heidät on opetettu halveksimaan kultaa ja jalokiviä.

Cacambo oli yhtä hämmästynyt kuin Candidekin.

Vihdoin he lähestyivät kylän ensimmäistä taloa. Se oli komea niinkuin joku europalainen linna. Oven luona vilisi ihmisiä ja vielä enemmän oli talon sisällä, josta tunki ulos kauniita säveleitä ja erinomaisen suloinen ruuan tuoksu. Cacambo meni ovelle ja kuuli, että ihmiset puhuivat perun kieltä. Se oli juuri hänen äidinkieltensä, sillä kuten jokainen tietää, oli Cacambo syntynyt Tukumantin kylässä, jossa ei kukaan puhunut mitään muuta kieltä.

— Minä voin olla teille tulkkina, sanoi hän Candidelle. Menkäämme vain sisälle. Tämä on ravintola.

Heti kaksi kultapukuista ja rusettitukkaista nuorukaista ja neitosta kiiruhti esiin pyytäen heitä vain istumaan pöytään. Ateriaan kuului neljä liemiruokaa ja näiden lisäksi oli pöydällä vielä kaksi papukaijaa, keitetty kondorikotka, joka painoi kaksisataa naulaa, kaksi erittäin hyvänmakuiseksi valmistettua apinaa, kolmesataa kolibria, kaikki samassa vadissa, ja kuusisataa pikku lintua eräässä toisessa, lisäksi hienosti höystettyjä muhennoksia, herkullisia leivoksia. Kaikki tämä tarjoiltiin vuorikristalli-astioissa. Ja koko ajan tarjoilija-nuurukaiset ja -neitokset kaatoivat maljakoihin erilaisia sokeriruo'oista valmistettuja juomia.

Ravintolavieraat olivat etupäässä kauppiaita ja ajomiehiä. Kaikki käyttäytyivät äärimmäisen kohteliaasti. Ne muutamit kysymykset, jotka he tekivät Cacambolle, osoittivat mitä harkituinta hienotunteisuutta, samoin pyrkivät he vastauksissaan puhumaan hänen toivomuksiensa mukaisesti.

Kun ateria oli lopussa, luulivat Cacambo ja Candide ruhtinaallisesti maksaneensa osansa heittäessään pöydälle pari niistä suurista kultakolikoista, jotka he tieltä olivat koonneet. Mutta isäntä ja emäntä remahtivat täyttä kurkkua nauramaan ja nauroivat niin, että heidän täytyi pidellä vatsaansa. Vihdoin sanoi isäntä vähän tyyntytyään:

— Hyvät herrat, me näemme kyllä, että te olette muukalaisia. Me emme useasti näe sellaisia luonamme, ja sentähden saatte suoda meille anteeksi, että rupesimme nauramaan, kun tarjositte meille maksuksi maantien kiviä. Teillä ei varmaankaan ole maan käypää rahaa, mutta sitä ette tarvitsekaan täällä syödessänne. Kaikki liikkeen ja kaupan helpottamiseksi rakennetut majatalot ylläpidetään valtion varoilla. Te olette sitäpaitsi syöneet huonosti täällä, sillä tämä on köyhä kylä. Mutta kaikkialla muualla voidaan teidät ottaa vastaan ansionne mukaisesti.

Cacambo selitti Candidelle isännän puheen merkityksen ja Candide kuunteli sitä samalla ihastuksella ja hämmästyksellä, jolla Cacambo sen esitti.

— Mikä onkaan sitten tämä maa, sanoivat he toinen toisilleen, jota ei missään muussa maailmanpaikassa tunneta ja jossa koko luonto on niin erilaatuinen kuin omassamme! Luultavasti on tämä juuri se maa, jossa kaikki on hyvin, sillä täytyy tietysti välttämättä olla yksi sellainenkin. Ja vaikka mestari Pangloss olisikin sanonut mitä tahansa, niin huomasi kuitenkin useasti, että Westfalissa ainakin kaikki kävi päin seiniä.

KAHDEKSASTOISTA LUKU.

Mitä he näkivät Eldoradon maassa.

Cacambo ilmaisi ravintolanisännälle heidän uteliaisuutensa. Tämä vastasi:

— Minä olen kovin oppimaton mies ja minun on hyvä olla sellaisena kuin olen. Mutta meillä on täällä eräs vanhus, joka aikoinaan on ollut hovissa ja joka on koko valtakunnan viisain ja samalla puheliain mies.

Ja heti hän johdatti Cacambon vanhuksen luo. Candide oli nyt vain toisarvoinen henkilö ja hän sai luvan seurata renkiään. He astuivat sisälle erääseen hyvin yksinkertaiseen taloon, sillä ovi oli ainoastaan hopeasta ja sisäseinien laudoitukset ainoastaan kullasta, mutta muuten niin taitehikkaasti ja somasti veisteltyjä, etteivät edes kallisarvoisimmatkaan laudoitukset olisi voineet vetää niille vertoja. Eteisessä tosin oli silauksien asemesta vain rubiineja ja smaragdeja, mutta se sopusointuinen järjestys, joka kaikkialla vallitsi, korvasi sensijaan tämän äärimmäisen yksinkertaisuuden.

Vanhus istutti molemmat vieraansa kolibrin höyhenillä täytetylle sohvalle ja tarjosi heille viiniä timanttimaljakoista. Senjälkeen hän tyydytti heidän uteliaisuutensa seuraavin sanoin:

— Olen sadan seitsemänkymmenen kahden vuoden vanha ja Perun kummalliset mullistukset tulin tietämään isävainajaltani, joka oli silloin kuninkaan tallimestarina, ja joka omin silmin oli nähnyt ne. Tämä valtakunta, jossa me nyt asumme, on Inka-kansan muinainen isänmaa, josta se varomattomasti kyllä lähti liikkeelle valloittaakseen erään toisen maanpaikan, jossa espanjalaiset myöhemmin heidät perinpohjin tuhosivat.

Ne heimopäälliköt, jotka olivat jääneet isänmaahansa, olivat sensijaan viisaampia. He sääsivät kansan suostumuksella sellaisen lain, ettei kukaan maan asukkaista enää saisi mennä valtakunnan rajojen ulkopuolelle. Tästä johtuu se viattomuuden ja onnellisuuden tila, missä nykyään elämme. Espanjalaisilla on kyllä ollut hämärä aavistus tästä maasta ja he ovat nimittäneet sitä Eldoradoksi. Ja eräs englantilainen ritari Raleigh oli kerran noin sata vuotta sitten meitä sangen lähelläkin, mutta kun ylipääsemättömät vuoret ja kuilut ympäröivät meitä joka puolelta, olemme tähän asti saaneet olla rauhassa noilta Europan ryöstönhimoisilta kansoilta, joilla on aivan käsittämätön, raivokas himo meidän maamme kiviin ja soraan ja jotka päästäkseen siitä porosta osallisiksi tappaisivat varmasti meidät kaikki viimeiseen mieheen.

Keskustelu oli pitkä, se kosketteli maan valtiomuotoa, tapoja, naisia, yleisiä näytelmiä ja taiteita. Lopuksi Candide, jolla aina oli suuri taipumus metafysiikkaan, käski Cacambon kysyä, oliko tässä maassa jonkinlaista uskontoa.

Vanhus punastui hieman.

— Kuinka voitte epäilläkään sitä, sanoi hän. Emmehän toki ole niin kiittämättömiä!

Cacambo kysyi nöyrästi, mikä Eldoradon uskonto siis oli?

Puna kohosi uudestaan vanhuksen poskille.

— Voiko olla kahta uskontoa? sanoi hän. Meillä on tietenkin sama uskonto kuin kaikilla muillakin ihmisillä. Me palvelemme Jumalaa aamusta iltaan.

— Palveletteko siis ainoastaan yhtä Jumalaa? kysyi Cacambo, joka edelleenkin tulkitsi Candiden tiedonjanoista epäilyä?

— Luonnollisesti, vastasi vanhus, koska niitä ei ole kahta eikä kolmea eikä neljää. Mutta täytyypä minun myöntää, että teidän maanosanne ihmiset tekevät kovin omituisia kysymyksiä.

Candide ei vain väsynyt haastattelemaan tätä kunnan vanhusta. Hän tahtoi myöskin tietää, kuinka ihmiset rukoilivat Jumalaa Eldoradossa.

Me emme rukoile häntä ollenkaan, sanoi tuo hyvä ja kunnian-arvoinen tietoviisas, meillä ei ole mitään häneltä pyydyttävää, sillä hän on antanut meille kaikki, mitä tarvitsemekin. Me ainoastaan ylistämme häntä lakkaamatta.

Candide tuli nyt hyvin uteliaaksi näkemään, millaisia tämän maan papit olivat ja hän pyysi Cacambon kysymään, missä he olivat.

Tuo hyvä vanhus hymyili.

— Ystäväiseni, sanoi hän, me olemme kaikki pappeja, kuningas ja kaikki heimoruhtinaat laulavat joka aamu juhmallisesti ylistyshymnejä ja viisi tai kuusi tuhatta sävelniekkaa on heitä säestämässä.

— Mitä, eikö teillä ole ollenkaan munkkeja, jotka opettavat, väittelevät, hallitsevat, punovat juonia ja polttavat roviolla kaikki ne, jotka eivät ole samaa mieltä kuin he itse.

— Mutta silloinhan meidän täytyisi olla hulluja, sanoi vanhus. Me olemme täällä kaikki samaa mieltä emmekä ymmärrä, mitä tarkoitatte munkeilla.

Candide oli kaikesta kuulemastaan yhtä hurmaantunut ja sanoi itselleen

— Onpa tämä kokonaan toista kuin Westfalissa ja hra paroonin linnassa, ja jos ystävämme Pangloss olisi nähnyt Eldoradon, ei hän enää olisi väittänyt, että Thunder-ten-Tronckhin linna oli parasta mitä maailmassa oli. Täytyy ensin matkustaa ja nähdä maailmaa, se on varma se!

Tämän pitkän keskustelun jälkeen antoi tuo ystävällinen vanhus valjastaa kuusi jäärää vaunujen eteen ja antoi molempien matkailijoiden käytettäväksi kaksitoista palvelijaa, joiden tuli ohjata heidät hoviin.

— Suonette minulle anteeksi, sanoi hän heille, että korkea ikäni riistää minulta kunnian saada saattaa teitä. Kuningas on kyllä ottava teidät vastaan tavalla, joka ei ole antava teille aihetta tyytymättömyyteen. Ja jos maan tavoissa olisikin joitakin sellaisia, jotka eivät teitä miellyttäisi, niin ette varmaankaan pane pahaksenne.

Candide ja Cacambo nousivat vaunuihin. Nuo kuusi jäärää lähtivät liikkeelle nopeasti kuin linnut ja vähemmässä kuin neljässä tunnissa saavuttiin kuninkaallisen palatsin edustalle, joka sijaitsi pääkaupungin toisessa laidassa.

Linnan porttaali oli kaksi sataa kaksikymmentä jalkaa korkea ja sata jalkaa leveä; mitä ainetta se oli, sitä oli sensijaan mahdotonta tietää. Saattoi kyllä nähdä, että se aivan huimaavassa määrässä voitti kaiken tuon liikkuvan hiekan ja kivisoran, jota me nimitämme kullaksi ja jalokiviksi.

Kaksikymmentä kaunista kuninkaan henkivartiostoon kuuluvaa tyttöä otti vastaan Candiden ja Cacambon heidän astuessaan alas vaunuista. He veivät heidät sitten kylpyyn ja pukivat heidät kolibrin untuvasta kudottuihin pukuihin, jonka toimituksen jälkeen hovin korkeimmat virkamiehet ja virkanaiset johdattivat heidät Hänen Majesteettinsa huoneistoon kahden kunniarivin keskitse, johon kumpaankin kuului hovitapojen mukaisesti noin tuhat soittoniekkaa. Kun he tulivat valtaistuinsalin ovelle, kysyi Cacambo eräältä hoviherralta, kuinka oli meneteltävä Hänen Majesteettiaan tervehtiessä, oliko heittäytyttävä polvilleen vai vatsalleen maahan, oliko pantava kädet eteen vai taakse tai oliko ehkä nuoltava lattian tomua, toisin sanoen, mikä tässä tapauksessa oli tavanmukainen juhlameno.

— Tapana on, sanoi hoviherra, syleillä kuningasta ja suudella häntä molemmille poskille.

Candide ja Cacambo syöksyivät syliksi Hänen Majesteettiinsa, joka otti heidät vastaan sanoin kuvaamattomalla rakastettavuudella ja pyysi heitä kohteliaasti illalliselle.

Sitä odotellessa näyteltiin heille kaupunkia, sen pilviin asti kohoavia julkisia rakennuksia, sen tuhansilla pylväillä koristettuja toreja, sen lukuisia suihkukaivoja, joista virtasi mistä puhdasta vettä, mistä ruusuvettä, mistä taas sokeriruokoviiniä, joka lakkaamatta valui valtaviin jonkinlaisilla jalokivillä kivitettyihin altaisiin ja levitti ympärilleen neilikan ja kaneelin tuoksun.

Candide pyysi nähdä oikeuspalatsia ja parlamenttia. Hänelle vastattiin, ettei sellaisia ollut lainkaan ja ettei milloinkaan käyty kärkeä. Hän tiedusteli sitten, oliko vankiloita, ja hänelle vastattiin kieltävästi. Mutta mikä häntä kuitenkin eniten ihmetytti ja ihastutti, oli tiedepalatsi, jossa hän näki kaksi tuhatta jalkaa pitkän gallerian, joka oli aivan täynnä pelkkiä matemaattisia ja fysikaalisia koneita.

Kierreltyään täten koko iltapäivän ja ehdittyään nähdä noin tuhannennen osan kaupunkia, vietiin heidät jälleen kuninkaan luo.

Candide ja Cacambo istuivat pöydän keskellä Hänen Majesteettinsa ja hovinaisien välillä. Eikä koskaan vielä ole syöty niin hyvää illallista eikä koskaan vielä ole illallispöydässä kuultu henkevämpiä puheita, kuin ne, jotka Hänen Majesteettinsa suusta lähtivät! Cacambo selitti kuninkaan sukkeluudet Candidelle ja vielä käännettyinäkin ne olivat yhtä hauskoja. Ja tämä seikka ei suinkaan vähiten hämmästyttänyt Candidea.

Kokonaisen kuukauden he viipyivät tässä vieraanvaraisessa paikassa. Mutta joka päivä puheli Candide Cacambolle tähän tapaan:

— Totta on, ystäväni, enkä lakkaa sitä toistamasta, että se linna, jossa olen syntynyt, ei mitenkään ole tämän maan veroinen. Mutta neiti Kunigundaa ei sittenkään ole täällä ja sinullakin voi olla jokin rakastajatar Europassa, jota kaipaat. Jos jääme tänne, emme merkitse täällä sen enempää kuin muutkaan; jos sitävastoin palaamme muuhun maailmaan ja meillä on mukanaamme vaikkapa vain kaksitoista Eldoradon kivillä kuormitettua jäärää, niin olemme rikkaammat kuin kaikki maailman kuninkaas yhteisesti. Meidän ei silloin myöskään enää tarvitse pelätä minkäänlaisia inkvisiittoreita ja me voimme helposti valloittaa takaisin neiti Kunigundan.

Cacamboakin miellytti tällainen puhe, sillä ihminen on nyt kerta kaikkiaan sellainen, että hänellä on halu näyttäytyä maailmalle, tehdä itsensä tärkeäksi maalaistensa parissa, ja kerskailla sillä, mitä hän on nähnyt matkoillaan. Ja niinpä nuo kaksi onnellista päättivät lakata sitä olemasta ja pyysivät Hänen Majesteetiltaan lupaa lähteä pois.

— Te teette suuren tyhmyyden, sanoi heille kuningas. Tosin ei minulla ole mitään liian suuria käsityksiä maastani, mutta jos ihmisellä kerran on mukiinmenevä olo jossakin, on hänen siinä paikassa oltava. Kuitenkaan ei minulla ole minkäänlaista oikeutta pidättää muukalaisia maassani. Sellainen olisi hirmuvaltiutta eikä laisinkaan tapojemme ja lakiemme mukaista. Kaikki ihmiset ovat vapaita, lähtekää siis milloin teitä vain haluttaa. Mutta pois pääsy on kovin hankalaa. On aivan mahdotonta lähteä pyrkimään ylöspäin sitä vuolasta virtaa, jota pitkin te ihmeen kautta pääsitte tänne ja joka vierii kallioholvien alitse. Vuoret taaskin, jotka ympäröivät valtakuntaani, ovat kymmentuhatta jalkaa korkeat ja äkkijyrkät kuin seinät ikään, lisäksi ne ovat enemmän kuin kymmenen peninkulmaa leveät ja päättyvät myöskin toiselta puolen äkkijyrkänteihin. Kuitenkin, koska te kerran niin välttämättä tahdotte lähteä, tahdon antaa kone-insinööreilleni käskyn, että he valmistavat sellaisen koneen, jolla te mukavasti voitte matkustaa. Mutta sitten kun te olette onnellisesti vuorten tuolla puolen, saatte jäädä oman onnenne varaan, kukaan ei voi saattaa teitä kauemmaksi, sillä alamaiseni ovat luvanneet olla menemättä valtakuntansa rajojen ulkopuolelle ja he ovat aivan liian viisaita syödäkseen sanansa. Muuten saatte pyytää minulta mitä ikinä haluatte.

— Me emme pyydä Teidän Majesteetiltanne muuta, sanoi Cacambo, kuin muutamia ruokavaroilla ja maan kivillä ja soralla kuormitettuja lampaita.

Kuningas rupesi nauramaan:

— Minä en voi ymmärtää, sanoi hän, miksi te europalaiset niin äärettömästi pidätte meidän keltaisesta sorastamme, mutta ottakaa sitä vain niin paljon kuin tahdotte ja käyköön teille hyvin.

Hän antoi heti käskyn insinööreilleen, että näiden piti rakentaa sellainen kone, jolla nuo molemmat merkilliset miehet voitaisiin nostaa valtakunnan ulkopuolelle. Kolme tuhatta etevää fyysikkoo ryhtyi heti työhön käsiksi ja kahden viikon kuluttua oli kone valmis eikä tullut maksamaan enempää kuin kaksikymmentä miljoonaa sterlinki-puntaa maan käypää rahaa. Candide ja Cacambo asetettiin koneeseen, jossa jo oli odottamassa kaksi suurta, satulalla ja suitsilla varustettua punalammasta, jotka olivat tarkoitetut ratsuiksi vuorilta päästyä, lisäksi kaksikymmentä muonavaroilla kuormattua lastilammasta, kolmekymmentä maan harvinaisuuksia ja lahjoja kantavaa ja viisikymmentä kullalla, jalokivillä ja timanteilla säilytettyä.

Kuningas syleili hellästi molempia maailman kiertäjiä.

Oli todellakin kaunista katsella heidän lähtöään ja sitä kekseliästä tapaa, millä heidät lampaineen nostettiin vuorten huipuille.

Saatettuaan heidät niiden yli sanoivat fyysikot heille hyvästit ja erkanivat.

Ja Candidella ei enää ollut mitään muuta halua eikä päämäärää kuin viedä lampaansa nti Kunigundan jalkojen juureen.

— Meillä on kyllä, millä maksaa Buenos-Ayresen kuvernöörille, siinä tapauksessa että neiti Kunigunda olisi rahalla lunastettavissa. Lähtekäämme Cayenneen ja nouskaamme siellä laivaan, sitten voimme vähän katsella ympärillemme, minkä kuningaskunnan mahdollisesti haluamme ostaa.

YHDEKSÄSTOISTA LUKU.

Mitä heille tapahtui Surinamissa ja kuinka Candide tutustui Martiniin.

Ensimmäinen matkapäivä kului sängen miellyttävästi. Molempia matkailijoita innostutti tietoisuus siitä, että ne aarteet, jotka he omistivat, olivat suuremmat kuin kaikki Aasian, Europan ja Afrikan aarteet yhteensä. Ihastuksissaan kaiverteli Candide Kunigundan nimeä sinne tänne tien puihin. Toisena päivänä vajosi kaksi lampaista suohon; ne katosivat sinne kuormineen päivineen. Muutaman päivän kuluttua kuoli vielä kaksi lammasta väsymyksestä; seitsemän tai kahdeksan kuoli nälkään eräässä erämaassa, vielä putosi jonkun ajan kuluttua muutamia vuorten kuiluihin.

Vihdoin oli heillä sadan päivän kuluttua jällellä enää vain kaksi lammasta. Ja Candide sanoi Cacambolle:

— Siitä nyt näet ystäväni, kuinka katoavaista, tavaraa tämän maailman rikkaudet ovat. Ei ole mitään muuta pysyväästä kuin hyve ja onni saada jälleen nähdä neiti Kunigunda.

— Niinpä kyllä, sanoi Cacambo, mutta meillä on vielä jällellä kaksi lammasta, joiden selässä on enemmän aarteita kuin mitä Espanjan kuninkaalla on eläissään. Ja tuolla kaukana näen kaupungin, joka luullakseni on Surinam ja joka kuuluu hollantilaisille. Nyt loppuvat pian vaivamme ja onnemme päivät alkavat. Kun he lähestyivät kaupunkia, löysivät he erään neekerin, joka virui maassa ja jonka yllä oli vain vaillinainen alaosa vaatekertaa, nimittäin sinisestä palttinasta tehty housunpuolikas; tältä miesraukalta puuttui kokonaan vasen jalka ja oikea käsi.

— Hyvä Jumala, puhutteli Candide häntä hollannin kielellä, mitä sinä, ystäväni, siinä teet ja miten olet joutunut noin surkeaan tilaan?

— Odotan tässä isäntääni, tuota kuuluisaa kauppiasta hra Vanderdenduria, vastasi neekeri.

— Ja hra Vanderdendurko sinua on noin pahoin pidellyt? kysyi Candide.

— Hän juuri, herra, vastasi neekeri. Sellainen on tapa täällä. Kaksi kertaa vuodessa saamme vaatteita, nim. yhdet palttinaiset housut, siinä kaikki. Jos työskentelemme sokeritehtaissa ja jos myllynkivi sattuu musertamaan sormemme, niin leikataan meiltä pois koko käsi. Jos tahdomme paeta, hakataan meiltä pois toinen jalka. Kuten näette olen minä läpikäynyt nämä molemmat rangaistukset. Tällä hinnalla te syötte sokeria Europassa. Kuitenkin silloin kun äitini möi minut kymmenestä Patagonian myntistä Guinean rannikolla, sanoi hän minulle: "Rakas lapseni, siunaa fetishejämme ja palvele niitä aina uskollisesti; ne antavat sinulle onnellisen elämän; sinä olet nyt jo saavuttanut sen kunnian, että olet päässyt meidän valkoisten herrojemme orjaksi ja sillä tehnyt myös isäsi ja äitisi onnellisiksi." Niin, en tiedä, olenko tehnyt heidät onnellisiksi, mutta he eivät ainakaan ole tehneet onnelliseksi minua. Koirat, apinat ja papukaijat ovat tuhat kertaa vähemmän onnettomia kuin me. Hollantilaiset fetishit, jotka minut ovat kääntäneet uskoonsa, sanovat minulle joka sunnuntai, että me olemme kaikki Adamin lapsia, sekä valkoiset että mustat. Minä en ole genealogi, mutta jos nuo saamamiehet ovat oikeassa, niin olemme kaikki keskenämme pikkuserkkuja. Ja siinä tapauksessa täytynee teidänkin myöntää, ettei juuri voi kamalammin kohdella sukulaisiaan.

— Oi, Pangloss! huudahti Candide. Sinä et varmaankaan koskaan ollut voinut kuvitellakaan sellaisia kauheuksia! Nyt riittää minullekin! Minun täytyy vihdoinkin luopua optimismistasi!

— Optimismi! Mitä se on? kysyi Cacambo.

— Voi ystäväni, vastasi Candide, se on mieletön halu itsepintaisesti inttää, että kaikki on hyvin, silloin kun kaikki on pahoin.

Ja hän vuodatti kyyneleitä katsellessaan neekeriä.

Ja itkien saapui hän Surinamin kaupunkiin.

Kaikkein ensimmäiseksi tiedustelivat he, olisiko satamassa jotakin laivaa, jonka voisi lähettää Buenos-Ayrekseen. Henkilö, jonka puoleen he tässä asiassa kääntyivät, sattui juuri olemaan eräs espanjalainen laivakkipari, joka lupautui kauppoihin kohtuullisesta korvauksesta. He päättivät tätä asiaa varten yhtyä eräässä kaupungin kapakassa.

Candide ja uskollinen Cacambo menivät sinne heti lampaineen häntä odottamaan.

Candide, jolla aina oli sydän huulillaan, kertoi avomielisesti espanjalaiselle kaikki seikkailunsa ja uskoi hänelle myös, että hänen oli aikomus ryöstää neiti Kunigunda.

— Siinä tapauksessa varon kyllä viemästä teitä Buenos-Ayrekseen, sanoi laivakkipari, sillä minua odottaisi siellä varma hirttonuora ja teitä samoin: tietäkää, että kaunis Kunigunda on hänen ylhäisyytensä käskynhaltijan lempi-rakastajatar.

Tämä oli kova isku Candidelle, hän itki kauan.

Vihdoin hän veti Cacambon syrjään.

— Nyt minä tiedän, rakas ystäväni, sanoi hän, mitä sinun on tekeminen. Meillä on kummallakin taskuissamme noin viiden tai kuuden miljoonan edestä timantteja. Sinä olet taitavampi kuin minä, mene sinä hakemaan neiti Kunigundaa Buenos-Ayreksestä. Jos kuvernööri tekee estelyjä, niin anna hänelle yksi miljoona, ja jos hän sitten vieläkin hankaa vastaan, niin anna kaksi. Sinähän et ole tappanut mitään inkvisiittoria, sinua ei siksi kukaan osaa epäillä. Sillä välin minä hankin itselleni toisen laivan ja purjehdin Venetiaan sinua odottamaan. Se on vapaa valtio, jossa ei ole mitään peljättävänä ei bulgariaalaisten, ei arabialaisten, ei juutalaisten eikä inkvisiittorien puolelta.

Cacambo hyväksyi tämän viisaan ehdotuksen. Tosin oli hän onneton siitä, että hänen näin täytyi erota hyvästä herrastaan, josta samalla oli tullut hänen läheisin ystävänsä, mutta ilo siitä, että hän tällä tavoin saattoi olla hänelle hyödyksi, voitti hänessä kuitenkin eron tuskan. He syleilivät toisiaan kyöneleet silmissä. Candide terotti hänen mieleensä, ettei hän suinkaan unohtaisi tuota kunnan muoria. Cacambo lähti matkaan vielä samana päivänä, sillä hän oli kaikin puolin hyvä ja avulias ihminen.

Candide viipyi vielä jonkun aikaa Surinamissa odotellen löytävänsä toisen samanlaisen laivakipparin, joka olisi taipuvainen viemään hänet ja hänen kaksi lammastaan Italiaan. Hän pestasi itselleen palvelijoita ja osteli valmiiksi kaikki, mitä hän arveli tarvitsevänsä niin pitkällä laivamatkalla. Vihdoin tapasi hän hra Vanderdendurin, joka oli suuren laivan omistaja.

— Mitä tahdotte, kysyi hän tältä, jos viette minut sekä palvelijani, tavarani ja molemmat lampaani suorinta tietä Venetiaan.

Laivanomistaja määräsi kymmenen tuhatta piasteria. Candide suostui siihen heti.

Ohoh, vai sillä lailla, tuumi tuo viisas Vanderdendur itsekseen, tämä muukalainen maksaa noin vain kymmenen tuhatta piasteria ilman muuta! Hän mahtaa olla upporikas.

Hän palasi hetken kuluttua takaisin ja selitti, ettei hän voinutkaan tehdä tuota matkaa alle kahdenkymmenen tuhannen.

— Hyvä on, saatte siis kaksikymmentä tuhatta, sanoi Candide.

No enpä ole kuullut kummempaa, mumisi kauppias itsekseen, tälle miehelle on yhdentekevää, antaako hän kymmenen tuhatta tai kaksikymmentä tuhatta piasteria.

Hän palasi vielä kerran Candiden luo ja sanoi, ettei hän sittenkään voinut viedä häntä Venetiaan vähemmästä kuin kolmestakymmenestä tuhannesta piasterista.

— Saatte siis kolmekymmentä tuhatta, vastasi Candide.

Ohoh, ajatteli tähän hollantilainen kauppias, kolmekymmentä tuhatta piasteria ei siis merkitse mitään tälle miehelle; varmaankin on noitten molempien lampaitten selässä satumaisia aarteita. Mutta jääköön nyt asia tälleen toistaiseksi. Parasta on pistää nyt ensiksi varmuuden vuoksi taskuunsa nuo kolmekymmentä tuhatta piasteria, sittepäähän nähdään!

Candide möi kaksi pientä timanttia, joista jo pienempi oli arvoltaan suurempi kuin se summa minkä kippari oli pyytänyt. Hän maksoi matkansa etukäteen ja molemmat lampaat kuljetettiin laivaan. Candide astui myös pieneen veneeseen, mennäkseen sillä laivaan, joka kellui kauempana sataman edustalla. Mutta tätä otollista hetkeä käyttikin kapteeni hyväkseen, hän nosti samassa purjeet ja irroitti ankkurin. Tuuli oli hänelle myötäinen ja pian katosi laiva hämmästyneen ja pelästyneen Candiden näkyvistä.

— Voi, huusi hän, tämäpä on oikein vanhan maailman arvoinen kepponen! Hän palasi takaisin rannalle kovin synkällä mielellä. Eikä ihmekään. Olihan hän juuri kadottanut omaisuuden, jolla olisi voinut täyttää vaikka kahdenkymmenen hallitsijan aarre-aitat.

Hän lähti erään hollantilaisen tuomarin luo. Ja vähän kiihottunut kun oli, kolkutti hän tuimasti ovea. Hän astui sisään, kuvasi onnettomuutensa ja huusi tätä tehdessään vähän kovaäänisemmin kuin mikä oli soveliasta. Aluksi tuomari sentähden tuomitsi hänet kymmenen tuhannen piasterin sakkoihin loukkaavasta käytöksestä. Sitten hän vasta alkoi kuunnella häntä kärsivällisemmin, lupasi ottaa hänen asiansa tutkittavaksi heti kun kauppias oli palannut sekä vaati vielä toiset kymmentuhatta piasteria vaivojensa palkkioksi tästä neuvottelusta.

Nämä kokemukset masensivat Candiden kokonaan. Tosin oli hänelle jo elämässä tapahtunut monenlaisia ja tuhatkertaa tuskallisempia onnettomuuksia, mutta se kylmäverinen tapa, jolla tuomari ja

laivakippari nyt viimeksi olivat hänen luottamustaan väärinkäyttäneet, kiehutti hänen sappeaan ja teki hänet synkän raskasmieliseksi. Ihmisten pahuus esiintyi äkkiä hänen sielunsa silmille koko alastomassa rumuudessaan ja se teki kaikki hänen ajatuksensa surullisiksi.

Vihdoin sai hän kuulla, että eräs ranskalainen laiva oli lähdössä Bordeaux'hon ja koska hänellä ei enää ollut mitään timanteilla kuormitettuja lampaita kuljetettavanaan, vuokrasi hän siitä kohtuhinnasta itselleen hytin ja antoi samalla kuuluttaa kaupungilla, että jos löytyisi joku sellainen kunniallinen ihminen, joka tahtois tehdä hänelle matkaseuraa, antaisi hän hänelle vapaan matkan, ruuan ja kaksi tuhatta piasteria, kuitenkin sillä ehdolla, että tämän miehen tuli olla onnettomin ihminen koko maassa.

Halukkaita ilmestyi niin paljon, etteivät ne kaikki olisi mahtuneet edes kokonaiseen laivastoon. Candide erotteli senvuoksi ensin heidän joukostaan lähemmän tarkastelun alaiseksi noin parikymmentä henkilöä, joilla hänen mielestään näytti olevan parhaimmat edellytykset täyttää hänen ehtonsa, myöskin mitä seuran pitoon tulee, ja jotka muuten kaikki väittivät ansaitsevansa etusijan. Hän vei heidät kaikki ravintolaan ja tarjosi heille illallista sillä ehdolla, että jokainen valallaan vannoi kertoa elämän tarinansa suoraan ja vääristelemättä, luvaten valita sen, joka hänen mielestään tuntui kaikkein säälittävimmältä ja jolla oli eniten syytä olla tyytymätön tilaansa. Kaikille muille lupasi hän myös antaa jonkun apurahan.

Kokous kesti aina kello neljään aamulla. Kuunnellessaan heidän seikkailujaan muisteli hän, mitä vanha muori oli hänelle sanonut silloin, kun he olivat matkalla Buenos-Ayrekseen ja kuinka hän oli pannut päänsä pantiksi siitä, ettei laivalla ollut ainoatakaan sellaista, jolle ei olisi joskus tapahtunut suuria onnettomuuksia.

Ja jokaisen uuden elämäntarinan kohdalla hän muisti Panglossia. Olisipa tuon Panglossparan nyt vaikea puolustaa järjestelmänsä, ajatteli hän. Toivoisinpa melkein, että hän olisi mukana. Jos jossakin on kaikki hyvin, niin on se vain Eldoradossa, eikä missään muualla maan päällä.

Vihdoin lankesi hänen valintansa erään köyhän tiedemiehen osalle, joka oli työskennellyt kymmenen vuotta Amsterdamin kirjankustantajien hyväksi. Hänen mielestään ei voinut maailmassa olla enää sen tympäisempää ammattia.

Tämä oppinut mies, joka muuten oli erinomaisen hyvä ihminen, oli kokenut monenlaista kovaa. Hänellä oli ollut vaimo, joka oli varastanut hänet putipuhtaaksi, poika, joka oli antanut selkään hänelle, tytär, joka oli hyljännyt hänet ja karannut erään portugalilaisen kanssa. Häneltä oli juuri riistetty eräs pieni virka, jolla hän eli, ja Surinamin papit vainosivat häntä, sentähden, että he pitivät häntä socinianina. [Socinianit, eräs 1500 luvulla syntynyt lahkko, joka kielsi kolminaisuusopin ja Kristuksen jumaluuden.]

On kyllä myönnettävä, että kaikki nuo muut olivat vähintään yhtä onnettomia, mutta Candide valitsi hänet siksi, että hän toivoi tuon oppineen miehen seurasta paljon huvia matkalla.

Kaikkien muitten mielestä Candide oli kovin epäoikeudenmukainen. Mutta hän lauhdutti heitä lahjoittamalla kullekin sata piasteria.

KAHDESKYMMENES LUKU.

Mitä Candidelle ja Martinille tapahtui merellä.

Tuo vanha oppinut, jonka nimi oli Martin, lähti siis Candiden mukana Bordeaux'hon. Kumpikin olivat he paljon nähneet ja paljon kärsineet; ja vaikka heidän laivansa olisi pitänyt purjehtia Surinamista Hyväntoivon niemen ympäri Japaniin, niin olisi heille kuitenkin riittänyt koko matkaksi keskustelemista tämän maailman henkisestä ja aineellisesta kurjuudesta.

Kuitenkin oli Candide siinä suhteessa Martinia onnellisempi, että hän yhä vielä toivoi saavansa nähdä neiti Kunigundan, jota vastoin Martinilla ei ollut minkäänlaisia toivoja; lisäksi oli Candidella kultaa ja timantteja. Ja vaikka hän olikin kadottanut sata suurta, maailman suurimmilla aarteilla kuormitettua punalammasta ja vaikkakin hänen sydäntään yhä vielä kaiverteli tuon hollantilaisen kipurin konnamaisuus, niin kuitenkin hän aina, kun hän ajatteli sitä mitä hänellä vielä oli jäljellä taskuissaan tai puhui Kunigundasta, ja etenkin hyvän aterian jälkeen, oli taipuvainen kallistumaan Panglossin järjestelmään päin.

— Mutta te, herra Martin, sanoi hän oppineelle, mitä te ajattelette kaikesta tästä? Mikä on teidän mielipiteenne aineellisesta ja henkisestä pahasta?

— Herra Candide, vastasi Martin, papit ovat syyttäneet minua socinianiksi, mutta asian laita on todellisuudessa niin, että olen manikealainen. [Manikeismi, Manin (216-276) Persiassa perustama uskontojärjestelmä, joka on kokonaan perustettu dualismille, hyvän ja pahan periaatteelle.]

— Te laskette leikkiä, sanoi Candide, eihän maailmassa enää ole manikealaisia.

— Minä olen, sanoi Martin. Minä en voi sille mitään, en voi ajatella toisin.

— Teillä on silloin piru nahassanne, sanoi Candide.

— Pirulla on niin paljon tekemistä tässä maailmassa, että hän voi kyllä yhtä hyvin olla minun ruumiissani kuin kaikkialla muuallakin. Mutta täytyypä minun muuten tunnustaa teille, että kun silmäilen tätä palloa, tai oikeammin sanoen tätä murua maailman avaruudessa, jota nimitämme maaksi, niin tuntuu minusta kyllä siltä, kuin olisi Jumala hyljännyt sen jonkun pahansuopaisen hengen käsiin, lukuunottamatta tietysti Eldoradoa. En ole koskaan nähnyt mitään kaupunkia, joka ei tahtoisi hävittää naapurikaupunkiaan, en koskaan ainoatakaan perhettä, joka ei toivottelisi onnettomuutta ja perikatoa jollekin toiselle. Kaikkialla heikot vihaavat mahtavia, joiden edessä he kuitenkin matelevat, ja mahtavat puolestaan kohtelevat heitä niinkuin karjaa, josta saadaan villaa ja lihaa. On olemassa kokonainen miljoona rykmentteihin järjestettyjä murhaajia, jotka lakkaamatta vaeltavat toisesta Europan kulumasta toiseen ja jotka ryöstävät ja tappavat oikein sääntöperäisesti ansaitakseen leipänsä tällä ammatilla, jota pidetään kaikkein kunniakkaimpana. Ja niissäkin kaupungeissa, jotka näennäisesti nauttivat rauhaa ja joissa taiteet kukoistavat, kalvaa ihmisiä ainainen kateus ja riita, levoton pyrkimys ja elämän murhe ja kaikenlainen kurjuus, moninainen vielä kuin jossakin piiritetyssä kaupungissa. Salaiset murheet ovat vielä julmempia kuin yleinen ja yhteinen onnettomuus. Lyhyesti sanoen, olen niin paljon nähnyt ja kokenut, että minusta vähitellen on tullut manikealainen.

— Kaikkialla on sentään hyvääkin, vastasi Candide.

— Paljon mahdollista, sanoi Martin, mutta minä en sitä ainakaan ole koskaan nähnyt.

Heidän näin keskustellessaan kuului äkkiä kanuunan pauketta. Ja jyske yltyi hetki hetkeltä. Jokainen tarttui kaukoputkeensa. Nähtiin kaksi laivaa, jotka sotivat noin kolmen penikulman päässä toisistaan. Tuuli ajoi molemmat laivat niin lähelle ranskalaista, että siitä vallan ilokseen saattoi katsella taistelun kulkua. Vihdoin toinen laivoista tähtäsi toiseen niin syvällekävyn ja oikeaan osatun yhteislaukauksen, että se paikalla upposi. Candide ja Martin erottivat aivan selvästi uppoavan laivan kannella noin satakunta ihmistä, jotka kaikki kohottivat kätensä taivasta kohden päästään ilmoille sydäntä särkeviä huutoja; hetki senjälkeen ei näkynyt eikä kuulunut enää mitään.

— Tuossa nyt on, sanoi Martin, yksi esimerkki siitä, miten ihmiset kohtelevat toisiaan.

— Totta on, sanoi Candide, että tuollaisessa kohtauksessa on jotakin pirullista.

Heidän näin puhellessaan hän huomasi jotakin heleämpunaista, joka ui meressä aivan lähellä heidän laivaansa. Laskettiin vene vesille tutkimaan, mitä se voisi olla. Se oli yksi Candiden lampaista. Ja hän iloitsi enemmän saadessaan tämän yhden takaisin kuin mitä hän oli surrut menettäessään sata, vaikka ne kaikki olivat Eldoradon suurilla timanteilla kuormitettuja.

Ranskalainen kapteeni sai piankin selville, että jällelle jääneen laivan kapteeni oli espanjalainen ja upotetun laivan päällikkö taaskin hollantilainen merirosvo: sama juuri, joka oli varastanut Candiden aarteet. Ne äärettömät rikkaudet, jotka tuo roisto oli anastanut, makasivat nyt hänen kerallaan meren pohjalla; ja ainoastaan yksi lammas oli pelastunut.

— Kuten näette, sanoi Candide Martinille, seuraa rikosta myös joskus rangaistus. Tuo hollantilainen hirtehinen sai juuri sellaisen kohtalon, minkä hän ansaitsikin.

— Se on kyllä totta, sanoi Martin, mutta oliko välttämätöntä, että myös kaikkien muiden laivalla olevien matkustajien piti hukkuu? Jumala rankaisi tuota lurjusta, mutta piru upotti kaikki muut.

Sillä välin sekä ranskalainen että espanjalainen laiva jatkoivat matkaansa ja Candide ja Martin jatkoivat myös rauhassa keskusteluaan. He väittelivät yhtä mittaa kaksi viikkoa ja kahden viikon päästä he olivat yhtä pitkällä kuin ensimmäisenäkin päivänä. Mutta pääasia kummallekin oli vain saada puhua, välittää ajatuksiaan ja lohduttaa toisiaan.

Candide silitti hyväilevästi lammastaan.

— Koska kerran olen saanut sinut takaisin, puheli hän, saanen varmasti vielä Kunigundankin.

YHDESKOLMATTA LUKU.

Candide ja Martin lähestyvät Ranskan rantoja ja selittelevät toisilleen mielipiteitään.

Vihdoin tuli Ranskan rannikko näkyviin.

— Oletteko koskaan ollut Ranskassa, herra Martin? kysyi Candide.

— Olen, vastasi Martin, olen vaeltanut monen maakunnan läpi. Toisissa on puolet asukkaista hulluja, toisissa on väestö liian viekasta, toisissa liian hyvänahkaista ja typerää, toisissa turhanpäiväisesti kaunosieluilevaa; mutta jokaikisessä poikkeuksesta on ihmisten ensimmäinen ja tärkein askare rakkaus, toinen panettelu ja kolmas roskan puhuminen.

— Mutta, herra Martin, oletteko koskaan nähnyt Parisia?

— Olen kyllä, olen nähnyt Parisinkin. Se on kokoomus, kaikista yllämainituista ihmislajeista. Se on kaaos, sekasortoinen tungos, jossa kaikki ihmiset etsivät huvitusta, mutta ei juuri kukaan löydä sitä, sikäli kuin minä asiaa ymmärrän. Mutta en ole oleskellut siellä pitkää aikaa. Heti kun saavuin sinne, varastettiin minulta kaikki, mitä minulla oli, Saint-Germainen markkinoilla; lisäksi pidätettiin minut itseni muka varkaana ja sain istua kahdeksan päivää vankilassa. Senjälkeen rupesin korjauslukijaksi erääseen kirjapainoon ja ansaitsin siten niin paljon rahaa, että saatoin jälleen palata jalkaisin Hollantiin. Opin kuitenkin tällä aikaa tarpeeksi tuntemaan tämän kaupungin kirjalliset, valtiolliset ja hengelliset koirankuonolaiset. Sanotaan, että ihmiset siellä muka olisivat kovin kohteliaita ja rakastettavia, — usko, kuka tahtoo!

— Minä puolestani, sanoi Candide, en ole lainkaan utelias näkemään Ranskaa. Voitte hyvin ymmärtää, että kun kerran on ollut kokonaisen kuukauden Eldoradossa, ei maailmassa enää ole mitään muuta näkemisen arvoista kuin neiti Kunigunda. Lähdän häntä Veneziaan odottelemaan. Matkustamme Ranskan halki suoraan Italiaan. Tulette kai mukaan, vai kuinka?

— Sangen mielelläni, sanoi Martin. Sanotaan tosin, että Veneziassa ei ole hyvä muilla kuin sen omalla aatelistolla, mutta että siellä kuitenkin otetaan vieraanvaraisesti vastaan muukalaisiakin, jos heillä vain on paljon rahaa. Minulla ei ole sitä ollenkaan, teillä sitävastoin on ja minä seuraan teitä kaikkialle.

— Mutta kesken kaikkia, sanoi Candide, luuletteko, että maa alkuaan on ollut merenä, niinkuin vakuutetaan tuossa paksussa kirjassa, jota kapteenimme kulettaa mukanaan?

— Minä en luule siitä asiasta yhtään mitään, sanoi Martin, enkä yleensä kallista korvaani sellaisille hourailuille enemmän kuin niillekään, mitä meille nykyaikana syötetään.

— Mutta mitä tarkoitusta varten on siis maailma oikeastaan luotu? kysyi Candide.

— Raivostuttaakseen meitä, vastasi Martin.

— Eikö teistä ole hyvin ihmeellistä, jatkoi Candide, tuo mitä kerroin Pitkäkorvien maasta, tarkoitan noiden molempien tyttöjen rakkautta apinoihin?

— Ei ollenkaan, sanoi Martin. Mitä ihmeellistä siinä olisi, minä olen nähnyt maailmassa niin paljon merkillisempiäkin asioita.

— Luuletteko siis, kysyi Candide, että ihmiset aina ovat tappaneet toisiaan samoin kuin he nyt tekevät, että he aina ovat olleet yhtä valheellisia, petollisia, kavaloita, kiittämättömiä, rosvoilevia, epäluotettavia, heikkoja, halpamaisia, kateellisia, persoja, juoppoja, saitoja, kunnianhimoisia, verenhimoisia, panettelevia, irstailevia, sokean kiihkomielisiä, tekopyhiä ja tyhmiä?

— Luuletteko te, kysyi Martin, että kyyhkyshaukat aina ovat syöneet kyyhkysiä, kun ovat saaneet niitä kynsiinsä?

— Epäilemättä, sanoi Candide.

— No, niin, sanoi Martin, jos kyyhkyshaukoilla aina on ollut sama luonne, miksi siis ihmiset olisivat vaihtaneet omaansa?

— Oh, sanoi Candide, onpa siinä eroa sentään, sillä ihmisen vapaa tahto...

Näin haastellen he saapuivat Bordeaux'hon.

KAHDESKOLMATTI LUKU.

Mitä Candidelle ja Martinille tapahtui Ranskassa.

Candide viipyi Bordeaux'ssa vain sen aikaa, että hän ehti myydä muutamia Eldoradon kiviä ja hankkia itselleen hyvät kahdenistuttavat matkavaunut; sillä hän ei voinut enää hetkeäkään olla ilman rakasta Martin-filosofiaan. Mikä häntä muuten kovasti murhetutti, oli se, että hänen täytyi erota lampaastaan, jonka hän luovutti Bordeaux'n Tiedeakatemialle, joka julisti, että sen vuoden palkinnon saajan oli vastattava kysymykseen, minkätähden tämä lammas oli punainen. Palkinto myönnettiin eräälle pohjoismaiselle oppineelle, joka todisti "A plus B, minus C, jaettuna Z:llä" kaavan avulla, että lampaan täytyi olla juuri punainen ja että sen välttämättä täytyi kuolla lammaskapiin.

Kaikki matkustajat, jotka Candide tapasi majataloissa matkan varrella, sanoivat hänelle:

— Me matkustamme Pariisiin.

Tämä yleinen matkakiikko herätti hänessäkin halun nähdä tätä pääkaupunkia. Eikä sinne poikkeaminen sitä paitsi merkinnyt suurtakaan mutkaa Venezian reitissä.

Tuskin oli Candide päässyt perille ja saapunut majataloon, kun hän matkan rasituksista uupuneena lievästi sairastui. Mutta koska hänen sormessaan oli nähty äärettömän suuri timantti ja myöskin eräs hänen vaunuistaan nostetuista lippaista oli huomattu ihmeteltävän raskaaksi, oli hänen ympärillään heti siinä silmänräpäyksessä kaksi lääkäriä, joita hän ei ollut kutsuttanut, muutamia uskollisia oppo-outoja ystäviä, jotka eivät liikahtaneetkaan hänen vuoteensa luota, ja kaksi nunnaa, jotka lämmittivät hänelle liemiruokia.

Martin tuumi:

— Minä muistan myöskin olleeni sairas Parisissa ensimmäisellä matkallani, mutta minä olin kovin köyhä, eikä minulla myöskään ollut mitään ystäviä, nunnia eikä lääkäreitä vuoteeni ääressä, mutta paranin kuitenkin.

Candideen sitävastoin tekivät lääkärit ja suoneniskut aivan päinvastaisen vaikutuksen ja hänen tautinsa paheni arveluttavasti. Eräs samassa kaupunginkorttelissa asuva pappi tuli ystävällisesti tarjoamaan kaupan pääsylippua toiseen maailmaan. Candide ei tahtonut kuulla siitä puhuttavankaan. Nunnat vakuuttivat hänelle, että se oli aivan viimeistä muotia. Candide vastasi, ettei hän tahtonut olla mikään muotikeikari, ja Martin tahtoi heittää papin ulos ikkunasta. Mustatakki vannoi, ettei Candide siinä tapauksessa tulisi saamaan kunniallista hautausta ja Martin vannoi hautaavansa papin vaikka elävältä, ellei hän heti menisi pois heitä häiritsemästä. Riita kävi yhä kuumemmaksi, kunnes Martin vihdoon tarttui pappia kaulukseen ja heitti hänet alas portaista. Tästä syntyi suuri häväistysjuttu, josta pidettiin pitkää pöytäkirjaa.

Candide parani ja koko toipumisaikansa oli hänellä joka ilta hienoa ja hauskaa seuraa luonaan. Pelattiin korkeaa peliä ja Candide oli suuresti ihmeissään siitä, ettei hänen kohdalleen milloinkaan sattunut ässiä. Mutta Martin ei sitä ihmeteltyt laisinkaan.

Niiden joukossa, jotka täten kaupungin puolesta hauskuuttivat Candidea läsnäolollaan, oli myös muuan pieni périgordilainen apotti. Hän kuului noihin tunkeileviin, aina ilomieliisiin, aina avuliaisiiin, hävyttömiin, mieliteleviin ja mukautuviin ihmisiin, jotka kalastelevat ohimatkestavia muukalaisia, kertovat heille kaupungin häväistysjutut ja pitävät huolen heidän huvituksistaan ja rahoistaan.

Tämä apotti vei Candiden ja Martinin kaikkein ensimmäiseksi teatteriin, jossa juuri oli jonkun murhenäytelmän ensi-ilta. Candide sai paikan eräiden kaunosielujen vieressä, joka seikka ei kuitenkaan estänyt häntä itkemästä ääneen aina kun joku mestarillisesti näytelty kohtaus liikutti hänen sydäntään. Muuan hänen kaunosieluisista vierustovereistaan huomautti hänelle väliajalla:

— Teillä ei ole mitään syytä itkeä, pääosan esittäjätär on kovin huono, hänen vastaanäyttelijänsä on vielä huonompi, ja kappale itse on vielä huonompi kuin kaikki näyttelijät yhteensä. Tekijä ei osaa ainoatakaan sanaa arabiaa ja kuitenkin tapahtuu näytelmän toiminta Arabiassa ja lisäksi on hän sellainen ihminen, joka ei usko synnynnäiseen nerouteen. Jos tahdotte, voin huomenna tuoda teille kaksikymmentä häntä vastaan kirjoitettua lentokirjasta.

— Montako näytelmäkappaletta teillä on Ranskassa? kysyä Candide apotilta, joka vastasi:

— Viisi tai kuusi tuhatta.

— Se on paljon, sanoi Candide, ja montako on niiden joukossa hyvää?

Viisitoista tai kuusitoista, vastasi toinen.

— Se on paljon, sanoi Martin.

Erittäinkin saavutti Candiden suosion eräs näyttelijätär, joka näytteli kuningatar Elisabethia muutamassa jotensakin nolossa murhenäytelmässä, jota silloin tällöin esitettiin. [Corneillen kirjoittama: *Essex'in kreivi.*]

— Tämä näyttelijätär, sanoi Candide Martinille, miellyttää minua suuresti; hän muistuttaa neiti Kunigundaa ja tahtoisin siksi hyvin kernaasti tehdä hänen tuttavuuttaan.

Périgordilainen apotti tarjoutui heti välittäjäksi.

Candide, joka oli saanut saksalaisen kasvatuksen, kysyi senvuoksi, minkälaiset seurustelutavat täällä päin olivat vallalla ja miten Ranskassa kohdeltiin tällaisia Englannin kuningattaria.

— Erilailta eri paikoissa, sanoi apotti; maaseudulla mennään heidän kanssaan kapakkaan, Parisissa heitä pidetään suuressa kunniaissa, niinkauan kun he ovat kauniita, mutta kuoltuaan joutuvat he kaikki rikkaläjälle.

— Joutuvatko kuningattaret rikkaläjälle! huudahti Candide.

— Varmasti, sanoi Martin. Herra apotti on oikeassa. Olin juuri silloin Parisissa, kun neiti Momine [tarkoittaa kuuluisaa traagillista näyttelijätärtä Adrietine Lecouvreuria (1692-1730)] muutti, kuten sanotaan, tästä elämästä toiseen, ja häneltä kiellettiin tuo niin sanottu kunniallinen hautaus, nimittäin kunnia saada yhdessä korttelin kaiken edesmenneen roskaväen kanssa mädätä kurjalla hautausmaalla. Hänen seurueensa hautasi hänet erikseen kaikista muista erääseen Bourgognekadun nurkkaukseen, joka tapaus mahtoi tuntua hänestä hyvin tuskalliselta, sillä hänellä oli hyvin korkealle tähtäävä mielenlaatu.

— Sepä oli epäkohteliaasti tehty, sanoi Candide.

— Minkäpä sille mahtaa, sanoi Martin, tämän paikkakunnan ihmiset ovat nyt kerta kaikkiaan sellaisia. Ei missään saa nähdä niin suuria ristiriitaisuuksia ja vastakohtaisuuksia kuin tämän hullunkurisen kansan hallinnossa, lainkäytössä, uskonnollisissa menoissa ja näytelmissä.

— Onko siinä perää, että Parisissa aina nauretaan? kysyi Candide.

— On kyllä, vastasi apotti, mutta se tapahtuu pelkästä kiukusta, sillä tyytymättömyys ilmenee kaikkialla naurunhohotuksen muodossa; mitä hirveimmät rikoksetkin toimitetaan täällä nauraen.

— Kuka oli tuo porsas, kysyi Candide, joka puhui minulle niin paljon pahaa tuosta kappaleesta, joka minua niin suuresti itketti, ja noista näyttelijöistä, jotka minua niin suuresti miellyttivät?

— Oh, se oli eräs sellainen lurjus, vastasi apotti, joka juuri ansaitsee elatuksensa panettelemalla kaikkia näytelmiä ja kaikkia kirjoja. Hän vihaa jokaista, joka vähänkin menestyy, aivan niinkuin eunukit vihaavat niitä, jotka voivat nauttia. Hän on yksi noita kirjallisuuden loisista, jotka elävät loasta ja myrkystä, hän on toimittaja.

— Mitä te tarkoitate toimittajalla? sanoi Candide.

— Hän on, sanoi apotti, sanomalehtineekeri, oikea Fréron. [Fréron, kuuluisa arvostelija, Voltaire'n ja encyklopedistien vastustaja (1718-1776), jota Voltaire useasti ruoskii satiireissaan.]

Näin puhelivat Candide, Martin ja périgordilainen portaita alasmennessään, kun he muun väkijoukon mukana vyöryivät ulos teatterista näytelmän loputtua.

— Vaikkakin palan halusta nähdä jälleen neiti Kunigundan, sanoi Candide, tahtoisin kuitenkin hyvin mielelläni illastaa neiti Claironin kanssa, sillä hän oli mielestäni vallan ihastuttava.

Apotti ei kuitenkaan ollut oikea mies lähestymään neiti Claironia, joka aina erikoisella huolella valitsi seuransa.

— Hän ei ole tänä iltana vapaa, sanoi apotti, mutta sensijaan on minulla kunnia tehdä teidät, tutuksi erään hienon naisen kanssa, jonka salonkiin tahdon teidät opastaa ja jossa opitte tuntemaan koko Parisin, aivan yhtä hyvin kuin olisitte olleet täällä jo neljä vuotta.

Candide, joka luonnostaan oli utelias, antoi johdattaa itsensä tämän naisen luo, joka asui kaukana Saint-Honorén etukaupungissa. Kun he saapuivat sinne, pelattiin siellä paraillaan faraota. Kaksitoista synkkää haahmoa istui siinä pienet kirjaset kädessä merkiten muistiin tappioitaan. Syvä hiljaisuus vallitsi, pelaajien otsat olivat kalpeat ja pankinpitäjä näytti levottomalta. Talon emäntä itse istui tämän armottoman pankinpitäjän vieressä seuraten ilvessilmillään pelin menoa, kuinka panokset hetki hetkeltä kaksistuivat, kuinka jokainen pelaaja tilaisuuden sattuessa merkitsi korttinsa; hän antoi heidän jälleen silittää jälkensä pitäen heitä silmällä ankarasti, mutta samalla kohteliaasti, uskaltamatta koskaan suuttua, jotta ei kadottaisi näitä liiketuttaviaan. Tätä naista nimittivät vieraat markiisitar de Parolignaciksi. Hänen viisitoistavuotias tyttärensä istui peliseururan keskellä huomauttaen silloin tällöin jollakin silmäniskulla äitiään niistä tempuista, joihin nämä ihmisparat turvautuivat lievittääkseen vähän kohtalon julmuutta. Kun périgordilainen apotti, Candide ja Martin astuivat sisälle, ei kukaan noussut heitä tervehtimään. Heidän tuloaan ei edes huomattu, niin olivat kaikki syventyneet kortteihinsa.

— Rouva paroonitar von Thunder-ten-Tronckh oli paljon kohteliaampi, huomautti Candide.

Sillä välin oli apotti lähestynyt markiisitarta ja kuiskannut jotakin hänen korvaansa. Tämä nousi nyt puolittain ja soi Candidelle suosiollisen hymyilyn, Martinia hän myös tervehti alentuvan armollisella päänliikkeellä. Hän toimitti Candidelle istuimen ja kortit. Ja kahdessa pelissä hän ehti jo hävitä viisikymmentä tuhatta frangia. Senjälkeen syötiin hyvin ilomieliset illalliset ja kaikki ihmettelivät sitä, ettei Candide vähääkään murehtinut häviötään. Ja lakeijat sanoivat toisilleen lakeija-kielellään:

— Se mahtaa olla joku englantilainen lordi.

Ilta kului sitten tavalliseen parisilaiseen tapaan. Ensin ei kukaan puhunut mitään, sitten syntyi sellainen puheensorina, ettei voinut erottaa ainoatakaan sanaa; siinä oli sukkeluuksia, joista useimmat olivat mauttomia ja typeriä, vääriä uutisia, järjettömiä jaarituksia, vähän politiikkaa ja paljon panettelua; uusin kirjallisuuskin joutui keskustelun alaiseksi.

— Oletteko lukeneet, kysyi périgordilainen apotti, teologian tohtori hra Gauchat'n uutta romaania? [Gauchat julkaisi huonon teoksen *Lettres sur quelques écrits de ce temps*, joka hankki hänelle hyvin tuottavan viran.]

— Minä olen lukenut, vastasi eräs vieraista, mutta en jaksanut lukea loppuun. Onhan meillä hävyttömiä kirjoitelmia paljonkin, mutta kaikki yhteensä eivät edes vedä vertoja teologian tohtori Gauchat'n hävyttömyydelle. Minä olen niin kyllästynyt huonon kirjallisuuden tulvaan, että olen epätoivoissani ruvennut pelaamaan uhkapeliä.

— Ja mitä sanotte arkki diakoni Trublet'n teoksesta *Kirjoitelmia eri aloilta*? kysyi apotti. [Trublet (1697-1770), tunnettu esteettinen arvostelija, oli hyökännyt myös Voltairen *Henriaden* kimppuun.]

— Oh! tuo kuolettavan ikävä herra, sanoi rouva de Parolignac. Miten suurella mahtiponnella hän puhuu asioista, jotka koko maailma tietää! Miten pitkästi ja perinpohjaisesti hän selittelee sellaista, joka ei ole edes parin sanan arvoista! Miten hengettömästi hän käyttelee toisten henkevyyttä ja miten tyystin hän turmelee sen, minkä hän ensin varastaa! Miten vastenmielisesti hän vaikuttaa minuun! Mutta se vaikutus saakin nyt olla lopussa. Pari sivua olen kyllä lukenut arkkidiakonia, mutta en lue häneltä enää riviäkään elämän iässäni.

Eräs oppinut ja hienosti sivistynyt mies, joka myös istui pöydässä, yhtyi täydelleen markiisittaren mielipiteeseen.

Sitten ruvettiin puhumaan tragedioista. Emäntä kysyi, mistä se johtui, että oli sellaisia murhenäytelmiä, jotka kyllä menivät jonkun kerran teatterissa, mutta joita oli mahdoton lukea. Tuo äskeinen älyniekka selitti hyvin taitavasti, kuinka joku näytelmäkappale vallan hyvin saattoi olla jossakin määrin huvittava ja kuitenkin melkein kokonaan arvoton; hän todisti lyhyesti ja terävästi, kuinka ei suinkaan riittänyt, että näytelmässä oli pari tavallista romaani-ilannetta, jotka aina kiehtovat katsojia, vaan kuinka tekijän ennenkaikkeaa tuli olla uusi ja omaperäinen, olematta silti teeskennelty, useimmiten ylevä ja aina luonnollinen, suuri ihmissydänten tuntija ja ilmituoja, suuri runoilija ainoankaan näytelmän henkilön silti saamatta näyttää runolliselta, miten hänen tuli hallita mestarillisesti kieltä, puhua sitä puhtaasti, katkeamattomalla sulosointuisuudella, muodon sentään koskaan pääsemättä määräämään sisältöä.

— Se joka ei ota huomioon näitä sääntöjä, jatkoi hän, voi kyllä tehdä jonkun murhenäytelmän, joka saavuttaa teatterimenestyksen, mutta häntä ei koskaan voida pitää hyvänä kirjailijana. Hyviä tragedioita on sangen vähän; toiset ovat loppusointuihin sorvailtuja ja vuorokeskusteluiksi kirjoitettuja idyllejä, toiset ovat ikävystyttävän pitkiä valtiollisia keskustelumuksia tai pelottavan laveita filosofisia selostuksia, toiset tyyliltään barbaarisia kuumehoureita, hahmoiteltuja katkelmia, loppumattomia puheita jumalille, joille vielä paremmin kuin ihmisille voi omistaa valheellisia periaatteita ja pöyhkeitä

ylimalkaisuuksia.

Candide kuunteli tätä puhetta suurella tarkkaavaisuudella ja sai hyvin korkean käsityksen puhujasta. Ja kun markiisitar kohteliaisuudessaan oli antanut Candidelle paikan omalla sivullaan, otti hän itselleen vapauden kumartua hänen puoleensa kysyäkseen hiljaa, kuka tämä mies oli, joka puhui niin hyvin.

— Hän on eräs oppinut, vastasi talon rouva, joka ei pelaa laisinkaan, mutta jonka apotti välistä tuo tänne illalliselle. Hän on suuri näytelmäin ja kirjojen tuntija, ja hän on itsekkin kirjoittanut erään tragedian, joka sai osakseen vihellyksiä, ja erään kirjan, jota ei koskaan ole nähty ulkopuolella kustantajan kätköjä, lukuunottamatta sitä yhtä omistuskappaletta, jonka hän on minulle lahjoittanut.

— Mikä suuri mies! sanoi Candide. Tosiaan toinen Pangloss!

Ja kääntyen hänen puoleensa kysyi Candide:

— Herraseni, epäilemättä on teidänkin mielipiteenne se, että kaikki on järjestetty parhain päin tässä maailmassa, sekä henkisessä että aineellisessa suhteessa ja että ei mikään voisi olla toisin kuin mitä se on?

— Minunko mielipiteeni, hyvä herra, ei suinkaan! Päinvastoin olen sitä mieltä, että kaikki käy meillä hullusti, että kukaan ei tiedä, mikä on hänen oikea paikkansa tai velvollisuutensa, ei mitä hän tekee tai mitä hänen oikeastaan olisi tekeminen, että lukuunottamatta tällaisia illallispiteitä, joissa mieliala yleensä on iloinen ja jotensakin sovinnollinen, ihmiset kuluttavat aikansa riidoissa ja kinastuksissa: jansenistit [hollantilaisen piispan Janseniuksen (1585-1638) kannattajat, jotka uskovat armoon ja ennaltamääräykseen] molinisteja [espanjalaisen jesuiitan Molinoksen kannattajat, jotka uskovat armoon ja vapaaseen tahtoon] vastaan, parlamentin jäsenet kirkon miehiä vastaan, hovimiehet hovimiehiä, kirjailijat kirjailijoita, rahamiehet kansaa, vaimot miehiään, sukulaiset sukulaisia vastaan. Aina vain iänikuista sotaa!

Candide vastasi hänelle:

— Olenpa minä nähnyt pahempiakin asioita. Mutta eräs viisas mies, jolle sittemmin tapahtui se pieni onnettomuus, että hän tuli hirtetyksi, opetti minulle, että kaikki nämäkin seikat ovat erinomaisen ihailtavia, ne ovat vain kauniille taululle välttämättömiä varjoja.

— Teidän hirtetty mestarinne oli tavaton koiranleuka, sanoi Martin, ja teidän varjonne ovat itse asiassa kauhistuttavia likatäpliä.

— Ihmiset tekevät niitä itse, sanoi Candide, he eivät voi tulla toimeen ilman niitä.

— Mutta silloinhan se ei ole heidän vikansa, sanoi Martin.

Useimmille pelivieraille oli tällainen kielenkäyttö vallan käsittämätöntä, joten he eivät ottaneetkaan siihen osaa, ainoastaan maistelivat ahkerasti maljojaan. Martin jatkoi keskustelua oppineen kanssa ja Candide kertoi seikkailuistaan talon emännälle.

Illallisen jälkeen vei markiisitar Candiden makuukammioonsa ja tarjosi hänelle paikan eräällä sohvalla.

— Vai niin, sanoi hän, te olette siis todella yhä edelleenkin yhtä silmittömästi rakastunut nti Kunigunda von Thunder-ten-Tronckhiin?

— Olen, rouvaseni, vastasi Candide.

— Te vastaatte niinkuin ainakin oikea Westfalin nuorukainen, vastasi markiisitar hellästi hymyillen. Ranskalainen olisi teidän sijassanne sanonut näin: "Totta on, että olen rakastanut nti Kunigundaa, mutta nähtyäni teidät, rouvaseni, pelkään, etten enää voi häntä rakastaa."

— Ah, rouvaseni, sanoi Candide, minä vastaan teille aivan kuinka vain tahdotte.

— Teidän rakkautenne häneen, jatkoi markisitar, alkoi siitä, että otitte maasta hänen nenäliinansa. Nyt pyydän teitä ottamaan maasta pudottamani sukkanauhan.

— Kaikesta sydämeistäni; sanoi Candide, nostaen lattialta sukkanauhan.

— Mutta — tahdon myöskin, että panette sen paikoilleen, sanoi nainen.

Ja Candide asetti sen paikoilleen.

— Nähkääs, jatkoi nainen, otan huomioon sen, että olette muukalainen. Parisilaiset rakastajani saavat

välistä turhaan huokailla pari viikkoakin, mutta teille tahdon antautua heti ensimmäisenä yönä, sillä täytyyhän toki maansa puolesta osoittaa vieraanvaraisuutta Westfalin nuorukaiselle.

Kaunotar oli sillä välin huomannut nuoren vieraansa sormissa kaksi jättiläiskokoista timanttia, joita hän alkoi ylistää niin vilpittömällä hehkulla, että ne piankin Candiden sormista vaelsivat markiisittaren sormiin.

Kun Candide périgordilaisen apottinsa seurassa palaili kotiin, oli hänellä hiukan omantunnonvaivoja siitä, että hän oli ollut uskoton neiti Kunigundalle. Herra apotti otti osaa hänen suruunsa, sillä hänellä ei ollut suurtakaan iloa niistä viidestäkymmenestä tuhannesta frangista, jotka Candide oli pelissä hävinnyt, eikä myöskään niistä kahdesta suuresta timantista, jotka hän puolittain pakosta oli lahjoittanut. Hänen tarkoituksensa oli nimittäin niin paljon kuin mahdollista hyötyä Candiden tuttavuudesta. Apotti kyseli vielä yhtä ja toista nti Kunigundasta, ja Candide lupasi pyytää tältä tuhannesti anteeksi uskottomuuttaan, heti kun hän tapaisi kaunokaisensa Veneziassa.

Périgordilainen kävi yhä kohteliaammaksi ja huomaavaisemmaksi, osoittaen lämmintä harrastusta kaikkea kohtaan, mitä Candide vain sanoi tai teki tai aikoi tehdä.

— Teillä on siis, herraseni, sanoi hän, sovittu kohtaaminen hänen kanssaan Veneziassa?

— On kyllä, herra apotti, vastasi Candide. Minun täytyy välttämättä matkustaa sinne häntä tapaamaan.

Ja taas unohtui hän puhumaan rakkautensa esineestä ja kertoi tapansa mukaan apotille pitkän sarjan seikkailuja, joita hänellä oli ollut tämän kuuluisan westfalittaren kanssa.

— Olenpa varma siitä, sanoi apotti, että nti Kunigunda on hyvin henkevä nainen, ja että hän myös kirjoittaa hurmaavia kirjeitä.

— En ole koskaan saanut sellaisia, vastasi Candide. Voitte itsekkin ymmärtää miksi: tultuani ensin linnasta rakkauteni tähden pois potkituksi, en tietystikään voinut hänelle kirjoittaa, heti sen jälkeen sain kuulla, että hän oli kuollut, sitten taaskin löysin hänet ja kadotin jälleen yhtä arvaamattomasti, nyt olen tosin lähettänyt pikalähetin hänen luokseen aina kahdentuhannen viiden sadan penikulman päähän ja odotan häneltä vastausta.

Apotti kuunteli tarkkaavaisesti ja näytti mieltävöiseltä. Hetken kuluttua hän erosi molemmista muukalaisista hyvästeltyään heidät ensin mitä hellimmästi.

Seuraavana aamuna sai Candide heti herätessään näin kuuluvan kirjeen:

"Hyvä herra, minun kallis rakastajani! Jo viikon ajan olen maannut sairaana tässä samassa kaupungissa ja nyt juuri sain kuulla, että tekin olette täällä. Rientäisin heti syliinne, jos vain voisin liikkua. Bordeaux'ssa sain tietää, että olitte tulleet sen kautta. Jätin sinne uskollisen Cacambon ja muorin, joiden pian pitäisi tulla jälessä. Buenos-Ayresen kuvernööri on vienyt minulta kaikki, mutta teidän sydämenne on toki kuitenkin minulla vielä jäljellä. Tulkaa pian luokseni, teidän läsnäolonne on antava minulle uutta elämänvoimaa, ellen kuole siihen paikkaan ilosta."

Tämä ihana ja odottamaton kirje saattoi Candiden aivan kuvaamattoman riemun valtaan ja toiselta puolen oli tieto rakkaan Kunigundan sairaudesta musertaa hänen sydämensä. Näiden kahden tunteen välillä vaappuen hän kokosi nopeasti kultansa ja timanttinsa ja lähti Martinin kanssa siihen hotelliin, jossa nti Kunigunda asui.

Hän astui sisälle mielenliikutuksesta väristen. Hänen sydämensä tykytti aivan haljetakseen ja hänen äänensä tukahtui nyhkytyksiin. Hän tahtoi vetää auki vuoteen uutimet ja pyysi tuomaan valoa.

— Herra varjelkoon, sanoi piika, valo tappaisi hänet!

Ja samassa veti hän jälleen tiukasti kiinni esiripun.

— Rakas Kunigundani, sanoi Candide itkien, kuinka on laitanne? Jos ette saa nähdä minua, niin puhukaa minulle edes jotakin.

— Hän ei voi puhua, sanoi piika.

Sensijaan ojensi vuoteessa lepäävä nainen ulos paksun, palleroisen käden, jota Candide kauan aikaa huuhteli kyynelillään ja jonka hän sitten täytti timanteilla jättäen vielä lisäksi tuolille täysinäisen kultasäkin.

Kesken kaikkea astui äkkiä sisälle eräs oikeudenpalvelija mukanaan périgordilainen apotti ja joukko aseellisia miehiä.

— Nämä ovat siis ne kaksi epäilyksenalaista muukalaista? sanoi hän.

Ja viivyttelämättä hän otatti heidät kiinni ja antoi vartioilleen määräyksen viedä heidät vankilaan.

— Eldoradossa ei vain näin kohdeltu matkustajia, sanoi Candide.

— Minusta on tullut vain yhä enemmän manikealainen, sanoi Martin.

— Mutta, hyvä herra, minne aiotte viedä meidät? kysyi Candide.

— Paikkaan, mihin ei päivä paista eikä kuu kumota, vastasi oikeudenpalvelija.

Martin, joka pian oli saanut takaisin tavallisen kylmäverisyytensä, käsitti nyt, että nainen, joka esiintyi Kunigundana, ei ollutkaan Kunigunda, vaan petollinen seikkailijatar, hra périgordilainen apotti samaten petkuttaja, joka oli rientänyt käyttämään väärin Candiden viatonta luottamusta ja oikeudenpalvelija samanlainen onnenonkija, josta helposti saattoi päästä irti.

Sensijaan että Candide siis olisi antautunut pitkään oikeudenkäyntiin, hän noudatti Martinin neuvoa ja tarjosi oikeudenpalvelijalle kolmea pientä timanttia, joista kukin oli noin kolmen tuhannen pistolin arvoinen, sillä hän halusi yhä kärsimättömästi päästä näkemään oikeaa Kunigundaa.

— Oo, herraseni, sanoi hänelle silloin norsunluisella sauvalla varustettu mies, vaikka olisitte tehneet kaikki mahdolliset rikokset, niin olette kuitenkin kunniallisin ihminen koko maailmassa. Kolme timanttia, joista kukin on kolmentuhannen pistolin arvoinen! Hyvä herra, annan ennemmin vaikka tappaa itseni teidän puolestanne, ennenkuin vien teidät tyrmään. Tosin meillä tavallisesti vangitaan kaikki muukalaiset, mutta minä hoidan kyllä tämän asian. Minulla on eräs veli Diepeessä, Normandiassa, vien teidät sinne. Ja jos voitte antaa hänellekin muutamia timantteja, pitäähän teistä varmasti yhtä hyvää huolta kuin minäkin.

— Mutta minkätähden täällä siis kaikki muukalaiset vangitaan? kysyi Candide.

Périgordilainen apotti tarttui nyt puheeseen ja sanoi:

— Sentähden, että kerran eräs lurjus Atrébatie'n [= Artois. Sieltä oli kotoisin Robert Damiens, joka 5 p. tammik. 1757 teki epäonnistuneen murhayrityksen Ludvig XV:ttä vastaan.] maakunnasta, joka oli kallistanut korvansa väärille opeille, teki kuningasmurhan, ei tosin sellaista kuin v. 1610 toukokuussa [Ravaillac murhasi silloin Henrik IV:n], vaan sellaisen, jollainen toimitettiin 1594 joulukuussa [Jean Châtel'in epäonnistunut murhayritys Henrik IV:tä vastaan] ja jollaisia on toimitettu paljon muinakin vuosina ja muissakin kuissa ja joiden toimeenpanijoina aina on ollut joitakin lurjuksia, jotka ovat saaneet joitakin tuhmuuksia päähänsä. [Tarkoitetaan niitä uskonnollisia riitoja, jotka ovat olleet syynä Damiensin ja Châtelin y.m. tekoihin.]

Oikeudenpalvelija selitti sitten lähemmin, mistä oli kysymys.

— Voi noita ilkimyksiä! huudahti Candide. Että sellaisia hirveyksiä voi tapahtua kansan keskuudessa, joka kuitenkin tanssii ja laulaa! Tahdon niin pian kuin suinkin päästä pois tästä maasta, jossa apinat yllyttävät tiikereitä veritöihin! Omassa maassani olen taaskin nähnyt karhuja, mutta ihmisiä en ole nähnyt missään muualla kuin Eldoradossa. Lähettäkää, Jumalan nimessä, hyvä herra oikeudenpalvelija, minut Veneziaan, jossa minun on oltava odottamassa neiti Kunigundaa.

— En voi lähettää teitä minnekään muualle kuin ala-Normandiaan, sanoi esivallan edustaja.

Ja hän antoi heti irroittaa heidän kahleensa ja lähetti pois väkensä ilmoittaen heille erehtyneensä. Sitten hän vei Candiden ja Martinin Dieppeen ja jätti heidät veljensä huostaan.

Sataman edustalla oli ankkurissa pieni hollantilainen laiva. Normandialainen, joka myöskin kolmen timantin avulla oli muutettu maailman avuliaisimmaksi ihmiseksi, vei Candiden seuralaisineen tähän laivaan, joka juuri oli lähdössä Portsmouthin kaupunkiin Englannissa.

Matka ei käynyt siis juuri Veneziaan kohden, mutta Candidesta tuntui niinkuin hän olisi päässyt pois itse helvetistä ja hän toivoi heti ensimmäisessä tilaisuudessa voivansa jälleen ohjata kulkunsa kohti Veneziaan.

Candide ja Martin saapuvat Englannin rannikolle ja mitä he siellä näkevät.

— Voi Pangloss, Pangloss! Voi Martin, Martin! Voi sinä minun rakas Kunigundani! Mitä onkaan tämä maailma! puhkesi Candide puhumaan hollantilaisella laivalla.

— Se on jotakin hyvin järjetöntä ja inhoittavaa, vastasi Martin.

— Tehän tunnette Englannin, ovatko ihmiset siellä yhtä hulluja kuin Ranskassakin?

— Heidän hulluutensa on taas toista lajia, vastasi Martin. Tehän tiedätte, että nämä kaksi kansakuntaa käyvät paraikaa keskenään sotaa muutamasta vaivaisesta tynnyrialasta lunta Canadian rajalla ja että ne tähän kunniakkaaseen sotaan kuluttavat enemmän rahaa kuin mitä koko Canada maksaa. Kummassako maassa taaskin on enemmän hulluinhuoneeseen pantavia ihmisiä, sitä en voi täsmälleen ratkaista niillä pienillä tietovaroilla, mitä minulla on käytettävissäni; sen vain tiedän, että ihmiset tässä maassa, johon nyt tulemme, ovat hyvin raskasmielisiä.

Heidän näin keskustellessaan laski laiva Portsmouthin satamaan. Rannalla oli suuri joukko ihmisiä, jotka kaikki silmiä räväyttämättä tuijottivat erääseen sotalaivaan, jonka kannella eräs lihavahko mies makasi polvillaan silmät sidottuna. [Englantilainen amiraali Byng. Hänet ammuttiin v. 1757 muka senvuoksi, että hän edellisenä vuonna sodassa ranskalaisia vastaan olisi osoittanut laimeutta ja puuttuvaa rohkeutta. Itse asiassa uhrasi hallitus hänet voidakseen itse säilyttää asemansa. Voltaire ei tuntenut häntä henkilökohtaisesti, mutta oli koettanut auttaa häntä.] Neljä sotilasta, jotka seisovivat hänen edessään, ampuivat kukin kolme laukausta hänen päähänsä mitä rauhallisimmalla ilmeellä maailmassa. Senjälkeen hajosi väkijoukko erinomaisen tyytyväisen näköisenä.

— Mitä tämä kaikki merkitsee? kysyi Candide, ja mikä saatanallinen voima täten riivaa ihmisiä kaikkialla?

Hän kysyi sitten, kuka tuo paksu mies oli, joka juuri oli tapettu niin suurilla juhlallisuuksilla.

— Hän on eräs amiraali, vastattiin hänelle.

— Ja minkätähden oli tuo amiraali tapettava?

— Sentähden, ettei hän itse ollut tapattanut tarpeeksi paljon ihmisiä. On huomattu, ettei hän eräässä meritaistelussa ollut tarpeeksi lähellä ranskalaista amiraalia.

— Mutta, sanoi Candide, olihan ranskalainen amiraali silloin myös yhtä kaukana englantilaisesta amiraalista kuin tämä hänestä.

— Epäilemättä, vastattiin hänelle, mutta tässä maassa on terveellistä tappaa silloin tällöin joku amiraali rohkaistakseen muita.

Candide oli niin järkytetty ja loukkaantunut kaikesta, mitä hän näki ja kuuli, ettei hän tahtonut edes nousta maihin, vaan mieluummin vielä kerran antautui vaaraan tulla petetyksi ja teki paikalla sopimuksen hollantilaisen laivakapteenin kanssa siitä, että tämä viipymättä veisi hänet Veneziaan.

Kahden päivän kuluttua oli kippiari valmis lähtemään. He sivuuttivat Ranskan rannikon, he purjehtivat myös Lissabonin ohitse, jolloin tämä näky saattoi Candiden värisemään. Gibraltarin salmen kautta he tulivat Välimerelle ja pääsivät vihdoin onnellisesti Veneziaan.

— Jumalalle kiitos, sanoi Candide syleillen Martinia, täällä saan siis vihdoinkin nähdä kauniin Kunigundan. Cacamboon luotan niinkuin itseeni. Kaikki on hyvin, kaikki käy hyvin, kaikki käy mahdollisimman hyvin.

NELJÄSKOLMATTI LUKU.

Hiukan Paquettesta ja veli Girofléesta.

Heti kun hän oli tullut Veneziaan, alkoi hän tiedustella Cacamboa kaikista kapakoista, kaikista kahviloista, kaikkien ilotyttöjen luota, mutta ei missään ollut jälkeäkään hänestä. Hän lähetti joka päivä

kyselyjä kaikille vastasaapuneille pursille ja laivoille; ei kukaan tiennyt hänestä mitään.

— Onpa tämä ihmeellistä, sanoi hän Martinille, minä olen tällä aikaa ehtinyt matkustaa Surinamista Bordeaux'bon, Bordeaux'sta Pariisiin, Parisista Dieppeen, Diepeestä Portsmouthiin, sivuuttaa Portugalin ja Espanjan, purjehtia halki koko Välimeren ja olla vielä useita kuukausia Veneziassa, eikä kaunis Kunigunda vielä ole saapunut. Hänen sijastaan olen löytänyt vain erään lutkan ja erään périgordilaisen apotin! Kunigunda on varmaankin kuollut, eikä minullakaan silloin ole muuta tehtävää kuin kuolla. Voi, olisi ollut paljon parempi jäädä Eldoradon paratiisiin kuin palata takaisin tähän kirottuun Europaan! Kuinka oikeassa te olettekaan, rakas Martin, kaikki on vain pelkkää pettävää kuvittelua ja kurjuutta.

Hän vajosi nyt synkkään raskasmielisyyteen eikä kertaakaan käynyt oopperassa *alla moda* eikä missään muussakaan karnevaalihuivissa. Eikä ainoakaan nainen herättänyt hänessä pienintäkään mielenkiintoa.

Martin sanoi hänelle:

— Olettepa te hyvin yksinkertainen todellakin, jos kuvittelette, että joku mestitsirenki, jolla on viisi tai kuusi miljoonaa taskuissaan, menisi hakemaan teidän rakastajatartanne toisesta päästä maailmaa ja toisi hänet teille tänne Veneziaan. Jos hän löytää hänet, ottaa hän hänet tietysti itselleen; jos hän taaskaan ei löydä häntä, ottaa hän jonkun toisen. Neuvon teitä sentähden kokonaan heittämään pois mielestänne palvelijanne Cacambon ja rakastajattarenne Kunigundan.

Martinin puhe ei ollut erittäin lohdullista. Candiden synkkämielisyys vain yltyi ja Martin ei lakannut todistamasta, kuinka vähän hyveellisyyttä ja onnea yleensä maailmassa oli, lukuunottamatta kenties Eldoradoa, johon taaskaan ei kenkään päässyt.

Eräänä päivänä kun he juuri väittelivät tästä tärkeästä aiheesta ja Candide tapansa mukaan odotteli Kunigundaa, näkivät he San-Marcon torilla nuoren teatinimunkin, joka kuletti erästä tyttöä kainalossaan. Teatinimunkki oli terveen näköinen, pyöreä ja pulska, hänen silmänsä loistivat iloisesti, hänen ilmeensä oli varma ja itsetietoinen ja ryhtinsä ylpeä. Tyttö oli myös sangen sievä ja lauleskeli mennessään, hän loi munkkiinsa rakastavia silmäyksiä ja nipisti häntä silloin tällöin poskesta.

— Täytynee teidän kuitenkin myöntää, sanoi Candide Martinille, että nuo ihmiset ainakin ovat onnellisia. Tähän asti en ole koko asutun maan pinnalla, paitsi Eldoradossa, tavannut muuta kuin onnettomia, mutta tuosta työstä ja teatinimunkista lyön vaikka vetoa, että he ovat hyvin onnellisia olentoja.

— Ja minä työn vetoa siitä, että he eivät ole onnellisia, sanoi Martin.

— Voimmehan pyytää heidät päivälliselle, sanoi Candide, silloin saatte itse nähdä, että en erehdy.

Ja samassa hän olikin jo heidän edessään, tervehti heitä kohteliaasti ja pyysi heitä luokseen hotelliin syömään kanssaan makarooneja, Lombardian peltopyitä ja kaviaria ja juomaan Monte-pulcianoa, Lacryma-christia, sekä Kypron ja Samoksen viiniä.

Neiti punastui, teatini otti mielihyvällä vastaan tarjouksen. Tyttö seurasi häntä koko ajan katsellen Candidiin hämmästynein ja ihmettelevin silmin, jotka vähitellen himmentyivät kyyneleistä.

Heti kun hän oli tullut Candiden huoneeseen, sanoi hän:

— Onko mahdollista, ettei herra Candide enää tunne Paquettea?

Nämä sanat kuullessaan Candide, joka tähän asti ei ollut kiinnittänyt häneen juuri minkäänlaista huomiota, sentähden että hänen ajatuksensa yksinomaan askartelivat neiti Kunigundassa, kääntyi hänen puoleensa ja sanoi:

— Voi, lapsi parka, tekö siis saatoitte tohtori Panglossin siihen koreaan tilaan, jossa viimeksi näin hänet?

— Voi, hyvä herra, minähän sen tein, sanoi Paquette, näen kyllä, että tiedätte kaikki. Minäkin olen kuullut niistä hirvittävästä onnettomuuksista, jotka ovat kohdanneet koko rouva paroonittaren huonekuntaa ja kaunista Kunigundaa; mutta taivas tietää, että omakaan kohtaloni ei ole ollut vähemmän surullinen. Olin viattomuus itse silloin, kun ensi kerran minut näitte. Eräs fransiskaanimunkki, joka oli rippi-isäni, sai minut helposti vietellyksi. Sen seuraukset olivat kauhistavat. Minunkin oli pakko lähteä pois linnasta vähän senjälkeen, kun herra, parooni oli ajanut teidät sieltä ulos lähettämällä vielä jälkeenne nuo ankarat potkut takapuoleen. Jollei eräs kuuluisa lääkäri olisi

armahtanut minua, olisin varmasti kuollut. Kiitokseksi olin sitten jonkun aikaa tämän lääkärin rakastajatar. Hänen vaimonsa, joka oli hulluuteen saakka mustasukkainen, löi minua joka päivä armottomasti, hän oli oikea raivotar. Tämä lääkäri oli rumin ihminen taivaan kannen alla ja minä onnettomin kaikista luontokappaleista saadessani lakkaamatta selkään miehen vuoksi, jota en laisinkaan rakastanut. Mutta arvannette, hyvä herra, kuinka äkeälle naiselle on vaarallista olla lääkärin vaimona. Tämä, joka lopuksi ei enää voinut sietää vaimonsa loukkaavaa käytöstä, antoi hänelle eräänä päivänä pienen nuhan parantimeksi niin voimakasta lääkettä, että hän kahden tunnin kuluttua kuoli hirveisiin kouristuksiin. Rouvan sukulaiset nostivat miestä vastaan oikeusjutun; hän karkasi ja minut pantiin vankeuteen. Viattomuuteni ei olisi minua pelastanut, ellen olisi ollut jonkun verran sievän näköinen. Tuomari vapautti minut sillä ehdolla, että hän saisi täyttää lääkärin paikan. Pian kuitenkin eräs kilpailijatar työnsi minut syrjään ja minut ajettiin ovelle niine hyvineni, joten jälleen olin pakotettu jatkamaan tätä inhoittavaa ammattia, joka teistä sivullisista näyttää niin hauskalta, mutta joka meille itsellemme on ainaista alennusta ja kurjuutta. Tulin ammattiani harjoittamaan Veneziaan. Voi, hyvä herra, ette voi kuvitellakaan, millaista on, kun on pakotettu erotuksetta hyväilemään ketä hyvänsä, vanhoja kauppiaita, asianajajia, munkkeja, gondoolimiehiä ja apotteja, kun joka hetki saa olla alttiina kaikenlaisille häväistyksille ja solvauksille, kun on usein niin köyhä, että saa lainata alushameen, joka on vain sitä varten olemassa, että joku vastenmielinen miesryökäle saisi sitä kohottaa, kun toinen jo varastaa sen, mitä toiselta on ansainnut, kun poliisiviranomaiset nylkevät ja kiskovat ja edessä ei ole muuta tulevaisuutta kuin kaamea, hyljätty vanhuus ja kuolema sairaalassa tai rikkaläjällä. Jos teillä olisi käsitystäkään tästä kaikesta, myöntäisitte, että olen onnettomin olento koko maailmassa.

Näillä sanoilla avasi Paquette sydäntään hyvälle Candidelle tämän huoneessa Martinin läsnäollessa, joka sanoi Candidelle:

— Näette nyt, että olen jo voittanut puolet vedosta.

Veli Giroflée oli jäänyt ruokasaliin ja odotellut siellä päivällistä pullon vierellä.

— Mutta, sanoi Candide Paquettelle, te olitte sentään niin iloisen ja tyytyväisen näköinen silloin kun tapasin teidät. Te laulelitte ja hyväilitte teatinimunkkia aivan luonnollisella mieltymyksellä. Te näytitte vähintään yhtä onnelliselta kuin mitä te väitätte olevanne onneton.

— Ah, herra, vastasi Paquette, sekin on juuri yksi tämän ammatin kirouksia. Eilen eräs upseeri varasti kaikki rahani ja lisäksi vielä sain häneltä selkääni ja tänään minun täytyy näyttää iloiselta miellyttääkseni erästä munkkia.

Candide ei tahtonut enää kuulla enempää. Hän tunnusti Martinin olevan oikeassa.

Kaikki neljä istuutuivat sitten pöytään. — Ateria kului hyvin hupaisesti ja lopuksi kävi keskustelu jo melko tuttavalliseksi.

— Isäni, sanoi Candide munkille, te näytätte minusta kadehdittavan onnelliselta mieheltä; terveyden ruusut kukoistavat kasvoillanne, koko ulkomuotonne todistaa hyvinvointia, teillä on sangen kaunis tyttö hupinanne ja te näytätte olevan hyvin tyytyväinen asemaanne ja säätyynne.

— Hitto vieköön, sanoi veli Giroflée, jos minusta riippuisi, niin makaisivat kaikki teatinimunkit meren pohjassa. Satoja kertoja olen ollut vähällä sytyttää luostarin tuleen ja mennä Turkin uskoon. Vanhempani pakottivat minut, kun olin viidentoistavuotias, ryömimään tähän inhoittavaan kaapuun, jotta kirottu vanhempi veljeni, johon Jumalan tuli iskeköön, saisi enemmän omaisuutta. Kateus, epäsope ja helvetillinen meno vallitsee luostarin muurien sisällä. Tosin olen muutamalla huonolla saarnalla ansainnut vähän rahaa, josta priorin aina varastaa puolet. Loput käytän tyttöihin. Mutta aina kun iltasin palaan luostariin, tekee mieleni lyödä pääni murskaksi makuukammion seinään. Ja kaikki muut munkit ovat samassa kadotuksessa.

Martin kääntyi Candiden puoleen tyyneästi niinkuin tavallisesti:

— No, sanoi hän, enkö nyt ole voittanut koko vetoa?

Candide antoi veli Girofléelle tuhatta piasteria ja Paquettelle kaksi tuhatta.

— Nyt he ainakin tulevat onnellisiksi, sanoi hän, siitä annan vaikka pääni pantiksi.

— Sitä en usko, sanoi Martin, te teette heidät näillä piastereilla ehkä vieläkin onnettomammiksi.

— Käyköön sen asian kuinka hyvänsä, sanoi Candide, mutta yksi seikka minua ainakin lohduttaa: olen nimittäin tullut huomaamaan, että usein kohtaa ihmisiä, joita ei enää koskaan luullut näkevänsä. Ja koska löysin jälleen punaisen lampaanikin ja Paquetten, on hyvin mahdollista, että myöskin vielä löydän Kunigundan.

— Minäkin toivon hartaasti, sanoi Martin, että vielä kerran tulisitte onnelliseksi hänen kanssaan, mutta epäilen sitä kuitenkin vahvasti.

— Olette hyvin kova, sanoi Candide.

— Olen nähnyt elämää, vastasi Martin.

— Mutta katsokaahan noita gondoolinkuljettajia, hekin vain laulavat lakkaamatta.

— Ette ole nähnyt, millaisia he ovat kotonaan, kun heillä on vaimot ja kakarat ympärillään. Doogilla on surunsa, gondolierillä samoin. Totta kyllä on, että gondolierin kohtalo itse asiassa on doogin kohtaloa parempi, mutta luulen kuitenkin, että ero heidän välillään on niin mitätön, että sitä ei kannata ottaa huomioon.

— Olen kuullut puhuttavan, sanoi Candide, eräästä senaattori Pococurantesta, joka asuu tuossa kauniissa palatsissa Brentan varrella ja joka on hyvän vieraanvarainen muukalaisia kohtaan. Väitetään, että hänellä ei koskaan ole ollut minkäänlaisia huolia.

— Tahtoisinpa tosiaan nähdä niin harvinaiseen lajiin kuuluvan olennon, sanoi Martin.

Candide lähetti heti kysymään signor Pococurantelta, ottaisiko tämä vastaan heidät seuraavana päivänä.

VIIDESKOLMATTI LUKU.

Vierailu ylhäisen venezialaisen aatelismiehen signor Pococuranten luona.

Candide ja Martin lähtivät gondoolilla kulkemaan pitkin Brentaa ja saapuivat siten jalon Pococuranten palatsin edustalle. Palatsia ympäröivät puutarhat olivat luonnollisesti kauniilla marmoripatsailla koristetut ja palatsi itse rakennustaiteellinen mestariteos.

Talon herra, joka oli noin kuudenkymmenenvuotias ja kovin rikas mies, otti nuo molemmat uteliaat vieraat vastaan erittäin kohteliaasti, mutta samalla sangen kylmästi, joka seikka jonkin verran hämmensi Candidea, mutta sensijaan miellytti Martinia.

Ensinnäkin tarjottiin suklaatia. Tämä toimitus oli uskottu kahden sievän, siististi puettun nuoren tytön toimeksi, jotka pitivät huolta siitä, että suklaati kunnollisesti vaahtosi kupeissa.

Candide ei voinut olla ylistelemättä heidän kauneuttaan, sirouttaan ja kätevyyttään.

— Hyviä tyttöjä, se on totta, sanoi senaattori Pococurante; minä otankin heidät siksi joskus sänkyyni, sillä olen hyvin kyllästynyt kaupungin hienoston naiseen ja heidän keimailuunsa, mustasukkaisuuteensa, riitaisuuksiinsa, pahantuulisuuteensa, pikkumaisuuksiinsa, ylpeyteensä, typeryyksiinsä ja sonetteihin, joita heille lakkaamatta täytyy joko itse kirjoittaa tai tilata muilta. Mutta nämäkin molemmat tytöt alkavat jo minua ikävystyttää.

Aamiaisen jälkeen he tekivät pitkän kierroksen suuressa taulugalleriassa, ja Candide ihasteli suuresti taulujen erinomaista kauneutta. Hän kysyi, kenen mestarin tekoa kokoelman molemmat suurimmat taulut olivat.

— Ne ovat Rafaelilta, sanoi senaattori. Minä ostin ne pelkästä turhamaisuudesta muutama vuosi takaperin ja maksoin niistä aivan satumaisen hinnan. Niitä pidetään Italian kauneimpina, mutta minua ne eivät miellytä laisinkaan: väri on liian ruskea, kuviot eivät ole tarpeeksi pyöristettyjä eivätkä astu tarpeeksi esille, laskosverhot eivät muistuta ollenkaan kangasta, lyhyesti sanoen, sanottakoon sitten mitä tahansa, ei minun mielestäni näissä maalauksissa ole luontoa rehellisesti jäljiteltyä ja minä en pidä taulusta, ellei se vaikuta minuun samalla lailla kuin elävä luonto. Ja sellaisia tauluja ei ole. Minulla on hyvin paljon tauluja, mutta en enää viitsi niitä katsella.

Päivällistä odotellessa antoi Pococurante esittää vierailleen pienen konsertin ajan kuluksi.

Candiden mielestä oli musiikki vallan taivaallista.

— Tuollainen meteli, sanoi Pococurante, voi huvittaa puolisen tuntia, mutta jos sitä kestää kauemmin, väsyttää se kaikkia ihmisiä, vaikkakaan ei kukaan uskalla sitä tunnustaa. Musiikki on meidän päivinämme muuttunut vain vaikeaksi temppuilemiseksi ja teknilliseksi taituruudeksi, ja se, mikä ei ole mitään muuta kuin vaikeaa, ei huvita ajan pitkään. Ooppera miellyttäisi minua kenties sittenkin enemmän, ellei siitäkin olisi viime aikoina tehty jonkinlainen epäsikiö, joka suorastaan kääntää mieltä. Kuka nyt viitsisi mennä katsomaan huonoja musiikkidraamoja, joissa kohtauksilla ei ole muuta tarkoitusta kuin tuoda älyttömästi esille pari kolme laulunpätkää, joissa näyttelijä saa koetella kurkkuaan. Tai kuka nyt tahtoisi tai voisi haltioitua, kun hänen edessään lavalla seisoo joku kuohilas, joka avuttoman näköisenä vaappuu edestakaisin livertäen Caesarin ja Caton rooleja. Itse puolestani olen jo aikoja sitten luopunut näistä köyhistä huvituksista, jotka nykyään ovat muka Italian kunnia ja joihin ruhtinaat tuhlaavat niin paljon rahaa.

Candide yritti heikosti väittää vastaan. Martin oli täydelleen samaa mieltä kuin senaattori.

Käytiin pöytään. Ja suuremmoisen päivällisen jälkeen mentiin kirjastoon.

Candiden silmään osui erinomaisen komeasti sidottu Homeros ja hän antoi sen johdosta hänen ylhäisyydelleen tunnustuksen hänen hyvästä taideaististaan.

— Tämä sama kirja, sanoi hän, oli myös suuren Panglossin, Saksan parhaimman filosofin lempiteos.

— Ei minun, sanoi Pococurante kylmästi. Minullekin uskoteltiin ennen aikaan, että muka nautin sitä lukiessani, mutta itse asiassa nuo lakkaamatta toistuvat taistelut, jotka kaikki ovat toistensa kaltaisia, nuo jumalat, jotka alati hääriävät tekemättä koskaan mitään ratkaisevaa, tuo kaunis Helena, joka on sodan aiheuttaja, mutta joka tuskin ollenkaan esiintyy koko runoelmassa, tuo Troja, jota piiritetään ja piiritetään eikä koskaan valloiteta, kaikki tuo oli minusta kuolettavan ikävää. Olen välistä kysynyt oppineilta, onko Homeros kenties muidenkin mielestä yhtä ikävää kuin minusta, ja kaikki rehelliset ihmiset ovat tunnustaneet, että kirja on pudonnut heidän kädestään lattialle, kun he ovat yrittäneet sitä lukea. Mutta siitä huolimatta ei se saa puuttua kenenkään kirjastosta; sillä on muinaismuiston arvo, niinkuin ruostuneilla mitaleillakin senkin jälkeen kun ne eivät enää käy kaupassa.

— Mutta Vergiliuksesta on Teidän Ylhäisyydellänne varmaankin toisenlaiset ajatukset?

— Myönnän kyllä, sanoi Pococurante, että toinen, neljäs ja kuudes kirja hänen *Aeneidistään* ovat erinomaisia, mutta mitä tulee sellaisiin henkilöihin kuin hänen hurskas Aeneaksensa, tai uljas Kleontes, ja hänen ystävänsä Achates ja pieni Ascanius ja tyhmä Patinus-kuningas ja porvarillinen Amata ja mauton Pavinia, niin luulen, ettei koko maailman kirjallisuudessa ole mitään niin kylmää ja luonnonvastaista. Mieluummin sentään otan käteeni vaikka Tasson ja Arioston, vaikkakin silloin on vaarassa nukahtaa seisoalleen.

— Uskaltaisinko vielä kysyä teiltä, signor, sanoi Candide, ettekö sentään suurella nautinnolla lue Horatiusta?

— Horatiuksesta löytää kyllä eräitä elämänohjeita, joita maailman mies voi käyttää hyväkseen ja jotka puserrettuina tarmokkaaseen runopukuun painuvat helpommin muistiin. Mutta mitä minua liikuttaa hänen Brindisin-matkansa, tai hänen kuvauksensa huonosta päivällisestä tai joku moukkamainen riita kahden epäilyttävän henkilön välillä, joista toisen, Rupilius-nimisen, sanat *haisivat kuin märkä-paiseet* ja toisen *maistuivat etikalta*. Mitä suurinta vastenmielisyyttä ovat minussa herättäneet myös ne runot, joissa hän ivaa vanhoja akkoja ja noitia enkä minä voi ymmärtää, miten se voidaan lukea hänelle ansioksi, että hän sanoo ystävänsä Maecenakselle, että jos tämä asettaa hänet lyyrillisten runoilijoiden joukkoon, "on hän kohottava ylevän otsansa tähtiin." Tyhmyrit ihailevat kaikkea, mitä vain joku kuuluisa kirjailija on kirjoittanut. Minä luen ainoastaan omiksi tarpeikseni ja pidän ainoastaan sellaisesta, mikä minulle soveltuu.

Candide, joka oli kasvatettu siihen, ettei mitään saanut itsenäisesti arvostella, oli kovin ihmeissään kuulemansa johdosta. Martin sitävastoin piti Pococuranten katsantotapaa hyvin järkevänä.

— Ah, tuollahan on myös Cicero, huudahti Candide. Siihen suureen mieheen ette suinkaan koskaan kyllästy?

— Minä en lue häntä koskaan, vastasi venezialainen. Mitä se minuun kuuluu, onko hän puolustanut Rabiriusta tai Cluentiusta! Minä saan aivan tarpeekseni niistä oikeusjutuista, joissa itse tuomitsen. Hänen filosofiset teoksensa olisivat minulle oikeastaan soveltuneet paremmin, mutta kun huomasin, että hän epäili kaikkea, tulin siihen johtopäätökseen, että tiesin itsekin kaikista asioista yhtä paljon kuin hän, ja että tietämättömänä osasin varsin hyvin olla ilman kenenkään avustusta.

— Mutta tuossahan on erään tiedeakatemian koottuja teoksia kokonaista kahdeksankymmentä nidettä, huudahti Martin, niiden joukossa voi olla jotakin hyvääkin!

— Voisi olla hyvää, sanoi Pococurante, jos vain yksi ainoakaan kaiken tämän roskan kirjoittajista olisi keksinyt edes niin paljon kuin nuppineulan valmistuksen. Mutta kaikissa näissä kirjoissa on vain pelkkiä järjestelmiä eikä ainoatakaan hyödyllistä asiaa.

— Mutta onpa tuolla paljon näytelmäkappaleita, sanoi Candide, italian-, espanjan- ja ranskankielisiä.

— On, sanoi senaattori, niitä on siinä kaikkiaan kolme tuhatta eikä niiden joukossa ole edes kolmea tusinaa kunnollista. Ja mitä taas noihin saarnakokoelmiin tulee, jotka kaikki yhteensä eivät ole edes yhden ainoan Senecan sivun arvoisia, ja kaikkiin noihin paksuihin teologisiin kirjapakkoihin, niin on itsestään selvää, että en koskaan niitä avaa, en minä eikä kukaan muukaan.

Martin huomasi nyt muutamia hyllyjä, jotka olivat täynnä englantilaisia kirjoja.

— Luulenpa, sanoi hän, että jollekin tasavaltalaiselle nämä vapaasti kirjoitetut teokset tuottaisivat paljon iloa.

— Miksei, vastasi Pococurante, on kaunista kirjoittaa, mitä ajattelee; se on ihmisen erikoisoikeus. Täällä Italiassa kirjoitetaan ainoastaan sellaista, mitä ei ajatella, sillä ne, jotka nykyään asuvat Caesarien ja Antoniusten isänmaassa, eivät uskalla ajatella ainoatakaan ajatusta kysymättä ensin lupaa dominikaanimunkilta. Ja se vapaus, joka innostaa englantilaisia kirjailijoita, olisi kyllä hyvä, ellei intohimo ja puolueellisuus pilaisi kaikkea, mikä tässä kallisarvoisessa vapaudessa on todellakin hyvää.

Candide huomasi Miltonin ja kysyi venezialaiselta, eikö hän tätäkään kirjailijaa pitänyt suurena miehenä.

— Ketä? sanoi Pococurante, tuota barbaariako, joka on varustanut ensimmäisen kirjan *Genesisistä* kymmenen kirjaa pitkällä, raskassäkeisillä selityksillä, tuota kaikessa kreikkalaisten jäljittelijäkö, joka on väärentänyt luomistarinan ja joka, sensijaan että Mooses antaa iankaikkisen Olennon luoda maailman sanansa voimalla, panee Messiaksen ottamaan taivaan kaapista suuren kompassin hahmostellakseen työtään! Minäkö panisin mitään arvoa kynänkäyttäjälle, joka on turmellut Tasson helvetin ja saatanan ja joka antaa Luciferin esiintyä milloin sammakon, milloin kääpiön muodossa, ja panee hänet väittelemään teologisista opinkysymyksistä ja esittämään sadat kerrat saman puheen, joka aivan vakavasti jäljittelee Arioston leikillistä tapaa käsitellä tuliaseita ja antaa pirujen ampua kanuunalla taivaassa! En minä eikä kukaan muukaan italialainen ole voinut keksiä mitään huvittavaa noissa surullisen keinotekoisissa kuvitelmissa. Synnin ja Kuoleman avioliitto ja ne kyykäärmeet, jotka synty senjälkeen synnyttää, saavat jokaisen vähänkin hienostuneen ihmisen suorastaan voimaan pahoin ja hänen pitkä kuvauksensa sairashuoneesta voi korkeintaan viehättää jotakin haudankaivajaa. Tämä hämärä, haavemainen ja mauton runoelma joutui yleisen halveksinnan alaiseksi jo syntyessään ja minä suhtaudun siihen aivan samalla lailla kuin Miltonin omat kansalaiset ja aikalaiset. Sitäpaitsi ilmituon ainoastaan oman mielipiteeni enkä välitä rahtuakaan siitä mitä muut asioista ajattelevat.

Candide oli tullut murheelliseksi senaattorin sanoista, sillä hän kunnioitti Homerosta ja suosi jonkun verran myös Miltonia.

— Valitettavasti, kuiskasi hän Martinille, pelkään pahasti, että tuo mies kohtelee myös aivan yliolkaisesti meidän saksalaisia runoilijoitamme.

— Jos niin olisikin laita, niin entä sitten, sanoi Martin.

— Oh, mikä etevä mies, mumisi Candide vielä hampaittensa välistä. Mikä valtava nero, tämä Pococurante! Mikään ei häntä miellytä.

Tämän kirjallisen yleiskatsauksen jälkeen he menivät alas puutarhaan.

Candide ylisti sen ihanuutta.

— En tiedä mitään niin mautonta kuin tämä, sanoi omistaja. Pelkkää rihkamaa täynnä! Mutta huomisesta alkaen rupean puuhaamaan uutta, jaloviivaisempaa istutusmaata.

Kun nuo molemmat uteliaat olivat sanoneet hyvästit Hänen Ylhäisyydelleen, sanoi Candide Martinille:

— No nyt ainakin on teidän myönnettävä, että tuo mies on onnellisin kaikista kuolevaisista, sillä hän on kaiken yläpuolella.

— Ettekö te siis nähnyt, että hän oli vain kaikkeen kyllästynyt! Ja jo Platon sanoi aikoinaan, että parhaat vatsat eivät suinkaan olleet ne, jotka eivät ottaneet vastaan mitään ravintoa.

— Mutta, sanoi Candide, eikö kuitenkin ole hauskaa osata arvostella kaikkea ja havaita vikoja

sielläkin, missä muut ihmiset luulevat näkevänsä pelkkää kauneutta?

— Tarkoitatte siis, että ihmiselle tuottaa iloa olla tuntematta mistään iloa!

— Kaikesta päättäen ei maailmassa siis ole ketään muuta onnellista kuin minä sinä päivänä, jolloin jälleen näen neiti Kunigundan.

— Se on hyvin toivottavaa, sanoi Martin.

Mutta päivät ja viikot vierivät edelleen eikä vain Cacambo tullut.

Ja Candide oli niin murheensa vallassa, ettei hän edes huomannut sitä, että Paquette ja veli Giroflée eivät olleet käyneet edes kiittämässä häntä.

KUODESKOLMATTI LUKU.

Kuinka Candide ja Martin illastivat kuuden muukalaisen seurassa ja keitä nämä olivat.

Eräänä iltana kun Candide Martinin kanssa oli menossa ravintolaan, muiden vieraiden joukkoon ateriomaan, juoksi eräs pikimusta mies hänen jälkeensä, tarttui häntä käsivarteen ja sanoi:

— Valmistukaa paikalla lähtemään; olkaa valmis joka hetki!

Hän kääntyi ja näki Cacambon. Ainoastaan Kunigundan näkeminen olisi voinut tuottaa hänelle iloisemman hämmästyksen. Hän oli aivan tulla hulluksi ilosta, syleili rakasta ystävänsä ja kysyi:

— Ja Kunigunda on siis myöskin täällä, eikö totta? Missä hän on? Vie minut heti hänen luokseen, jotta saamme yhdessä ilosta kuolla.

— Kunigunda ei ole täällä, sanoi Cacambo, hän on Konstantinopolissa.

— Oi, taivas! Konstantinopolissa! Mutta olkoon hän vaikka Kiinassa, lennän kuin lintu hänen luokseen. Lähtekäämme heti!

— Lähdemme vasta illallisen jälkeen, vastasi Cacambo. En voi nyt sanoa teille sen enempää, olen orja ja herrani odottaa minua. Minun täytyy palvella häntä pöydässä. Älkää olko siitä tietävinänne mitään. Syökää ja olkaa valmis ja varuillanne.

Candiden sydän löi riemusta ja tuskasta. Hän oli ihastuksissaan siitä, että jälleen oli nähnyt uskollisen asioitsijansa, mutta hämmästynyt siitä, että tämä oli orjana. Kunigundan jälleennäkemisen ajatus täytti kokonaan hänen mielensä, hänen sydämensä sykki levottomasti ja kaikki meni hänen päässään sekaisin. Tässä mielentilassa hän istuutui pöytään Martinin kanssa, joka aivan kylmäverisesti seurasi näitä seikkailuja. Pöydässä istui jo ennestään kuusi muukalaista, jotka olivat tulleet Veneziaan karnevaalia viettämään.

Cacambo, joka hoiti juomanlaskijan virkaa eräälle muukalaisista, kuiskasi tämän korvaan aterian päätyttyä:

— Sire, Teidän Majesteettinne voi lähteä, milloin vain haluaa, laiva on lähtövalmis.

Nämä sanat sanottuaan hän poistui.

Muut vieraat katselivat toisiinsa hämmästyneinä, mutta eivät sanoneet sanaakaan.

Heti senjälkeen lähestyi eräs toinen palvelija herraansa ja sanoi:

— Sire, Teidän Majesteettinne vaunut odottavat Paduassa ja parkki on kunnossa.

Isäntä viittasi kädellään ja palvelija poistui.

Kaikki pöytävieraat katsahivat vielä kerran toisiinsa ja näyttivät entistään hämmästyneemmiltä.

Kolmas käskyläinen lähestyi nyt kolmatta muukalaista ja sanoi:

— Sire, uskokaa minua, Teidän Majesteettilenne ei ole hyvä viipyä täällä kauemmin. Asetan kaikki

lähtökuntoon. —

Ja samassa hän hävisi.

Candide ja Martin olivat silloin varmat siitä, että tämä oli jonkinlaista karnevaalipilaa.

Neljäs palvelija sanoi neljännelle herralle:

— Teidän Majesteettinne voi lähteä milloin vain tahtoo.

Ja hän meni sen sanottuaan pois niinkuin muutkin.

Viides pikentti sanoi samat sanat viidennelle herralle. Mutta kuudes puhui aivan erilaisessa äänilajissa kuudennelle muukalaiselle, joka juuri sattui istumaan Candiden vieressä, hän sanoi nimittäin:

— Saakeli soikoon, sire, täällä ei enää tahdota antaa velaksi mitään Teidän Majesteetillenne eikä minullekaan, ja meidät voidaan vielä tänä yönä passittaa vankeuteen, niin että minun täytyy katsoa tässä eteeni, hyvästi!

Kun kaikki palvelijat olivat hävinneet, istuivat nuo kuusi muukalaista ja Martin ja Candide hyvän aikaa aivan äänettöminä.

Vihdoin Candide keskeytti hiljaisuuden.

— Hyvät herrat, sanoi hän, onpa tämä omituista pilaa! Minkätähden te kaikki olette kuninkaita? Mitä minuun ja Martiniin tulee, niin täytyy minun tunnustaa, ettemme me ole mitään kuninkaita ollenkaan.

Cacambon isäntä tarttui silloin juhlallisenvakavasti puheeseen ja sanoi italian kielellä:

— Minä en ole lainkaan mikään ilvehtijä, minun nimeni oli Achmed III. [Sulttaanina (1703-1730). Janitsaarit ollen tyytymättömiä hänen sotaiseen hallitukseensa pakottivat hänet luopumaan hallituksesta, ja hän kuoli vankeudessa 1736. Saman sulttaanin luona sai Kaarle XII turvapaikan.] Olen ollut suursulttaanina monta vuotta; syösin veljeni valtaistuimelta ja veljenpoikani syöksi minut. Kaikki visiirini teloitettiin ja itse saan riutua lopun elämäni vanhassa haaremissa. Kuitenkin sallii veljenpoikani, suursulttaani Mahmud minun joskus terveyteni vuoksi lähteä pienelle matkalle ja sentähden olen nyt tullut Veneziaan karnevaalia viettämään.

Achmedin vieressä istuva nuorukainen alkoi sitten puhua ja sanoi:

— Minun nimeni on Ivan ja minä olen ollut kaikkien venäläisten itsevaltias. [Ivan VII, erotettiin hallituksesta yhdenvuotiaana, murhattiin 1764, kolme vuotta *Candiden* ilmestymisen jälkeen.] Minut syöstiin valtaistuimelta jo silloin kun makasin kehdoissa. Isäni ja äitini suljettiin tyrmään ja itse olen saanut kasvaa vankilassa. Välistä saan vanginvartioitteni seurassa vähän matkustella ja sentähden olen nyt täällä Veneziaassa karnevaalia viettämässä.

Kolmas sanoi:

— Minä olen Kaarle Edvard, Englannin kuningas. [1688 karkoitettuna Kaarle II:n poika, joka ranskalaisten avustamana teki muutamia epäonnistuneita maallenusun yrityksiä Englantiin; kuoli Roomassa 1788.] Isältäni perin oikeudet kruunuun ja olen siksi käynyt sotaa niiden puolesta. Kahdeksalta sadalta liittolaiseltani on suorastaan revitty sydän ulos rinnasta ja pommitettu heitä sillä poskille. Minäkin olen istunut vankeudessa. Nyt olen menossa Roomaan tervehtimään kuninkaallista isääni, joka myös samoin kuin minä ja iso-isäni on valtaistuimeltaan syösty. Näin olen joutunut Venezian karnevaalijuhliin.

Neljäs ryhtyi nyt puheisiin ja sanoi:

— Minä olen Puolan kuningas. [August III, Saksin vaaliruhtinas, 1733 valittu Puolan kuninkaaksi, karkoitettu valtakunnastaan seitsemänvuotisen sodan aikana.] Huonon sotaonnen vuoksi olen kadottanut perintömaani ja samanlaiset vastoinkäymiset kohtasivat myös isääni. Alistun Sallimuksen tahdon alle samoin kuin sulttaani Achmed, keisari Ivan ja Kaarle-Edvard, joille kaikille Jumala suokoon pitkän iän! Ja minä olen tullut Veneziaan karnevaalia viettämään.

Viides sanoi:

— Minä olen myöskin Puolan kuningas [Stanislaus Leczinski, 1704 valittu Puolan kuninkaaksi, pakeni Poltavan taistelun jälkeen Ruotsiin. 1733 valitsi hänet eräs puolue uudestaan kuninkaaksi, mutta hän ei voinut pitää puoliaan August III:ta vastaan. Luopui kruunusta 1735, sai herttuakunnakseen Lothringin, jota hän hallitsi niin hyvin, että sai lisänimekseen "Hyväntekijä". Kirjoitti filosofisia teoksia ja hänen

hovinsa Lunevillessä oli kirjallisten henkilöiden kokouspaikka. Voltaire kirjoitti siellä *Zadigin*.] ja olen kadottanut valtakuntani kokonaista kaksi kertaa; Mutta sallimus on sensijaan lahjoittanut minulle toisen valtion, jossa olen tehnyt enemmän hyvää kuin mitä kaikki sannaattien kuninkaas yhteensä ovat tehneet Weichselin rannoilla. Minäkin alistun Kaitselmuksen tahdon alle ja olen tullut Veneziaan karnevaalia viettämään.

Nyt oli kuudennen hallitsijan vuoro puhua.

— Hyvät herrat, sanoi hän, minä en tosin ole niin korkea herra kuin te kaikki muut, mutta siitä huolimatta olen ollut kuningas yhtä hyvin kuin kukaan teistä. Minä olen Teodor, ja minut on kerran valittu Korsikan kuninkaaksi. [Parooni Teodor von Neuhof (1686-1756) auttoi korsikalaisia 1735 vapaustaistelussa Genuaa vastaan, mutta hänen täytyi paeta sieltä jo seuraavana vuonna. Nousi jälleen 1747 Korsikan rannalle, mutta ei saavuttanut menestystä. Hän lähti sitten Lontooseen, jossa hänet pantiin velkavankeuteen.] Minua on kerran nimitetty *teidän majesteetiksenne* ja nyt minua tuskin viitsitään puhutella *herraksi*. Olen lyöttänyt rahaa ja nyt minulla ei ole niin pennin pyöreää. Minulla on ollut kaksi valtiosuhteeriä käytettävänäni ja nyt on minulla tuskin edes palvelijaa. Olen istunut oikealla valtaistuimella ja kuitenkin olen pitkän aikaa saanut virua Lontoossa vankilan oljilla. Ja pelkään pahasti, että minua täälläkin odottaa sama kohtalo, vaikka olen samoin kuin kaikki muutkin Teidän Majesteettinne tullut Veneziaan karnevaalia viettämään.

Nuo viisi muuta kuningasta kuuntelivat tätä puhetta jalomielisellä myötätuntoisuudella. Jokainen heistä antoi kuningas Teodorille kaksikymmentä sekiiniä pukujen ja paitojen ostoon.

Candide lahjoitti hänelle kahden tuhannen sekiinin arvoisen timantin.

— Kuka hän on, sanoivat nuo viisi kuningasta, tuo yksinkertainen moukka, jolla on varaa antaa sata kertaa enemmän kuin kellään meistä ja joka lisäksi vielä tekee sen?

Kun he nousivat pöydästä, tuli heitä vastaan neljä vastasaapunutta pikkuruhtinasta, jotka myöskin olivat huonon sotaonnen vuoksi kadottaneet valtakuntansa ja jotka sentähden tulivat Veneziaan karnevaalia viettämään.

Mutta Candide ei kiinnittänyt enää minkäänlaista huomiota näihin uusiin tulokkaisiin. Hän ei ajatellut mitään muuta kuin että miten hän niin pian kuin suinkin pääsisi Konstantinopoliin rakasta Kunigundaansa tapaamaan.

SEITSEMÄSKOLMATTI LUKU.

Candiden matka Konstantinopoliin.

Uskollinen Cacambo oli jo turkkilaisen laivakapteenin kanssa sopinut siitä, että tämä ottaisi Candiden ja Martinin mukaansa Achmed-sulttaanin laivaan. He heittäytyivät siis polvilleen hänen Korkean Kurjuutensa jalkoihin ja lähtivät laivaan.

Matkalla sanoi Candide Martinille:

— Me olemme siis tänä iltana aterioineet kuuden viralta pannun kuninkaan seurassa ja yhdelle heistä oli minulla vielä kunnia antaa almu. Ehkäpä on maailmassa paljon muita yhtä onnettomia ja onnettomampiakin ruhtinaita. Ja minä olen kadottanut ainoastaan sata lammasta ja nyt saan rientää Kunigundan syliin! Rakas Martin-ystäväni, kyllä Pangloss sittenkin oli oikeassa: kaikki on maailmassa hyvin.

— Toivoisin, että niin olisi.

— Mutta, sanoi Candide, oli tuo sentään joka tapauksessa melkein uskomaton seikkailu, mikä meillä oli Veneziaassa. Onko koskaan vielä kuultu tai nähty, että kuusi viraltapantua kuningasta olisi syönyt yhteistä illallista samassa kapakassa.

— Ei tuo nyt ole sen kummempaa kuin moni muukaan niistä tapahtumista, mitä meille on sattunut, sanoi Martin. Viraltapannut kuninkaas ovat hyvin tavallisia ilmiöitä ja mitä taas tulee siihen kunniaan, että olemme saaneet syödä heidän seurassaan, niin on se niin mitätön, ettei siihen voi kiinnittää mitään

huomiota.

Heti kun Candide oli päässyt laivaan, lankei hän vanhan palvelijansa ja ystävänsä Cacambon kaulaan.

— No, sanoi hän, kerro nyt, mitä Kunigunda tekee. Onko hän edelleenkin sama ihanuuden ihmekukka kuin ennen? Rakastaako hän minua edelleenkin? Miten hän voi? Olet varmaankin ostanut hänelle palatsin Konstantinopolissa?

— Rakas isäntäni, vastasi Cacambo, Kunigunda pesee astioita Propontiksen rannalla eräälle prinssille, jolla ei ole niitä suinkaan liiaksi. Hän on orjattarena erään Ragotski-nimisen entisen hallitsijan talossa, jolle Suur-Turkki antaa kolme taaleria päivittäin hengen ylläpitimiksi. Mutta mikä on paljon surullisempaa, on se seikka, että hän on kadottanut kauneutensa ja tullut hirvittävän rumaksi.

— Oli hän sitten ruma tai kaunis, sanoi Candide, niin olen kumminkin kunniallinen mies ja minun velvollisuuteni on rakastaa häntä aina. Mutta miten on hän voinut joutua niin halpaan asemaan, vaikka hänellä oli rahaa noin viisi tai kuusi miljoonaa, jotka sinä veit hänelle?

— Oli kyllä rahaa, sanoi Cacambo, mutta sillä ei pitkälle potkittu. Ensin minun piti antaa kaksi miljoonaa senor don Fernando d'Ibaraa y Figueora y Mascarenes y Lampourdos y Souzalle, Buenos-Ayresen kuvernöörille, saadakseni tämän luovuttamaan pois nti Kunigundan. Ja eräs merirosvo kaappasi meiltä muutta mutkitta loput. Tämä merirosvo vei meidät sitten Cap Matapaniin, Miloon, Nikosiaan, Samokseen, Petraan, Dardanelleihin, Marmaramerelle ja Skutariin. Kunigunda ja muori ovat molemmat tuon ruhtinaan palveluksessa, josta juuri puhuin, ja minä olen viralta pannun suluttaanin orjana.

— Mikä kauhistava onnettomuuksien ketju! huudahti Candide. Mutta kaikesta huolimatta on minulla vielä muutamia timantteja jäljellä ja niillä voin helposti ostaa Kunigundan vapaaksi. Mutta onpa sentään suuri vahinko, että hän on tullut niin rumaksi.

Sitten hän kääntyen Martinin puoleen, kysyi:

— Kuka teidän mielestänne nyt on eniten surkuteltava, keisari Achmed, keisari Ivan, kuningas Kaarle Edvard vai minä?

— Sitä en voi sanoa, vastasi Martin, sitä varten pitäisi minun voida katsoa suoraan teidän sydämiinne.

— Ah, sanoi Candide, olisipa Pangloss vain täällä, niin hän kyllä tietäisi sen ja ilmoittaisi sen meille.

— En kyllä tiedä, sanoi Martin, millä vaa'alla teidän Panglossinne olisi mahtanut punnita ihmisten onnettomuuksia ja määrätä heidän kärsimyksensä asteita. Ainoa, minkä minä uskallan väittää, on se, että maan pinnalla on miljoonia sata kertaa surkuteltavampia ihmisiä kuin Kaarle Edvard, keisari Ivan ja sulttaani Achmed.

— Paljon mahdollista, sanoi Candide.

Pari päivää myöhemmin saavuttiin Mustan meren kanaaliin.

Ensi töikseen Candide osti vapaaksi Cacambon, joka tuli hänelle hyvin kalliiksi. Sitten hän hetkeäkään viivyttämättä astui seuralaisineen erääseen kaleerivenheeseen soudattaakseen itsensä Propontiksen rannalle ja päästäkseen tapaamaan rakasta Kunigundaansa, oli hän sitten kuinka ruma tahansa.

Soutajien joukossa oli kaksi vankia, jotka toimittivat tehtävänsä kovin huonosti ja joiden paljaita olkapäitä itämainen laivuri vähän päästä hutkasi palmikoidulla nahkaruoskallaan. Täten tuli Candide kohdistaneeksi heihin enemmän huomiota kuin muihin kaleerijoihin ja hän lähestyi heitä vastustamattoman säälin tunteen pakottamana. Heidän epäinhimillisiksi vääristyneissä piirteissään oli jotakin, joka hämärästi muistutti Panglossia ja neiti Kunigundan veljeä, tuota onnetonta jesuiittaa ja paroonia. Tämä yhdennäköisyys liikutti ja murhetutti syvästi Candiden mieltä ja hän katseli heitä vieläkin tarkkaavaisemmin.

— Omituista, sanoi hän Cacambolle, jollen omin silmin olisi nähnyt mestari Panglossin riippuvan hirressä ja jollen onnettomuudekseni olisi omin käsin sattunut tappamaan paroonia, niin luulisinpä melkein, että he tuossa soutavat tätä kaleeria.

Kuullessaan Candiden mainitsevan paroonin ja Panglossin nimeä, huudahtivat nuo molemmat pakkovangit suurella äänellä, antoivat airojensa pysähtyä ja jäivät liikkumattomina penkille tuijottamaan. Laivuri hyökkäsi heti heidän kimppuunsa ja ruoska alkoi taas läiskyä heidän yllään.

— Lopettakaa, lopettakaa, herra, huusi Candide, minä annan teille niin paljon rahaa kuin vain ikinä tahdotte!

— Mitä? Onko se todellakin Candide, sanoi toinen vangeista.

— Mitä? Onko se todellakin Candide, toisti myös toinen.

— Onko tämä unta, sanoi Candide, vai olenko todellakin valveilla? Olenko todellakin kaleerilaivassa? Onko tuo sama herra parooni, jonka minä tapoin? Ja tuo toinen sama mestari Pangloss, jonka näin riippuvan hirressä?

— Samat miehet olemme, vastasivat he.

— Mitä kuulenkaan! Tuoko siis on se suuri filosofi! sanoi Martin.

— Kuulkaa, herra laivuri, sanoi Candide, kuinka suuren lunastussumman tahdotte hra von Thunder-ten-Tronckhista, joka on yksi keisarikunnan ensimmäisiä paroneja, ja hra Panglossista, joka on Saksanmaan syvin metafysikko?

— Kristitty koira, vastasi laivuri, koska nämä kaksi kristittyä koira, jotka tuossa soutavat kaleeria, ovat kerran paroneita ja metafysikoita, jotka ammatit epäilemättä ovat hyvin arvossa pidettyjä heidän omassa maassaan, niin saat antaa heistä viisikymmentä tuhatta sekiiniä.

— Saatte ne, herra, ja viekää minut salamannopeasti takaisin Konstantinopoliin! Tai ei, viekää minut neiti Kunigundan luo.

Mutta itämainen laivuri oli jo Candiden ensimmäistä käskyä totellen kääntänyt veneensä kokan kohti kaupunkia ja soutualus halkoi vettä nopeammin kuin lintu lentää.

Candide syleili kerta toisensa jälkeen paroonia ja Panglossia.

— Ja kuinka en siis olekaan tappanut teitä, rakas paroonini? Ja kuinka olette vielä hengissä, rakas Panglossini, vaikka olette hirtetty? Ja minkätähden olette molemmat Turkissa kaleerisoutajina?

— Onko totta, että rakas sisareni on myöskin tässä maassa? kysyi parooni.

— On, vastasi Cacambo.

— Ja te olette siis todellakin minun rakas oppilaani Candide? huudahteli Pangloss.

Candide esitti heille Martinin ja Cacambon, ja kaikki syleilivät toisiaan ja kaikki puhuivat yht'aikaa. Kaleeri kiiti eteenpäin kuin tuulispää ja tuossa tuokiossa he olivatkin jo satamassa.

Lähetettiin sana eräälle juutalaiselle, että tämä heti paikalla saapuisi kauppoja hieromaan. Hän tuli ja Candide möi hänelle viidestä kymmenestä sekiinistä erään timantin, jonka arvo oli sata tuhatta sekiiniä, mutta juutalainen vannoi Abrahamin nimessä, ettei hän mitenkään voinut antaa enempää. Candide lunasti sitten viivyttelämättä paroonin ja Panglossin vapaiksi. Viimeksimainittu heittäytyi vapauttajansa jalkoihin huuhdellen niitä kyynelillään; toinen kiitti häntä pienellä päännökökkyksellä luvaten maksaa hänelle tuon summan takaisin ensi tilassa.

— Mutta onko todellakin mahdollista, että sisareni on täällä Turkissa? kysyi hän.

— Ei mikään ole sen mahdollisempaa, vastasi Cacambo, koska hän kerran pesee transsylvanialaisen ruhtinaan lautasia.

Lähetettiin vielä hakemaan kaksi juutalaista ja Candide möi vielä kaksi timanttia ja kaikki astuivat jälleen eräaseen toiseen kaleeriin ja lähtivät Kunigundaa vapauttamaan.

KAHDEKSASKOLMATTI LUKU.

Mitä Candidelle, Kunigundalle, Panglossille, Martinille ynnä muille tapahtui.

— Siis vielä kerran, suokaa minulle anteeksi, kunnianarvoisa isäni, sanoi Candide paroonille, että

silloin viimeksi työnsin sapelin vatsaan.

— Älkäämme puhuko siitä enää, sanoi parooni; myönnän, että minäkin olin vähän liiaksi kuumaverinen. Mutta koska te tahdotte tietää, mitä kohtalon oikkua saan kiittää siitä, että nyt olen kaleerivankina, niin kuulkaa: senjälkeen kun kollegion apteekkari-veli oli lääkinnyt haavani, hyökkäsi kimppuuni joukko espanjalaisia, jotka ottivat minut mukaansa ja heittivät minut Buenos-Ayresen vankilaan juuri samoihin aikoihin kun sisareni lähti sieltä pois. Pyysin päästä takaisin Roomaan isä ylikenraalin luo, ja minut nimitettiin Konstantinopolissa olevan Ranskan lähettilään hovisaarnaajaksi. Tuskin olin vielä ollut viikkoakaan tuossa virassa, kun eräänä iltana tapasin muutaman erittäin kaunistekoisen nuoren ikoglanin. Oli hyvin kuuma, tuo nuori mies tahtoi kylpeä; käytin tilaisuutta hyväkseni ja menin myöskin kylpemään. En nimittäin tiennyt, että kristitty, jos hänet vain tavattiin alastomana nuoren mahomettilaisen parissa, oli tehnyt itsensä syytäksi kuolemanrikokseen. Eräs kadi määräsi minulle sata kepinlyöntiä jalkapohjiin sekä tuomitsi minut kaleerivangiksi. En luule, että vielä milloinkaan maailmassa on tehty verisempää vääryyttä. Mutta tahtoisinpa kovin kernaasti tietää, minkätähden sisareni on erään turkkilaisten turviin paenneen transsylvanialaisen ruhtinaan kyökkipiikana.

— Mutta kuinka on mahdollista, että minulla jälleen on ilo nähdä teitä, rakas Panglossini?

— Totta on, sanoi Pangloss, että olette nähnyt minun roikkuvan hirressä. Oikeastaanhan minut olisi pitänyt polttaa, mutta kuten muistatte oli kova rankkasade juuri silloin kun minua yritettiin paistaa. Ja myrsky yltyi niin, ettei tulen sytyttämisestä voinut olla puhuttakaan. Ja kun ei parempaakaan keksitty, vedettiin minut hirteen. Eräs haavalääkäri osti ruumiini, vei minut kotiinsa ja alkoi leikellä minua vetäen ensin nahan auki navasta solisluuhun. Eipä juuri voi tulla huonommin hirtetyiksi kuin mitä minä olin tullut. Pyhän inkvisitionin määräysten ylin toimeenpanija, joka oli muuan alidiakoni, poltti todellakin ihmisiä aivan mallikelpoisen hyvin, mutta hän ei ollut tottunut hirttämään. Nuora oli märkä eikä liukunut tasaisesti, vaan takertui solmulle. Joka tapauksessa hengitin vielä ja heti ensimmäisestä ristileikkauksesta parahdin niin pahasti, että haavalääkäri kaatui selälleen kauhastuksesta ja luullen leikelleensä itse perkelettä hän puolikuolleena pelosta lähti pakoon sellaisella kyädillä että hän vielä kerran portaissa kaatui. Tuon metelin kuullessaan kiiruhti hänen vaimonsa viereisestä huoneesta katsomaan mikä oli hätänä, ja kun hän näki minut pöydällä leikattuna, pelästyi hän vielä enemmän kuin hänen miehensä ja lähti hänen jälessään pakoon kaatuen hänen päälleen. Kun he vähän olivat tointuneet ensimmäisestä säikähdyksestään, sanoi lääkärin rouva lääkärille:

— Ukkoseni, kuinka sinun päähäsi pälkähtikin ruveta leikkelemään väärauskoista? Etkö sinä tiedä, että tällaisten ihmisten ruumiissa asuu aina perkele. Minä menen kiireesti hakemaan pappia, että hän ajaisi ulos perkeleen.

Tämän ehdotuksen kuullessani säikähdin kovasti ja kooten kaikki voimani sain huudetuksi: "Armahtakaa minua!" Vihdoin tuo portugalilainen parturi [parturit toimittivat siihen aikaan haavalääkärin tehtäviä] tuli vähän rohkeammaksi; hän neuloi jälleen yhteen nahkani ja hänen vaimonsa hoiti minua, joten jälleen parin viikon kuluttua olin jalkeilla. Parturi hankki minulle paikankin, pääsin nimittäin hänen toimestaan erään Veneziaan matkustavan maltalaisritarin palvelijaksi. Mutta kun isännälläni ei ollut millä maksaa minulle, rupesin erään venezialaisen kauppiaan palvelukseen ja seurasin häntä Konstantinopoliin.

Eräänä päivänä pisti päähäni mennä sisälle erääseen moskeaan. Siellä ei ollut ketään muuta kuin eräs vanha imam ja eräs hyvin sievä ja nuori nainen, joka paraikaa hartaasti luki paternosteriaan. Hänen povensa oli aivan paljaana ja oli siihen pistetty kaunis kimppu tulpaaneja, ruusuja, vuokkoja, leinikoita, hyasintteja ja kevätetikkeitä. Hän antoi kukkavihkonsa pudota; minä nostin sen ylös ja annoin sen hänelle takaisin erittäin kunnioittavalla hartaudella. Tämä toimitus kesti kuitenkin niin kauan, että imam suuttui ja nähdessään, että minä olin kristitty, huusi apua. Minut vietiin kadin luo, joka annatti minulle sata piiskaniskua jalkapohjiin ja lähetti minut kaleeriorjuuteen. Minut kytkettiin juuri samaan kaleeriin ja samalle penkille kuin herra paroonikin. Samassa kaleerissa oli vielä neljä marseillelaista nuorukaista, viisi napolilaista pappia, kaksi korfulaista munkkia, jotka kaikki vakuuttivat, että sellaista sattui täällä jok'ikinen päivä. Hra parooni väitti, että hänelle oli tapahtunut suurempi vääryys kuin minulle; minä taaskin puolestani väitin, että oli paljon luvallisempaa kiinnittää kukkavihko jonkun naisen rintaan kuin olla ilkiastomana jonkun ikoglanin kanssa. Niin me kiistelimme lakkaamatta ja saimme kumpikin kaksikymmentä pampun lyöntiä joka päivä siihen asti, kunnes vihdoin syyn ja seurausten katkeamaton virta johdatti teidät kaleeriimme ja päästi meidät teidän avullanne vapauteen.

— Mutta kuulkaa nyt, rakas Panglossini, sanoi hänelle Candide, ajattelitteko silloinkin, kun teidät hirtettiin, leikeltiin, ruoskittiin puolikuolleeksi ja kun teidät vietiin kaleeriorjaksi, että kaikki kävi parhain päin tässä maailmassa?

— Mielipiteeni maailman menosta on aina ollut sama ja muuttumaton, vastasi Pangloss, sillä minähän olen filosofi eikä minun sovi peruuttaa mielipiteitäni. Eikä Leibnitz saata sitäpaitsi mitenkään olla

väärässä, eikä voi olla mitään sen kauniimpaa asiaa kuin maailman ennakoita määrätty sopusointuisuus, kaikkeus ja atoomit.

YHDEKSÄSKOLMATTI LUKU.

Kuinka Candide jälleen löysi Kunigundan ja muorin.

Sillä välin kun Candide, parooni, Pangloss, Martin ja Cacambo näin kertoilivat toisilleen seikkailujaan ja keskustelivat maailman menon järjellisyydestä tai ei-järjellisyydestä, väitellen syistä ja seurauksista, henkisestä ja aineellisesta pahasta, vapaudesta ja välttämättömyydestä ja niistä lohdutuksen mahdollisuuksista, joita turkkilaisten kaleeriin kytketyllä ihmisellä on käytettävänä, joutui matka ja he saapuivat Propontiksen rannalle, transsylvanialaisen ruhtinaan asunnolle.

Ensimmäiset olennot, jotka he täällä näkivät, olivat juuri Kunigunda ja muori, jotka levittelivät pyyheitä nuoralle kuivamaan.

Tämä näky saattoi paroonin kalpenemaan. Itse Candidekin, tuo hellä rakastaja, peräytyi vaistomaisen kauhun valtaamana kolme askelta taaksepäin nähdessään kauniin Kunigundan seisovan siinä edessään ahavan ruskettamana, punareunaisin silmin, kuivunein rinnoin, ryppyisin poskin, karkein ja sierettynein käsivarsin, mutta kohteliaisuudesta hän kuitenkin sitten astui lähemmäksi. Kunigunda syleili Candidea ja veljeään. Muorikin sai tervehdyssyleilyn. Candide osti molemmat vapaiksi.

Lähellä oli pieni vuokratalo; muori ehdotti, että Candide tyytyisi ensi aluksi siihen, siksi aikaa, kunnes seurueen asiat saataisiin paremmin järjestetyiksi.

Kunigunda ei tiennyt, että hän oli tullut rumaksi, sillä kukaan ei ollut sitä hänelle ilmoittanut. Hän muistutti Candidea lupauksistaan niin tiukassa äänilajissa, että tuo hyvä Candide ei tohtinut panna vastaan. Hän teki senvuoksi paroonille tiettäväksi, että hän aikoi naida hänen sisarensa.

— Sellainen halpamaisuus hänen puoleltaan ja sellainen hävyttömyys teidän puoleltanne ei tule ikipäivinä kysymykseenkään. Tällaista häväistystä en mitenkään voi ottaa edesvastuulleni; eiväthän sisareni lapset silloin pääsisi edes Saksan aatelisiin luostarikouluihin. Ei, sisareni ei milloinkaan saa mennä naimisiin muun kuin jonkun keisarikunnan paroonin kanssa.

Kunigunda heittäytyi hänen jalkoihinsa ja huuhteli niitä kyynelillään, mutta hän pysyi järkähtämättömänä.

— Hullu ylimys, sanoi Candide hänelle, minä olen vapauttanut sinut kaleeriorjuudesta, olen maksanut lunnaasi, olen maksanut sisaresi lunnaat. Hän oli täällä astiain pesijänä, hän on ruma ja minä hyvydessäni otan hänet sittenkin vaimokseni ja sinä kehtaat vielä muka vastustaa!

Jos antaisin vihalleni valtaa, tappaisin sinut vieläkin kerran!

— Saat tappaa minut kuinka monta kertaa tahansa, sanoi parooni, mutta sisartani et saa niin kauan kuin minä elän.

KOLMASKYMMENES LUKU.

Loppupäätelmä.

Candidella ei sydämensä syvyydessä ollut mitään halua naida Kunigundaa. Mutta paroonin ääretön röyhkeys sai hänet uhallakin pitämään kiinni naimissuunnitelmasta ja toiselta puolen ahdisti Kunigunda häntä tällä asialla niin ankarasti, ettei hän voinut kieltäytyä.

Hän kysyi neuvoa Panglossilta, Martinilta ja uskolliselta Cacambolta.

Pangloss loisti tiedoillaan selittäen pitkästi ja perinpohjaisesti, ettei paroonilla ollut minkäänlaista

määräamisvaltaa sisarensa yli, ja että tämä saattoi kaikkien keisarikunnan lakien mukaisesti solmia Candiden kanssa vasemman käden avioliiton. Martin olisi tahtonut heittää paroonin mereen. Cacambo ehdotti, että hänet annettaisiin takaisin kaleerilaurille, jonka nöyryytyksen jälkeen hänet lähetettäisiin ensimmäisellä laivalla Roomaan, isä ylikenraalille.

Tämä ehdotus saavutti yleisen hyväksymisen; myöskin muori oli sen puolella. Kunigundalle ei siitä sanottu mitään. Pienellä rahasummalla oli kaikki järjestetty. Ja kaikki iloitsivat siitä, että he kerrankin olivat saaneet pujata jesuiittaa ja rangaista ylpeydestä saksalaista paroonia.

Nyt olisi ollut luonnollista, että Candide, kun hän vihdoinkin niin monien vastoinkäymisten jälkeen oli päässyt naimisiin rakastajattarensa kanssa, yhdessä filosofi Panglossin, filosofi Martinin, varovaisen Cacambon ja muorin kanssa olisi Inka-kansan maasta tuomillaan timanteilla elänyt hyvin ja viettänyt mitä miellyttävintä elämää. Mutta juutalaiset olivat niin vetäneet häntä nenästä, ettei hänelle ollut jäänyt mitään muuta kuin tuo pieni vuokratalo. Hänen vaimonsa, joka päivä päivältä kävi yhä rumemmaksi, tuli riitaiseksi ja sietämättömäksi; muori oli vanhuuden raihnas ja vielä pahempituulinen kuin Kunigunda. Cacambo, joka teki puutarhatöitä ja kävi myymässä vihanneksia Konstantinopolissa, oli liialla työllä räsitetty ja kiroili lakkaamatta kohtaloaan. Pangloss oli epätoivoissaan siitä, että hän ei saanut loistaa jossakin Saksan yliopistossa; Martin puolestaan taas oli vahvasti vakuutettu siitä, että kaikkialla on yhtä paha olla, ja hän ottikin senvuoksi kaikki asiat kärsivällisesti.

Joskus Candide ja Martin ja Pangloss vielä väittelivät metafysiikasta ja moraalista. Talonsa ikkunoista he näkivät useasti, kuinka sen ohitse liukui laivoja täynnä effendejä, pashoja ja kadeja, joita vietiin maanpakoon Lemnokseen, Mytileneen ja Erzerumiin. He näkivät myös, kuinka sijalle saapui uusia effendejä, uusia pashoja ja uusia kadeja, jotka asettuivat karkoitettujen paikalle ja jotka vuorostaan taas karkoitettiin. Ja he näkivät myös paljon huolellisesti hakattuja päitä, joita kuljetettiin Korkealle Portille. Nämä näyt antoivat uutta vauhtia heidän keskusteluilleen.

Mutta aina silloin kun väittely taukosi, valtasi heidät niin ääretön ikävystyminen ja elämän inho, että muori eräänä päivänä sanoa tokaisi suoraan:

— Enpä tosiaan tiedä, mikä on pahempaa: sekö, että joutuu sata kertaa mustien merirosvojen raiskattavaksi, saa toisen pyllynpuoliskonsa poisleikatuksi, juoksee kujaa bulgarialaisten luona, tulee ruoskituksi ja hirtetyksi autodafeessa, makaa elävänä leikkelypöydällä, soutaa kaleeria, lyhyesti sanoen kokee kaikki ne surkeudet mitä me olemme kokeneet tai sekö, että on täällä eikä tee mitään?

— Sepä onkin tärkeä kysymys, sanoi Candide.

Tämä kysymys herätti heissä jälleen uusia mietelmiä ja Martin etenkin oli sitä mieltä, että ihminen oli luotu elämään joko ainaisen levottomuuden kouristuksissa tai ainaisen ikävystymisen horroksessa. Candide ei oikein voinut yhtyä tähän mielipiteeseen, mutta hän ei myöskään voinut esittää mitään parempaakaan. Pangloss myönsi, että hän aina oli hirvittävästi kärsinyt, mutta että koska hän kerran oli vakiinnuttanut sen mielipiteen, että kaikki maailmassa meni ihailtavan hyvin, pysyi hän siinä edelleenkin, vaikkei enää siihen uskonutkaan.

Tapahtui sitten eräs seikka, joka lopullisestikin tuntui vahvistavan todeksi Martinin inhoittavat periaatteet ja joka oli omiaan tekemään Candiden entistä enemmän epävarmaksi ja viemään Panglossin filosofian kokonaan luisulle pinnalle.

Eräänä päivänä nimittäin he näkivät Paquetten ja veli Girofléen saapuvan heidän maataloonsa mitä kurjimmissa tilassa. He olivat hyvin pian tehneet lopun saamistaan kolmesta tuhannesta piasterista, he olivat eronneet, jälleen sopineet ja riitautuneet taas uudelleen, joutuneet vankeuteen ja karanneet sieltä. Lopuksi oli veli Giroflée mennyt Turkin uskoon. Paquette jatkoi ammattinsa harjoittamista kaikkialla, minne he tulivat, mutta ei ansainnut sillä enää mitään.

— Enkö juuri sanonut sitä, sanoi Martin Candidelle, että lahjarahanne olisivat pian tuhlatut ja saattaisivat heidät vain entistä kurjemmiksi. Teillä itsellenne ja Cacambolla on ollut miljoonia piastereita taskussanne, ettekä te ole ollenkaan sen onnellisempia kuin veli Giroflée ja Paquette.

— Kas vaan, kas vaan, sanoi Pangloss Paquettelle, taivas on siis taas johdattanut teidät luoksemme. Lapsi-raukka, tiedätekö, että olette tullut minulle hyvin kalliiksi, olette maksanut minulle nenänpäähän, toisen silmän ja toisen korvan. Ja miltä te itse näytätte! Voi, voi, tätä maailmaa!

Tämä uusi tapaus antoi heille entistä enemmän filosofeeraamisen aihetta.

Naapuristossa asui eräs hyvin kuuluisa dervishi, jota pidettiin Turkin parhaimpana filosofina. He lähtivät kysymään neuvoa häneltä.

Pangloss johti puhetta ja sanoi hänelle:

— Mestari, me tulemme kysymään sinulta, minkätähden niin ihmeellinen eläin kuin ihminen on luotu.

— Mitä sinä sillä tiedolla teet, sanoi hänelle dervishi, mitä se sinuun kuuluu?

— Mutta, pyhä isä, sanoi Candide, on kuitenkin niin hirvittävästi paljon paha maan päällä.

— Entä sitten, sanoi dervishi, jos on paha ja hyvää? Kun Hänen Korkeutensa suvaitsee lähettää jonkun laivan Egyptiin, mitä välittää hän siitä, onko laivarotilla hyvä tai paha olla.

— Mitä siis tehdä? kysyi Pangloss.

— Vaieta, sanoi dervishi.

— Minä luulin kuitenkin, sanoi Pangloss, että minulla olisi ilo vähän keskustella kanssanne syistä ja seurauksista, parhaasta kaikista mahdollisista maailmoista, pahan alkuperästä, sielun olemuksesta ja edeltäpäin säädetyistä sopusointuisuudesta.

Nämä sanat kuullessaan dervishi sulki oven hänen nenänsä edestä.

Tämän keskustelun aikana oli levinnyt sellainen uutinen, että Konstantinopolissa oli juur'ikään kuristettu kaksi visiiriä ja yksi mufti ja että myöskin useampia heidän ystävästään oli seivästetty. Tämä tapaus herätti kaikkialla muutaman tunnin ajan suurta huomiota. Kun Pangloss, Candide ja Martin palasivat pieneen taloonsa, tapasivat he erään vanhan, hyväntahtoisen näköisen vanhuksen, joka vilvoitteli ovensa edustalla oranssipuiden siimeksessä.

Pangloss, joka oli yhtä utelias kuin puheliaskin, kysyi häneltä, mikä tuon vastakuristetun muftin nimi oli.

— Minulla ei ole siitä aavistustakaan, vastasi tuo kunnan mies, en ole vielä elämäniässäni tiennyt ainoankaan muftin tai visiirin nimeä. En tiedä mitään siitä tapauksesta, josta minulle puhutte, mutta minusta tuntuu, että ne ihmiset, jotka ylipäänsä sekaantuvat yleisiin asioihin, saavat välistä kurjan lopun ja että he nähtävästi ansaitsevatkin sen. Mutta en koskaan viitsi ottaa selvää siitä, mitä Konstantinopolissa tapahtuu; minä vain viljelen puutarhaani ja lähetän sinne kaupan sen hedelmiä.

Nämä sanat sanottuaan hän pyysi vieraita astumaan sisälle taloonsa. Hänen kaksi poikaansa ja kaksi tytärtään tarjosivat heille useamman laatuista itse valmistamiaan soseita, seetripuunkuorihiillolla täytettyä kaimakia, oransseja, sitrooneja, lemooneja, ananasseja, taateleita, pistasioita, puhdasta makkakahvia, joka ei ollut Batavian ja saarien huonolla kahvilla sekotettua. Senjälkeen voitellivat tuon hyvän mahomettilaisen tyttäret Candiden, Panglossin ja Martinin parrat hyvänhajuisilla öljyillä.

— Teillä mahtaa olla, sanoi Candide turkkilaiselle, hyvin laajat ja komeat maat?

— Minulla ei ole muuta kuin kaksikymmentä auran-alaa, vastasi turkkilainen, joita viljelen lapsineni. Työ pitää meistä kaukana kolme suurta onnettomuutta: ikävystymisen, paheen ja puutteen.

Kotiin palatessaan otti Candide turkkilaisen sanat syvän tutkistelemuksen alaiseksi ja sanoi Panglossille ja Martinille:

— Tuo kunnan vanhus näyttää minusta hankkineen itselleen paljon paremman kohtalon kuin ne kuusi kuningasta, joiden kanssa meillä oli kerran kunnia illastaa.

— Korkea asema, sanoi Pangloss, on aina kovin vaarallista, siitä ovat kaikki filosofit yksimielisiä. Sillä Aod murhasi moabiittein kuninkaan Eglonin, Absalom joutui riippumaan hiuksistaan ja sai kolme keihään pistosta ruumiiseensa, Baza murhasi kuningas Nadabin, Jerobeamin pojan, Zambri kuningas Elan, Jehu Ochosiaan, Jojada Attalian, kuninkaat Joakim, Jekonias ja Zedekias joutuivat orjiksi. Tiedätte myös, millaisen lopun saivat Kroisos, Astvages, Dareios, Dionysos Syrakusalainen, Pyrrhos, Perseus, Hannibal, Jugurtha, Ariovisus, Caesar, Pompeijus, Nero, Oto, Vitellius, Domitianus, Englannin Rikhard II, Edvard II, Henrik VI, Rikhard III, Maria Stuart, Kaarle I, Ranskan kolme Henrikiä, keisari Henrik IV. Tiedätte...

— Tiedän myös, sanoi Candide, että meidän tulee viljellä puutarhaamme.

— Olette oikeassa, sanoi Pangloss, sillä kun ihminen pantiin Edenin yrttitarhaan, pantiin hänet sinne *ut operaretur eum*, viljelemään sitä, joka seikka jo todistaa, että ihminen ei ole luotu lepoa varten.

— Tehkäämme siis työtä, älkäämme viisastelko, sanoi Martin. Se on ainoa keino tehdä elämä

siedettäväksi.

Koko tuo pieni seura suostui tähän kiitettävään ehdotukseen. Jokainen rupesi käyttämään niitä kykyjä mitä hänellä oli.

Ja pieni maatila tuotti hyvin. Kunigunda oli kyllä, sitä ei käy kieltäminen, hyvin ruma, mutta hänestä tuli erinomainen pasteijain leipoja. Paquette harjoitti korukirjailua, ja muori piti huolta heidän vaatteistaan. Kaikki olivat jollakin lailla hyödyksi, yksinpä veli Girofléekin, josta tuli hyvä puuseppä ja lopulta oikein kunniallinen ihminenkin.

Pangloss sanoi välistä Candidelle:

— Tässä parhaassa kaikista maailmoista ovat kaikki tapaukset katkeamattomassa ketjussa. Sillä ellei teitä rakkautenne vuoksi neiti Kunigundaan olisi ajettu pois eräästä kauniista linnasta ja ellette samassa tilaisuudessa olisi saanut vahvoja potkuja takapuoleenne, ellette olisi joutunut inkvisitionin käsiin, ellette olisi jalan vaeltanut halki Amerikan, ellette olisi tuikannut miekkaanne paroonin sydämeen, ellette olisi kadottanut kaikkia ihanan Eldoradon lampaista, niin ette nyt söisi tässä seetripuunkuorihilloa ja pistasioita.

— Se oli kyllä hyvin sanottu, vastasi Candide, mutta ennenkaikkea: viljelkäämme puutarhaamme!

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK CANDIDE; ELI, AVOSYDÄMISEN JA VILPITTÖMÄN NUOREN MIEHEN IHMEELLISET SEIKKAILUT ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States,

we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™

works.

- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™’s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and

future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.